Brieven aan Henri Borel

Frederik van Eeden

bron
Frederik van Eeden, *Brieven aan Henri Borel*. Uitgeverij Pax, Den Haag / Brussel z.j. [1933]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

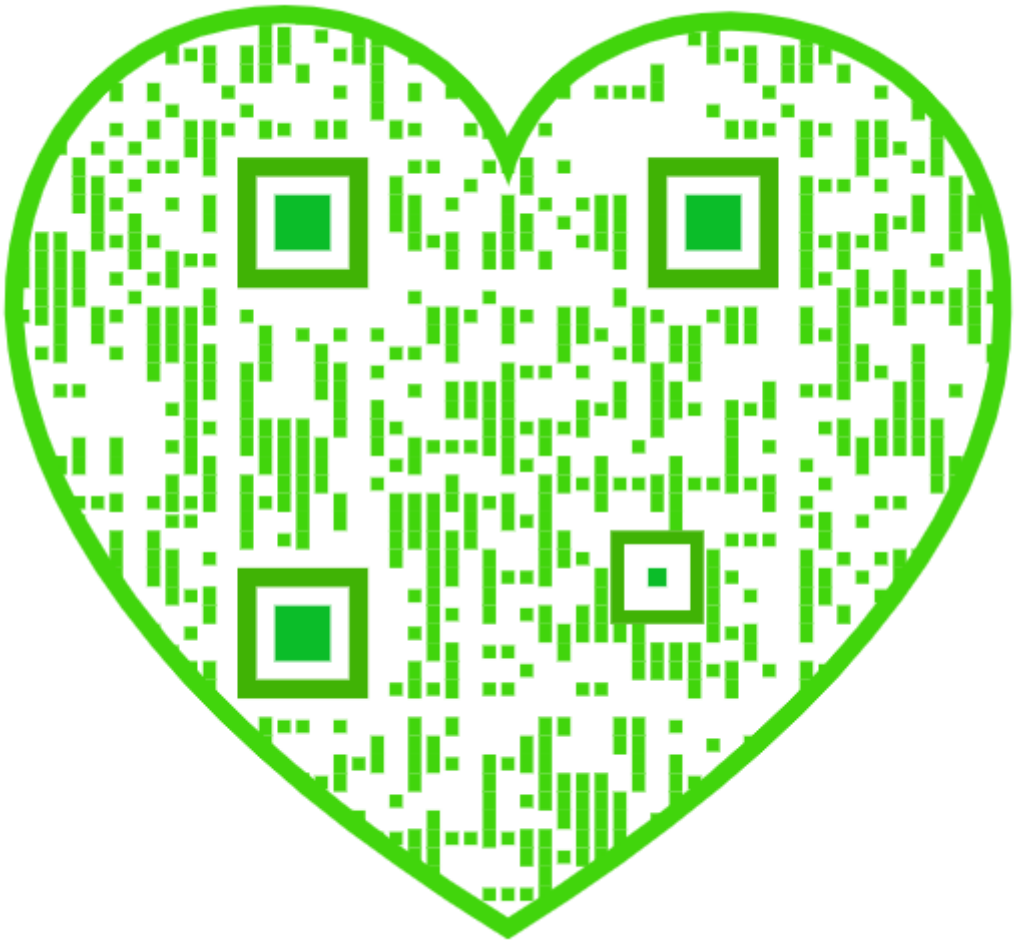

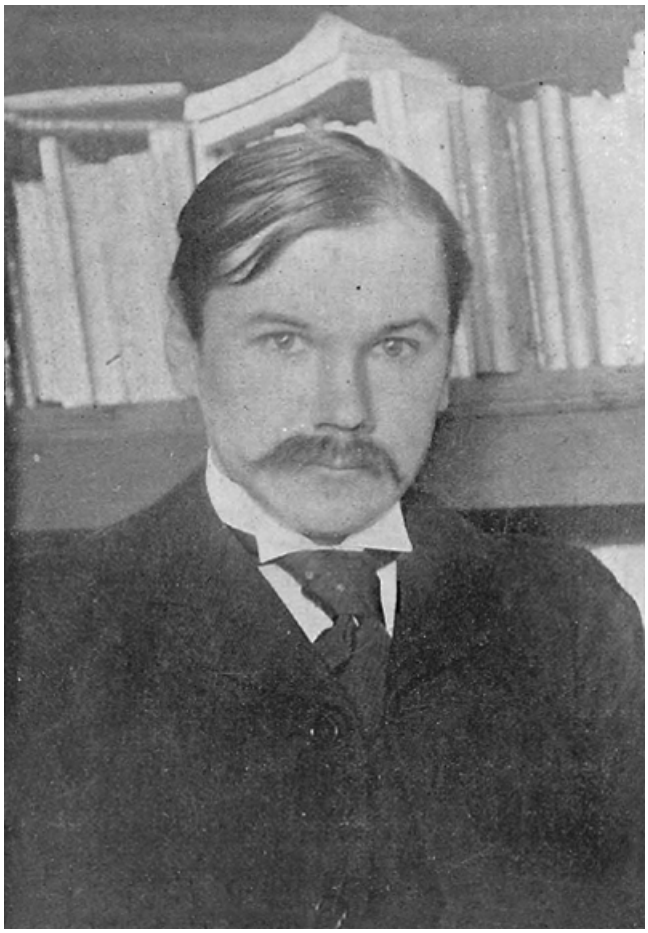

Frederik v. Eeden (1892)

Henri Borel (1892)

Inleidend woord[+]

Elk mensch, ook elke schrijver, is altijd het oprechtste in zijn brieven die niet geschreven zijn met het denkbeeld dat zij later nog eens gepubliceerd zullen worden. Zelfs Dagboeken zijn niet altijd zoo oprecht, omdat een bekend schrijver, als hij er zijn belevingen van den dag in vastlegt, allicht denkt: na mijn dood zal men dit lezen. Zelfs in de inleiding van de onlangs bij de N.V. van Munsters Uitg. Mij. verschenen zes Dagboeken van Frederik van Eeden is reeds iets van deze verwachting uitgesproken.

De brieven die hier gepubliceerd worden, en wel met het doel om van Eeden als mensch, en dus van Eeden's karakter beter te doen kennen - en dat is hier meer te doen liefhebben - zijn door hem aan mij geschreven tusschen 1889 en 1916. De eerste correspondentie begon, toen ik, als jong student het M.S. van mijn boek ‘Het Jongetje’ (in eersten opzet, later is het in veel opzichten anders en beter geworden) had toegezonden. Het was toen de eerste heerlijke tijd van De Nieuwe Gids, ik was toen 19, van Eeden 29 jaar. Tijdens mijn verblijf in China (1892-1894) en later in Indië, voerden wij een drukke vrienden-correspondentie, ook toen ik in 1900 in Holland terug was.

Men vindt in deze brieven tal van intieme bijzonderheden over het ontstaan van Walden, over van Eeden's kennismaking met Lady Welby en de wetenschap der Significa, over eenigen zijner litteraire tijdgenooten, over alles wat hem beroerde en vervulde, ook over zijn ideaal: het stichten van ‘Een Bloed-Bond’ van wat hij noemde Koninklijke Menschen, die de wereld van geestelijken ondergang zouden redden.

Ik ben er van overtuigd, dat na de lectuur dezer brieven de lezer meer dan ooit van mijn overleden vriend Frederik van Eeden zal gaan houden. Dat is dan ook de bedoeling van deze uitgave.

Scheveningen, 15 Juli 1933.
HENRI BOREL.

+ Noot van de Uitgeefster. - Vóór het ter perse gaan van deze uitgave, zonden wij de drukproeven ter inzage aan den WelEdel Geb. Heer Dipl. Ing. Hans van Eeden, die er enkele verklarende nota's aan toevoegde, welke wij bij de betreffende brieven, als noot, lieten afdrukken.

I.

Deze brief kreeg ik van F.v.E., nadat ik hem het manuscript in eersten opzet, van ‘Het Jongetje’ gestuurd had (op zeer veel plaatsen anders dan mijn boek dat in 1898 in ‘De Gids’ verscheen en later in boekvorm). Het zou jaren later worden - zie brief 32 - eer v.E. mij weer, maar nu over het toen in ‘De Gids’ verschenen boek ‘Het Jongetje’ schreef.

Bussum, 12 Febr. '89.

Geachte Heer,

Ik heb uw werk gelezen en gij moet het mij niet kwalijk nemen als ik het liever beschouw als een intieme openbaring van uw persoon dan als een letterkundig werk, dat ik beoordeelen moet.

Ik kan niet nalaten mij U zelven als dien Paul voor te stellen en dit jongens- en studentenleven als uw leven precies zoo in alle bizonderheden, - want dan kan ik U zeggen, dat ik blij ben met Uw brief en met dat werk, omdat gij zulk een goed mensch zijt en zeker zooveel mooie dingen gevoeld hebt in Uw leven; omdat gij mij sympathiek zijt en zooveel zegt wat mij aan mijn eigen herinneringen doet denken. En dan hoef ik over die kwestie van mooi of leelijk schrijven niet zooveel te zeggen.

Het is misschien niet wat gij van mij verlangt, maar ik moet het U toch vragen.

Is het alles waar: of hebt gij het opgesierd? Ik kan het zelve niet juist uitmaken. Ik vermoed, dat gij uw contubernaal wel niet zoo bar bejegend zult hebben en dat ook dat vers nog maar als vage conceptie bestaat - maar er zijn dingen die gij niet gefantaseerd

kunt hebben en die mij zeer aandoen. Tooneeltjes in den dierentuin en gesprekken met uw moeder. Kijk! ik spreek van ‘uw’ moeder, maar het zou mij spijten als ik mij vergistte en gij dien Paul niet waart.

Want dit geschrift nu vind ik alleen mooi als ik gelooven mag aan de mooie werkelijkheid die er achter zit en die, naar het mij schijnt, hier en daar door het woordenmaaksel heenschemert.

Hebt gij zoo liefgehad - en zijt gij werkelijk zoo teleurgesteld - en hebt gij zoo uw moeder bemind en haar zoo verloren? Dit zijn mij de mooiste en verschrikkelijkste emoties die ik ken. Ik hou van u als 't zoo geweest is. Maar dan moet ge uw werk toch zoo niet in de wereld sturen - want uwe emoties zijn aangeduid, niet artistiek gegeven. Mijn vrouw - zeker de zachtzinnigste beoordeelaar die ge vinden kunt - heeft zelfs moeten lachen om uw inleiding. En voor iemand die niet zooals ik eigen herinneringen en fantaisien door uw werk voelt opkomen; heeft het weinig waarde. Bedenk dat iedereen zulke toestanden kan verzinnen en tot een verhaaltje maken. Als gij mij zegt, ik heb dat doorleefd - dan treft dat mij heel erg. Het zal ook misschien anderen treffen, die uw sentiment gekend hebben. Ik voor mij vind het heerlijk lemand te ontmoeten, die zulke dingen gekend heeft. Maar als artiest zoudt ge uw eigen sentimenten anderen moeten doen voelen; ook wie ze zelf niet kenden of niet beseften - en zooals gij ze hier hebt opgeschreven, zal dit niet lukken - daarvoor is uw werk te zwak.

Het is gelukkig dat ge zelf inziet wat het slechtste is van het stuk. De eerste bladzijden zijn heusch beneden kritiek, als schrijverij. Maar als ge 't weet, waarom stuurt gij ze mij dan zoo? Als ge mij de lotgevallen van uw familie eenvoudig hadt willen vertellen, zoudt ge dan ook zulke malle romanfrasen gebruikt hebben?

Ik ben onder 't lezen ernstig geworden - en heb met een zekeren eerbied de verdere mededeelingen omtrent Paul's lot aangehoord, zooals ik ook niet lachen zal om het gebroken Hollandsch van den vreemdeling die mij ernstige confidenties doet. Maar ik zou niet gaarne uw werk bij mijn vrienden voorlezen -

want de werkelijke goede stukjes die er in zijn, worden tot het eind toe nog afgewisseld door zwakheden en banaliteiten, waarbij een eenigzins kieschkeurig literair mensch niet ernstig kan blijven. Als het stukje, dat gij aan de N. Gids hebt ingestuurd, getiteld was: ‘Op het kerkhof’ begon ‘Ik alleen op het kerkhof’ dan spijt het mij u te moeten zeggen, dat het ons bij de voorlezing eenige oogenblikken van hopelooze hilariteit verschaft heeft en dat wij allen meenden dat dit een parodie was, bestemd om ons er in te laten loopen.

Dit laatste stuk is zeker in 't algemeen veel beter en ik hoop hartelijk dat gij nog heel jong zijt en even hard zult blijven vooruitgaan.

Maar ik begrijp nauwelijks hoe gij nog zoo weinig oor hebt voor het ridicule of banale in onze taal, - wonderlijk! studenten zijn anders zoo bang zich belachelijk te maken en direct vol hatelijkheden op ieder mal of banaal-ernstig woord. Maar als ze ernstig zullen schrijven - zie de almanakken - dan komen er verschrikkelijke dingen voor den dag. Ge spreekt nu b.v. van een pennevrucht en noemt dat banaal, - waarin ik het eens ben met u - maar wat drommel! waarom zegt ge 't dan en niet eenvoudig ‘stuk’ of ‘werk’ of ‘novelle’ of wat anders?

Maar ik wil u niet kritiseeren. Het hindert me zoo over uw stuk te spreken dat ik liever als een confidentie blijf beschouwen, waarmee ik blij ben en die mij veel waard is.

Wilt gij werkelijk uitvoeriger hooren wat ik van het werk als artistiek werk denk, wat ik er goed en slecht in vind - dan zou ik dat liever mondeling doen, zoodra daar gelegenheid voor is.

Met vriendelijke groeten.

F. van EEDEN.

14 Februari.

Ik vind bij 't overlezen mijn brief te hard. Ik heb de laatste twee dagen veel aan uw verhaal gedacht. Aan Corrie en aan den Dierentuin en aan die avond te Scheveningen. Dat is goed, die

koude plas water over uw voeten - en dat vloeken in 't bosch.

Maar stuur het zóó toch niet in de wereld. Het kan niet. Het zou mij aan 't hart gaan om het mooie wat er in is. En ik geloof niet dat er velen zijn die dat mooie zoo sterk zullen voelen dat zij er de zwakheden om vergeven. Ik doe dat, omdat het mij persoonlijk zoo treft, toevallig. Maar daarom ben ik juist een slecht beoordeelaar van uw werk. Ik weet niet of het alleen mijn eigen fantasiën zijn of hetgeen er werkelijk staat, wat mij zoo aandoet.

Is dat briefje van Corrie echt? - en dat speechje van den instituteur? Dat zijn beide ook goede dingen. Maar de gesprekken van Paul en Corrie zijn te jong voor 14 en 15 jaar - zoo spreken kinderen van 8 en 9. Schrijf mij eens - en denk er niet te veel om of ge wel mooi of bizonder schrijft.

F.v.E.

*

II.

> Na dezen brief kwam v.E. mij in Leiden op mijn kamer in de Breestraat opzoeken en van toen af dateert onze vriendschap. Eerst was hij mijn ouderlijke vriend en sprak ik hem nog met U aan, terwijl hij mij tutoyeerde, later werd dat anders, naarmate ik ouder werd. Ik was 20 jaar toen hij voor 't eerst bij mij kwam, hij 10 jaar ouder.

Bussum, 20 Febr. '89.

Beste vriend, ik kom in het laatst van de volgende week, Vrijdag 1 Maart om 6.21.

Ik tutoyeerde je uit gewoonte, je weet dat ik medicus ben en mijn zieken - voornamelijk ziels- en zenuwzieken - op speciale wijze behandel. Dan kom ik er al heel gauw toe ‘je’ te zeggen, ook menschen die veel ouder zijn dan ik. Slechts bij uitzondering, als het oude vrienden zijn, tutoyeeren ze mij terug.

Dat is misschien wel wat vreemd, maar de toestanden brengen het zoo mee, ik doe het er niet om, maar 't gaat van zelf zoo. De vriend waarvan ik in een vorige brief sprak en die tevens een patiënt van mij is, noemt mij nog altijd ‘U’, en ik zie hem al een jaar lang bijna dagelijks en hij is 23 en ik 29.

Heeft Byron je beet? - Hoe jong! hoe jong! - ouderwets zou ik haast zeggen! Onze goede grootvaders zaten al door hem in 't nauw.

Denk niet dat ik met dédain op hem neer zie. Het was een kranig man, maar een rhetoricus - en volstrekt niet iemand om mee

* V.E. werd geboren 3 Apr. 1860, was dus bij het schrijven van dezen brief nog geen 29 jaar. (H.v.E.)

door dik en dun te gaan. In het vorig geslacht moest ieder jongmensch noodwendig door een Byron-periode heen. De ‘zwarte tijd’ van Beets en ten Kate. Ik dacht dat dit nu weinig meer voorkwam. Je moet de kronieken van Kloos in de N. Gids toch nog allen eens goed overlezen.

Heine is veel beter. Maar je moet Heine heelemaal kennen, uit zijn prozawerken. Heine heeft, behalve zijn Almansor en Ratcliff - die op Byron lijken - bijna niets middelmatigs geschreven.

Ik geloof dat je mij voor zeer afkeerig houd van al wat aristocratie heet. Dat heb je toch mis. Ik weet wel, dat er onder aristocraten veel ezels loopen, maar zeker niet meer dan onder burgerlui. En de distinctie die iemand tot aristocraat maakt, vind ik een groot voorrecht. Het leelijke begint pas als een domme aristocraat neerziet op een verstandige burgerjongen. En het is een eigenaardig feit, dat de geniaalste menschen die ik in ons land ken, meestal van burgerstand zijn. Vooral ook de schilders.

Nu, ik hoop daarover nog wel eens met je te praten.

Veel groeten, ook van mijn vrouw.

F. van EEDEN.

Mijn vrouw heeft je manuscript nu nog eens gelezen en er niet meer bij gelachen. Ja! toen ze aan die scène kwam met die vrouw, toen heeft ze ook geschreid en is bij mij gekomen om mij te vragen: Zul je goed op ons lief mannetje passen!

Je moet weten beste jongen, dat ik een zoontje heb (nu mijn oudste), dat meer van een engeltje heeft, dan ik wist dat zoo'n klein menschje hebben kon.

Er is nog iemand die je stuk begrijpen zou. Een vriend van me. Ik ken veel goede menschen, heel goede menschen. En er zijn er velen bij mij gekomen, vragend of ik hen helpen wou en dat maakt mij heel gelukkig.

Ik zal nu je wel nader schrijven welken dag ik kom.

Vriendelijk groetend,

F. van EEDEN.

III.

Bussum, 20 Mei '89.

Beste jongen - ik wil je op deze laatste brief graag gauw antwoorden. Wat je eerste vraag betreft, doe daarvoor geen moeite, het komt er in het geheel niet op aan, wanneer je 't terug geven wilt.

Je brief heeft me vooral plezier gedaan om 't laatste gedeelte. De uitdrukking ‘Ik wil graag een gehoorzaam, onnadenkend kind van iets heel Heiligs zijn’ is hetgeen me van al wat je schreef, het meest plezier heeft gedaan.

Ik heb je tot nu toe niet geschreven omdat ik er tegen opzag. Ik heb ondervonden dat je mij dikwijls slecht begrijpt en ook gauw gegriefd bent door dingen waarin niets grievends bedoeld is. Ik begreep, dat, als ik je vragen trachtte te beantwoorden, datzelfde weer zou voorkomen - en dat ik toch nooit door een paar brieven zou kunnen teweeg brengen wat gewoonlijk door den tijd, door veel lectuur en eigen evolutie moet gebeuren. Dat over je brief folianten te schrijven zouden zijn, is een beetje verkeerd door Ezerman overgebracht. Ik bedoelde dit: om je inzicht helderder te maken, om meer orde in je denkbeelden te brengen, om de verwarring in je denken en gevoelen te doen eindigen, zou een lange reeks van brieven of gesprekken gedurende een lang tijdsverloop noodig zijn. Het is stellig niet waar wat je in je laatste brief schijnt te willen uitdrukken, dat een kwestie eenvoudiger beantwoord moet worden naarmate ze hooger of gewichtiger is. Uit mijn stuk over Gorter's verzen heb je kunnen opmaken hoe ik denk over het in eenvoudige woordjes spreken over gewichtige kwesties. De vragen, die je mij deed, waren volstrekt niet zoo

duidelijk en scherp gesteld dat ik er met een enkel ja of neen op had kunnen antwoorden.

Alleen kan ik de vraag of ik het idealisme dat je mij beschrijft, afkeurenswaardig vind, stellig met ‘neen!’ beantwoorden. Ook heb je groot gelijk mij niet voor een koud, berekenend, gevoelloos mensch te houden, en ben ik heel blij dat je zegt vast te vertrouwen op mijn zacht gevoel en mijn sympathie voor al hetgeen je zoo ontroert en beweegt.

Maar om over de vele kwesties die in je opkomen, met eenig resultaat te kunnen spreken, daarvoor zouden wij langer met elkaar moeten omgaan. Ik weet bij ervaring, dat het alleen mogelijk is door langdurige, bijna dagelijksche omgang, zóó over diepzinnige dingen te kunnen disputeeren, dat beide partijen er wat aan hebben. Evenzoo zul je aan een diepzinnig schrijver weinig hebben, wanneer je hem voor het eerst leest, of maar weinig van hem. Probeer eens iets van Pascal te lezen of van Kant.

Er is veel tijd noodig voor je geest zich zóó gevoegd heeft naar dien van den schrijver dat je hem recht verstaat.

En wanneer twee menschen, zooals jij en ik, in diepe en ernstige zaken elkaar willen verstaan, hebben zij ook tijd noodig eer hun beider geest zich tot elkaar gevoegd heeft.

Nu meen ik wel te weten in welke toestand, in welke ‘Sturm und Drang’ jou geest op 't oogenblik verkeert. Ik herinner mij iets dergelijks in mij zelven, maar dat is langer geleden dan tien jaren. Het is het Byronstijdvak, het Weltschmerz-, het Werther-tijdvak, ‘de zwarte tijd’, zooals Beets het noemde. Het is geen wonder, dat je daar diep in zit, door het vele leed dat je gehad hebt, en door den niet heel gelukkigen invloed van cynische en zwakke geesten zooals Schlegel en E. Maar ik zie goddank dat je sterker bent dan die twee en dat je gezonde levenskracht toch weer boven alles uitgroeit.

Dit moet ik je daarom uitdrukkelijk zeggen: ‘Laat je niets wijsmaken van al dat pseudo en siniester, laat je daardoor evenmin van de wijs brengen als door het cynisme van je domme hoogleeraar’. Zulke ‘verneinende geister’ ontmoet iedereen, maar ze zijn alleen gevaarlijk als je ze vreest. Je moet niet denken, dat, al

kan je den Duivel niet vastpraten, hij daarom gelijk heeft. Er zijn veel dingen die je nu nog niet beredeneeren kunt, maar die je vast voelt uit een onbedriegelijk instinct. Dat vaste geloof, dat ik in je laatste brief heb bespeurd, dat is veel beter wapen voor je dan je redeneerkunde. Want die is heel gebrekkig. En niet alleen de jouwe, maar de algemeene logica van alle menschen. Mefisto kan je logisch voorredeneeren, dat je geen voeten hebt, wat je niet beter kunt beantwoorden dan door hem een trap te geven. Onze logica is zeer deugdelijk voor een beperkte kring van denkbeelden. In hoogere dingen is ze zóó bedriegelijk, dat we, welken kant we ook opgaan, altijd onvermijdelijk onszelven tegenspreken. Dit is een erkend wijsgeerig feit. Ons innerlijk geloof is het meest reëele, het minst bedriegelijke van alle dingen. Maar heel moeilijk is het dat geloof duidelijk bewust te zijn en in harmonisch verband te brengen met al wat er verder in ons is, met gevoelens en daden en wil. Het zoeken naar dat harmonisch verband heb ik bedoeld met het ‘wijselijk besturen’ van onszelven en onze gevoelens.

Het is heel lief van je, maar gelukkig niet juist, te denken dat ik je alleen uit goedheid tegensprak en het eigenlijk geheel met je eens was. Zoo zou ik misschien met een patiënt doen, die ik te zwak vond om de waarheid te dragen, maar met jou niet. Je bent gevoelig, maar niet zwak. Je zult door je verdriet en je tobben niet breken, maar er steeds sterker door worden.

Maar je moet dit begrijpen, dat je te kiezen hebt tusschen het onnadenkend voortleven in het praktische, gezonde, levenslustige denkleven - zooals ook groote artiesten van onzen tijd vaak doen, de schilders en de zuivere woord-kunstenaars - of je werkelijk heel diep, door en door in filosophie begeven, zoodat je je twijfelingen geheel uitdenkt. Doe je 't niet en blijf je er half in steken, dan zou je er in kunnen ondergaan. Vergeet niet, dat ik dat kleine jongetje, waarover je 't hebt, niet in gezelschap van Pluizer heb laten blijven.

Een heele boel menschen die liefhebberen in levenswijsheid, komen nooit verder dan Pluizer en dat is een vervelend gezelschap je leven lang.

Denk dat Goethe, toen hij Werther had geschreven, een voetreisje ging doen, en tachtig jaar is geworden zonder zich ooit van kant te maken. Ook Byron zelf was heel wat wijzer dan zijn Manfred.

Ik heb heel veel te doen, anders zou ik wel graag een avondje met jelui komen praten, al twijfel ik er aan of wij veel verder zouden komen.

Gelukkig heb ik gehoord dat je mama weer beter is. Vertel me eens wat je plannen zijn. Over Jhr. Beemsen en het Poesje schrijf ik later wel eens. Mijn vrouw laat je hartelijk groeten.

Je toegenegen

F. van EEDEN.

IV.

Ik weet niet meer welk stuk ik aan v.E. stuurde dat aanleiding gaf tot dezen brief.

Bussum, 9 Nov. '89.

Beste vriend - ik denk dat je verlangt nog iets te hooren over je laatste stuk. Het is werkelijk een groote vooruitgang. Je gaat veel makkelijker spreken, je zegt veel minder dingen waar je later om lachen zult. Veel minder, maar nog altijd te veel. Je hebt energie, vasten wil om voort te gaan maar daarbij niet altijd het juiste inzicht hoever je eigenlijk bent. Je weet het wel, maar je vergeet het telkens - dat je nog niet boven de rest bent uitgegroeid.

Het groote gevoel dat je in je gehad moet hebben toen je het laatste gedeelte van je stuk schreef, zal wel veel mooier geweest zijn dan hetgeen er staat. Je hebt geschreven alsof je 't meester waart, maar je bent het nog niet meester. In enkele zinnen, enkele uitdrukkingen begint het door te klinken, maar altijd nog zwak.

Het eerste gedeelte vind ik het best, omdat het gemakkelijker is. Je hebt dat beter kunnen doen. In het laatste heb je met veel zelfvertrouwen - nu en dan - ineens willen uitspreken wat een mensch gewoonlijk heel zelden kan uitspreken en bijna nooit op jou leeftijd.

Het geheel is vrij goed werk, het is oprecht en ook interessant. Maar werk als dit, de openbaring van eigen ziel, eigen meditaties, moet rijker en rijper zijn om te kunnen blijven staan.

Bedoelde je een karakter te teekenen, dan zou 't heel goed ge-

slaagd zijn. Maar dan moest men er jezelven als waarnemer boven zien staan. Dit is niet zoo, je wil jezelven geven - dit is je eigen hoogste wijsheid. Nu daarvoor is 't niet sterk, niet rijp genoeg, - wat trouwens geen wonder is. Over vijf of zes jaar zul je bemerken dat je neerziet op den schrijver van dit stuk - al vind je dat hij toen niet beter schrijven kon.

De grofheden er in vind ik eenvoudig vergissingen, 't gevolg van een slechten smaak. Je zoekt een scherp contrast om iets moois te krijgen. Maar dit behoefde volstrekt zoo niet. Om een goed muziekstuk mooi te vinden, behoeft men niet eerst naar een krolsche kat te gaan luisteren. In eenzelfden adem sprak je de taal van een liederlijke kwast en van een poëet. Wat voor moois vind je in die tegenstelling?

Wat voor plezierigs of treffends vind je in dat onderscheid? Het kan zijn dat het realiteit is - dat je werkelijk voor je zelven zulk een hinderlijk onaangename manier van denken hebt. Dat is dus alleen

(Het slot is helaas verloren gegaan. - H.B.)

V.

De eerste aanhef van dezen brief doelt op mijn toen a.s. schoonouders, die tegen mijn huwelijk met hun dochter waren.

6 Januari 1892.

Beste vriend - ik dank je voor je langen hartelijken brief. Ik zal echter niet aan je verzoek voldoen. Het voorgestelde epistel lijkt mij heelemaal ongeschikt, een geknoei waarin ik mij niet begeef. Als ik wist dat ik iets kon doen dat je helpen zou, dan zou ik het doen. Maar ik weet dat niet. Ik kan op je aanstaande schoonouders geen invloed meer uitoefenen, **omdat ze daar geen personen voor zijn**.

Ik weet niet, hoe ik ze aan zou moeten pakken - ik heb geen vat op ze. Een poging is mislukt en een tweede zou weer mislukken. Na dat ongelukkige bezoek van mij daar en van hem hier zie ik van elke poging tot verstandhouding af. Je kunt dat nu niet meer van mij vergen. Ik wil certificeeren wat je verlangt, maar ik schrijf hun geen brieven. Het zou niets geven. Wees nu niet boos en vind mij niet onhartelijk en kom eens met mij praten in Amsterdam, dat ik alles goed begrijp.

Ik dank je voor alles wat je in dien brief zegt. Als je ouer wordende, zoo nobel blijft voelen als je nu doet, ja, dan zul je me meer plezier doen dan ik jou heb kunnen doen. Ik hoop dat je niet weet hoe zeldzaam ze zijn, jongens als jij. Maar ze zijn zeldzaam. Je mist zelfbedwang en levenswijsheid, maar die kun je allebei nog krijgen. Voor de rest ben je een voortreffelijk broekje. Wees niet boos op me. Groet je arme Cristientje van me.

Dag beste vriend

F. van EEDEN.

VI.

Deze brief loopt over eenige teekeningen en vragen die ik hem namens mijn vriend Johan Prikker stuurde, om er een uit te kiezen.

17 Juni '92.

Beste vriend, ik heb de roeier gekozen, omdat die misschien het compleetste van de drie is en het fraaist van lijn en compositie. De ridder is anders het beste van idee, dunkt me. Ik zag ze graag en vind ze goed als illustratie van het boek, goed in den toon van het werk.

De Haarlemsche schilderij vond ik ook zeer bizonder, hoewel niet zoo rijk van kleur als ik hoopte, te veel mozaïek.

Heb jelui 't nog al naar je zin nu?

Veel groeten aan je vrouw

F. van EEDEN.

VII.

Bussum, 21 Mrt. '93.

Beste Henri - wij hebben bizonder veel plezier gehad van je langen brief en bedanken je wel voor de mooie japansche boekjes. Het is alles aardig en interessant wat je schrijft. Ik vind het zoo gelukkig voor je, dat je al deze dingen ondervindt en ziet. Het maakt je leven rijk en je gezicht op alle dingen breeder en ruimer Je zult je daar wel dikwijls veraf voelen en heimwee hebben. Maar later, in je herinnering blijft toch alleen het mooie over en je bent er rijker mee voor je leven. Voor hoevelen zou het niet eens uitstekend zijn, een leven zooals jelui tweeën daar hebben. Alle kleinheid, van ambitie, van de eerste te willen zijn, of elkaar de baas te willen zijn, of veel eer en bekendheid te krijgen, dat gaat er immers uit. Jelui leeft daar met elkaar, in eenvoud en zuiverheid van gevoelen, die je pas recht appreciëeren zult als je weer terug bent en zien zult, hoe zelfs de beste hier lijden en beschadigd worden in dat gedrang van eerzucht en concurrentie en kleine nijd en brouilleriën. Wat is die Prikker een uitstekende jongen, naar zijn brief te oordeelen. Maar je ziet dat ook hem de roem wat naar het hoofd stijgt en hij maakt zich bittere vijanden in den Haag, ook onder de goeden, door een hoog optreden en links en rechts afkeuren alsof hij al een groot meester was. Weet hij dat je mij zijn brieven stuurt? Als je niet zeker weet dat hij 't goed vindt, moet je 't niet doen, hoor!

Je bent erg goed voor ons door zooveel aan ons te denken en ons al die aardige dingen te sturen. Ik ben dol op zulke uitheemsche zaken en ook op die beschrijvingen. Het Hokusai prentenboek is prachtig. Het andere is wat eentoniger maar ook zeer

goed in zijn soort. Blijkbaar van een eerste rang teekenaar. Plak vooral veel postzegels op je brief, die vinden hier veel liefhebbers. Wat wou ik graag je eiland eens zien, en de grauwe zee, en de bergen. Een groot land moet het zijn, groot.

Hoe gelukkig zijn jelui, en wat ben ik blij voor je vrouw dat zij dit alles nu heeft en niet meer in de Helmerstraat op je hoeft te wachten. Hoe maakt Ezerman het? Wil die niets meer van mij weten, en kun jelui het goed met hem vinden?

Wij zijn hier allen gezond. Het voorjaar komt. Vanavond was 't doodstil, met merelgefluit onder zwarte lage wolken en een streep fel oranje in 't westen. Zoel en droog, met al kleine groene puntjes aan de heesters.

Ons nieuwe huis is bijna klaar. Het ziet er zoo vroolijk uit, wit met helderroode pannen en groen en rood geschilderd houtwerk. Dat staat mooi en levendig tegen de achtergrond van donkere dennen. Van binnen is het vol gedempte kleuren, grijs en rose en bruin houtwerk. De tuin is omheind met hagen van meidoorn, liguster en rozen, en wij hebben er veel vruchtboomen in gezet, zoodat het als een boomgaard ziet, met veel gras. Ik verheug me tegen dat dat alles bloeien gaat. Ook twee gouden-regens staan voor 't huis, die moeten worden als fonteinen van geel. En klimop en wingerd tegen de muren.

Er wordt veel gepraat en geschreven over mijn boek. Ach de menschen kunnen zoo slecht in eenvoud aannemen wat in eenvoud gegeven wordt. Allemaal volmaakt noodeloos geklets en gezwets en beduimel en gevit of dwaas geprijs. Ik lijd er onder, zooals ik wel wist, om al dat smoezelig praten, waar zwijgen zooveel wijzer was. Maar ik ga stilletjes mijn gang en ben weer aan een nieuw Boek bezig. Ook ligt er nog veel ander werk. Maar ik moet woekeren met mijn tijd, door dat vermoeiende werk in Amsterdam. Nu beste Henri, schrijf nog eens spoedig en wees allebei hartelijk gegroet van Martha en je vriend

F. van EEDEN.

*

VIII.

Het hierin bedoelde stuk in ‘De Gids’ was een artikel van mij over van Eeden's werk, getiteld HET WOORD.

Bussum, 29 Juni '93.

Beste Henri.

Ik dank je hartelijk voor je lange brief die ik gisteren kreeg, tegelijk met het stukje over de Chineesche comedie-vertooning. Je neemt het me niet kwalijk, wel? dat ik zooveel minder schreef. Ik kan het niet zoo uitvoerig doen en ik heb ook zooveel minder interessants te vertellen. Maar je moeite is aan mij zoo goed besteed, want ik lees je brieven met bizondere aandacht en genoegen. Alles interesseert me wat je schrijft en ik ga hoe langer hoe meer van je brieven en dus ook van jelui houden. Het connossement van 't kistje vond ik in je brief en wij verheugen er ons zeer op. Voor 14 dagen hebben wij een kistje naar jelui toegestuurd met kaas en koek en sigaren. Het is niet veel zaaks, maar

* Borel vergist zich in de toelichting. Het bedoelde artikel is een voorlooper van het in De Gids 1894 p. 363 geplaatste artikel van Borel over Chineesche tooneelspeelkunst. Dit blijkt uit latere brieven van Borel. Over ‘Het Woord’ dat door Vermeylen in Van Nu en Straks zou geplaatst worden schrijft V.E. de brieven XI. XII en XIV. ‘Het Woord’ is ten slotte geplaatst in de Kunstwereld, in 't laatst van 1894 en door Borel opgenomen in zijn studieën, 1ste deel, onder den titel: ‘Frederik van Eeden’. (H.v.E..)

er mocht niet meer bij om de zwaarte. Het gaat nu als postpakket en we hebben veel gemaal gehad ermee, en het weer terug gekregen en open moeten maken omdat het te zwaar was. De boeken die ik er in had gedaan, gaan nu afzonderlijk, gelijk met dezen brief. In het boek van Thym zul je veel moois vinden. Het zijn de twee eenige boeken, daar je misschien wat plezier van hebben zult van 't geen er in ons land is uitgekomen dit jaar. Erens is niet heel breed en sterk en wijs, maar hij heeft toch veel treffende dingen nu en dan, vin je niet? Van Gorter staan ons heel mooie dingen te wachten. Hij is mij 't liefste van al de vrienden hier en ik ben gelukkig dat hij zoo dicht bij me is komen wonen.

Je hebt volkomen gelijk over Prikker. Dat wil zeggen, ik vind niet dat hij verstandig doet, maar jongensachtig en die hem alleen van die kant beoordeelen miskennen hem. Wees niet bang dat ik te gering over hem denk. Ik hoop hem gauw eens te zien. Ik heb hem wel gevraagd maar hij is nog niet hier geweest. Op mijn beurt vind ik dat je over Veth en Bauer veel te geringschattend spreekt. Ik houd ook niet van Veth als journalist, maar hij is iemand waar je tegen op moet zien om zeer nobele en buitengewone eigenschappen. Niemand kan hem recht doen die hem niet, zooals ik, intiem kent. Het mooiste van hem heeft hij nog maar in zeer enkele schilderijen, die jij niet kent, getoond.

De visch, die ik door Prikker kreeg, vind ik uitstekend, hij hangt op mijn studeerkamer. Ja, je bent wel gelukkig, jongen, dat je dit alles hebben kunt. Vooral vind ik gelukkig dat het alles je zoo groot plezier doet, wat je ziet. Je hoeft je niets te verwijten. Je zult hier eens terugkomen en veel wijzer en ouder van geest zijn geworden en dan zul je genoeg te doen vinden. Nu moet je eerst voor jezelf werken en groeien in begrip en bevatting en ervaring. Precies begrijp ik die emotie van dat kleine avontuur. Vermijd de menschen (Europeanen) niet te veel. Ze zijn allen waarschijnlijk wat beter en dieper dan ze toonen. En je kunt in de Chineezen veel voortreffelijks ontdekken dat wij missen of verloren hebben, maar van je eigen ras moet je 't toch hebben en je kunt het nooit verloochenen.

Ik heb het manuscript met veel plezier gelezen. Er staat op:

verscheuren. Maar ik mag het zeker wel bewaren ook, nietwaar?

Ik verheug me voor jelui in het groote evenement. Schrijf me als ik iets voor jelui doen kan.

Wij zijn allen welvarend. Met één Juli blijf ik alleen in Bussum praktiseeren, om vrijer te zijn.

We hebben hier vier maanden ontzettende droogte gehad. Alles verdorde. Nu heeft het wat geregend. O, wat zou ik je graag eens opzoeken. Had ik maar geld genoeg, ik ging dadelijk. Maar ik moet nu zelfs erg zuinig leven. Hartelijk gegroet beiden, ook van Martha.

Je vriend

F. van EEDEN.

*

IX.

(Weet niet bij welke brief dit P.S. behoort.)

P.S. Dit wilde ik je nog zeggen naar aanleiding van je bezwaar tegen sommige verzen, dat ik zeer goed begrijp.

Naarmate wij onreiner zijn, zien wij de dingen slechter, daarom ‘verminkt elke smet het spiegelbeeld’.

Er is iets wat zeer terecht moet genoemd worden: ‘slinken, tenondergaan, stilstand van 't zielehart, opheffen van 's levens dieper stroom’.

Als er dat niet was, dan beteekende al onze moeite niet veel. Dan hadden wij ons maar te laten gaan in kwaad of goed, en kwam alles toch terecht. Ik geloof dat het Aziatische vaak te ver dien kant op gaat. Het Westersche begrip van straf en verdoeming, hoe overdreven soms, heeft toch ook een diepe ware kern.

En dat ik, wat jij daar tegenover voelt, niet ontken, blijkt uit de Broeders, waarin het een hoofdmotief is. Vooral duidelijk in de vijftiende acte, culmineerend in de reien:
‘Hebt allen blijdschap die bezwijkt’
en in deze:
‘de Liefde vormt van alle wezen’.

De samenhang tusschen dit en het verdoemingsbegrip is zeer diep en moeilijk en toch onvermijdelijk.

Zooals ik heb trachten aan te geven is het laatste in den Tijd, de onvergankelijkheid er buiten.

Antwoord mij hierop eens, of je het begrijpt en beaamt of niet.

* Dit P.S. moet slaan op het artikel van Borel in De Gids 1895 (Dec.) over Schijn en Wezen. Brief moet dus dateeren van ná Dec. 1895.
(H.v.E.)

*

X.

Datum onbekend.

Het is nog lang niet **dat,** maar het is van een goede tendens. Je moet vooral nog leeren het mooie klaar en precies voor je innerlijke blik vast te houden en dit met de uiterste aandacht en nauwkeurigheid te zeggen. Iedere regel moet rijk zijn van werkelijke dingen, reëele dingen die je gezien en gevoeld hebt. Juist de verzen van H.v.d.S. moet je eens goed bestudeeren, niet om ze na te volgen, maar om te zien hoe ze gemaakt zijn.

Ik vind je verzen intusschen goed genoeg om te drukken, beter b.v. dan veel wat in de N. Gids heeft gestaan. Wil je dat ik ze naar Vermeylen stuur?

Vermeylen treft het dat Kloos onzinnig doet, nu is er veel kans, dat hij nog meer medewerking krijgt. Want wie zal zich nu graag wagen in zoo'n dolhuis als de N. Gids geworden is.

Vermeylen leek mij een verstandige jongen, en wat hij tot nu toe alleen gedaan wist te krijgen pleit voor zijn activiteit en energie.

Ik leef zeer rustig en tevreden in veel studie en werk. Ik zie alleen Gorter en nu en dan Karel Thym die in Baarn woont. Gorter is een serieus en trouw vriend, een groote sterkte van wijd begrip, goedheid en vasten wil. Thym is nooit recht begrepen, en heel anders als men hem wel heeft willen voorstellen. Van deze beiden is nog veel te wachten.

Het nobele van Jan Veth bestaat vooral in zijn plichtsbegrip en zijn ijverig, hoofdig zoeken naar zijn mooi en zijn goed. Maar hij is minder ruim dan de beide vorigen.

* Te oordeelen naar de opmerking over het wonen van Thijm in Baarn, moet deze brief geschreven zijn na den volgende. (H.v.E.)

Wees discreet met alle dingen, die ik je in vertrouwen zeg, daar reken ik op. Stien krijgt een brief van Martha, groet haar hartelijk van mij. Ik hoop dat alles wel is.

Dag Henri, hou je taai, laat het nooit Jan Klaassen met je worden.

Gegroet van je vriend

F. van EEDEN.

*

XI.

14 Sept. 1893.

Beste Henri.

Hartelijk dank voor je twee brieven en de fotografiën. Ze kwamen gauw na elkaar, verleden week de eerste, eergisteren de tweede.

Wat prachtig huis heb je en wat lijkt het wonen daar heerlijk. Hoeveel kamers zijn er in? Wie bedient je? Woon jelui er alleen in, en hoe kwam je aan zoo'n prinselijk verblijf? De drie kamerfotografiën waren blijkbaar van éénzelfde groote kamer. Ik had veel schik toen ik je daar ineens zelf ontdekte, zoo geweldig in de locale kleur. Wat ben je al een doortrapte chinees geworden. De bril, de aandacht, de kleurige statigheid.

Wij hebben altijd evenveel plezier in je brieven. Toen deze kwamen, logeerde Alb. Thym hier met vrouw en kind. Hij is een maand hier gebleven en woont nu in een klein mooi gelegen villaatje in Baarn. Wij hebben veel gepraat en ik heb veel aan zijn gezelschap gehad.

Prikker is hier ook geweest toen hij er was en het bezoek heeft een allerplezierigste indruk nagelaten.

Heel sympathiek is mij alles wat je van hem schrijft en laat lezen. Voor Paul was hij een kostelijke kameraad, die was dol op hem, en hij maakte mannetjes van groene galnoten en roode besjes voor Paul.

Ik heb ook Vermeylen bij mij gehad. Ik weet niet of die stukken van jou en mij in 'van Nu en Straks' komen, ik hoor er nog niets

* Wat V.E. hier zegt over de stukken in Van Nu en Straks slaat voor zoover het Borel betreft, op het bij brief VIII genoemde 'Het Woord'.
(H.v.E.)

van. Maar bekommer er je niet over. Ik heb je stuk niet gelezen. 't Eenige bezwaar er tegen zou zijn dat Vermeylen er een zekere partij mee trekt. Er heerscht namelijk een tamelijk heftige vijandschap tegen mij, na mijn boek, onder een kring die nogal invloed heeft en geen tegenspraak vergeeft.

Mijn eigen stuk zou Vermeylen geen kwaad doen. Dat zullen ze als een ijdelheid van mij beschouwen en een beleefdheid van Vermeylen. Maar een gunstige kritiek zou hem gehaat maken. Daarvoor heb ik hem gewaarschuwd.

Ik vond het noodig sommige opmerkingen tot beter verstand van mijn werk in ‘van nu en straks’ te zeggen, omdat dat tijdschrift 't best onder de oogen van hen die 't hooren moeten, komt,

Overigens bemoei ik mij heelemaal niet meer met tijdschriften en kritieken en polemieken, en heb ook mijn ontslag uit de N. Gids genomen.

Ik ben nu rustig aan het werk. Ik studeer nogal filosofie en schrijf een groot gedicht, waaraan ik wel jaren werk zal hebben.

Ik heb nog wel veel zorgen en moeiten, maar ik word hoe langer hoe rustiger en gelukkiger.

Ik kan je lange brieven niet even uitvoerig beantwoorden, dat verg je ook niet. Ik moet veel brieven schrijven en heb allerlei werk dat veel tijd neemt.

Ik zwem iederen morgen met Gorter, dat is heerlijk. Het wordt al flink koud, maar wij hebben het stoute plan het den winter door vol te houden (zoolang het ijs niet te dik is).

Priem, ons aapje, heeft hier een veel grooter hok gekregen. Een touw verdraagt hij niet. Maar hij komt dikwijls los en speelt dan den heelen dag boven in de boomen. Maar hij doet te veel kwaad in huis om hem vrij te laten.

Wij verheugen ons in je geluk. Wensch je vrouw van harte het beste. Wij zijn nu te arm, maar later krijg je een betere bezending.

Hartelijk gegroet van je vriend

F. van EEDEN.

XII.

De hier bedoelde N. Gids geschiedenis waren grove scheldpartijen en schendartikelen van Jan Tideman en Willem Kloos tegen van Eeden.

Bussum, 15 Jan. 94.

Beste Henri, je lange brief van 25 November kwam eergisteren. Ik hoop wel, dat je mij vergeeft als ik niet zooveel en zoolang terug schrijf. Ik heb maar een beperkt schrijfvermogen op een dag, en al wat ik daarvan niet aan mijn werk geef, is mij een beetje reden tot zelfverwijt. Maar al wat je schrijft interesseert mij zeer, en ik zal nu eens trachten alles geregeld te beantwoorden.

Ik ben volstrekt niet erg bedroefd. Dat heeft dan maar zoo geleken. Ik ben eigenlijk gelukkiger dan ik ooit in mijn leven geweest ben. Ik heb wel dagen van depressie en vermoeienis, en allerlei kleine zorgen, maar dat is de hoofdzaak niet. De N. Gids geschiedenis is heel naar, maar ik ben al door naarder dingen heengescharreld. Tusschenbeiden voel ik wel die niet te onderdrukken bitterheid over het onrecht, de domheid en de leelijkheid die daar nu gebeurt. Maar ik denk dan hoe wij er over tien jaar op zullen terugzien, hoe onbeduidend het is, en hoe het goed kan zijn voor allerlei dingen, die we nu nog niet zien.

Je hebt een beetje mal du pays gehad, vriendje, **dat** moest immers gebeuren. Ik bedoel niet zoozeer verlangen naar huis, alswel die moreele acclimatatie-ziekte, waaraan alle kolonisten lijden. Ik wou het gehad hebben, om genezen te zijn van die zwerf-lust, die ik nu nog voel.

Je hebt het Boeddhisme te veel als sentiment gehad. Het moet eerst begrip wezen, zuiver intellectueel, en dan zich langzamerhand voegen tot een sterker en reiner bouw van ziel. Ik meen nu niet het Boeddhisme als religie, maar die mooiste wijsheid die er in zif.

Ik heb heel veel in Indische wijsheid gesnuffeld, al van jongs af aan. Mijn vader had er veel boeken over. Over de 'Bhagavad Gita' hielden wij al gesprekken, nu bijna twintig jaar geleden. Toen kwam het als iets nieuws. Mijn vader was altijd de eerste om boeken of schrijvers te vinden, die eerst veel later een grooten naam kregen; b.v. Schopenhauer, en Nietzsche met wien hij correspondeerde toen niemand nog hun naam kende in Holland.

In de Kleine Johannes staan al dingen die ik zeker onder invloed van Oud-Indische lectuur heb leeren voelen. B.v. 'daar zult gijzelve zijn wat gij verlangt te kennen'. Maar men kan zooveel doorlezen en eerst veel later gaan voelen wat er alzoo in heeft gestaan. Ik studeer nu de Indische boeken weer, zoo goed en kwaad als ik kan. Ik ben sinds dezen zomer aan de Rigveda bezig, in de Duitsche vertaling van Ludwig, die ik mooier, zwaarder, massiever vind dan de Engelsche. Die vertaling is blijkbaar de bron waaruit Nietzsche zijn eigenaardig Duitsch heeft geput. Ik heb het boek maar te leen (het kost *ƒ* 60. -). Maar ik zou het dolgraag in eigendom hebben, evenals de Sacred Books of the East van M. Muller. De Upanishad's bevatten het mooiste, de kern en essens van de mooiste oud-Indische wijsheid. Ik heb daar al veel in gevonden. Maar het is zoo groot en veel.

Dat ik in mijn boeken toon daaraan veel gehad te hebben, weet ik heel wel, en is ook niet iets waarvoor ik mij schamen zou. Tenzij het napraten ware en niet heelemaal in mij opgenomen en gevoeld. Maar het behoeft niemands toeleg te zijn alleen geheel nieuwe en oorspronkelijke dingen te zeggen. Wie in wetenschap gewerkt heeft, weet hoe alleen groote en blijvende dingen gemaakt worden. Door samenbouw, door het steunen op het al gemaakte, het elkander helpen en geholpen worden. Al de rest is dillettantisme.

Ik heb je stuk nog niet gelezen, maar ik vind het toch goed dat het geplaatst wordt, na hetgeen je alzoo er over schrijft. Een

‘gunstige critiek’? Nu ja, je moet niet zoo over een woord vallen. Ik moet toch wat zeggen, en ik wist er niets naders van. Maar 't is goed dat er bespeurd wordt dat sommigen geheel onaangetast blijven door dat gif van persoonlijkheid, partijgeest, en eigenlijk gezegd: provincialisme, dat tegenwoordig onze literatuur vervult. Net als je zegt: ze zien niet anders dan een klein beweginkje, en een Jantje, die ze een heros noemen omdat hij zegt meer te zijn dan Pietje of Klaasje.

Wat grappig dat jij nu in de Oude Gids komt. Wie had dat gedacht, wel? Komt het onder je eigen naam? (Van Gheel vind ik geen fraaie pseudoniem).

Ik ben laatst bij Thorn Prikker geweest in den Haag. Ja, er is geen kwestie van, hij is op 't moment de kluts kwijt. ‘Symbolisme, allemaal flauwe kul,’ zei hij. Ondertusschen symboliseert hij maar toe. Maar dat zal zeker allemaal wel terecht komen. Hij is zoo'n kostelijke jongen en ik heb geen een visite gemaakt die ik zoo prettig vond. Hij trapte door een ruit en zei ‘da's niks, de glazemakerij is beneden’, hij vroeg niet hoe ik daar kwam, wat ik doen ging, hoe ik 't maakte, niks - hij pakte maar uit en liet kijken en was er zoo lekker in, dat het een plezier was om te zien.

Maar hij moet wat ouderwetscher, wat klassieker worden, daar helpt niks aan. Ik zei dat hij wat bij Alma Tadema moest gaan studeeren. Dat was natuurlijk een grapje, maar ik bedoelde er toch wat mee. Die man beheerscht zich. Jammer dat hij niks te beheerschen heeft, anders was 't een kraan.

De flenterman is mij zeer bekend, we hebben al die liedjes in een boek: ‘baker en kinderrijmen’ door Martha's vader verzameld. Ze zijn uitverkocht. Ik wou er je een gestuurd hebben.

‘Prins Robert was een sjentelman’ zoo is de origineele lezing.

Nu heb ik den heelen middag geschreven. Ik heb nu en dan patiënten in huis - altijd maar één tegelijk - die ik dan zoo goed ik kan, opknap. Zoo kan ik het volhouden, maar ik ben elken dag dankbaarder dat ik die drukte in Amsterdam niet meer heb. Ik ben aan verschillende groote dingen bezig, die veel inspanning van concentratie van me vergen. Er liggen vier plannen waaraan ik afwisselend werk. Ze hebben elk hun eigen motief, Recht, Trouw,

Dood, Wezen en Schijn. (Zooals ik nu Smart en Liefde heb gehad.) Het verste is een Tragedie (van 't Recht) die misschien al in een half jaar af komt.

We hebben hevige kou gehad en ik heb met Gorter van hier naar Amsterdam en terug schaatsengereden. Paultje is erg ziek geweest en we hadden allen influenza in meer of mindere graad. Maar nu is alles weer gezond.

Dag beste Henri, groet Stientje van je vriend

F. van EEDEN.

XIII.

Bussum, 20 April 1894.

Beste Henri, ik kreeg onlangs twee brieven van je op één dag. Een daarvan uit Hongkong. Beiden deden me veel plezier en ik begrijp precies je sensaties bij het terugkomen in de beschaving. We moeten eigenlijk ieder ons klein-cultuurstaatje vormen, want de steden geven er zooveel mals en leelijks bij, dat het niet uit te houden is. Iederen Zaterdag verheug ik mij innig als ik weer wegga uit Amsterdam, hoewel ik soms om de afwisseling me er een beetje illusie van maak, dat het prettig zal zijn. Maar wat ben ik blij als ik weer tusschen boomen en gras ben. Ik kan soms verlangen naar je rotseneiland, waar ook geen wandelende Philisters en Zondagspartijtjes met gekleurde parasols voorbij komen zooals hier. Tegelijk met dezen brief gaat er een kistje naar jelui toe. Er zit niet veel in; als ik niet zoo zuinig moest zijn zou ik er graag wat mooiers in gedaan hebben, maar er is ook niet veel te bedenken, en belangrijke nieuwe boeken zijn er den laatsten tijd niet uitgekomen. Ik heb je manuscript er bij gedaan. Je zult het interessant vinden om over te lezen en er zeker wel bruikbaars in vinden. Het is alleen wat sentimenteel hier en daar, wat te veel verkleinwoordjes, je zult dat zelf nu ook niet meer op die manier gezegd willen, hoe waar het gevoel mag zijn. Ik weet, dat je daar tusschen zee en rotsen al breeder en steviger bent geworden, misschien zonder dat je het zelf gemerkt hebt.

Verder een hoed en andere kleedingstukken voor je dochter en wat Hollandsch snoep en een paar fijne sigaren.

Wij maken het hier allen goed en ik voel mij zeer tevreden en gelukkig, Meer dan in tien of vijftien jaar. Het geschimp tegen mij is nog niet uit, nu heeft Verwey ook zijn duit, een groote looden duit in 't zakje gelegd, ik heb er maar eventjes ingekeken

en vond het hard en dom en heb er mij toen niet meer om bekommerd. Ik wist toch dat het zoo gebeuren zou. Van de N. Gids merk ik nu niets meer en het brengt mij ook niet meer in beroering. Ja, ik heb wel van sommige menschen te goed gedacht, maar daarover heb ik geen berouw. Meer berouw heb ik over de geringschatting, het gevolg van onze exclusieve hooghartigheid, waarmee ik andere beoordeeld heb.

Aan mijn vrienden Gorter en Thym heb ik veel, de eerste zie ik dagelijks, met de ander heb ik soms heerlijke conversatie-avonden. Het is een man met groot en ruim begrip, die al het heerschzuchtige en ijdele mist dat de onderlinge omgang van kunstenaars soms zoo moeilijk maakt.

Van tijd tot tijd komt Textor hier en doet ons veel plezier met zijn spel. Ik houd van hem en Martha ook, hij is zoo bescheiden en makkelijk en hij meent het zoo ernstig met zijn muziek. Ook houden wij veel van zijn spel, vooral omdat het zoo sober is en puur en alleen om de muziek.

Het is hier een wondermooi voorjaar, zooals we nooit gehad hebben. Alles ziet groen zooals anders pas in Mei, de seringen bloeien, de vruchtboomen sneeuwen hun bloesems al neer. Het regent ook veel, zoodat het gras frisch staat en alles hard groeit. Ik heb groot plezier in het aandachtig volgen van al dat gegroei, om me heen.

Ik ben weer met de studie van de antieken begonnen en bezig mijn zeer roestige oude talen op te poetsen. Elken avond lees ik Lucretius en Marcus Aurelius. De laatste vooral (hij schreef een dagboek in 't Grieksch) is uiterst merkwaardig. Heb jij bij je oude collectie ook een vertaling van de Mahábhárata? Er zijn Fransche en Duitsche vertalingen, maar de meeste incompleet. Ik zou er erg op gesteld zijn. Ik studeer ook druk astronomie en heb een mooie nacht op de sterrewacht te Utrecht doorgebracht met den heer Nijland, een jong astronoom en een knap man naar 't schijnt. Als ik je met iets plezier kan doen, wees dan zoo goed het aan te geven. Ik weet niet altijd wat je 't liefst ontvangt. Groet Stientje en Mientje hartelijk van Martha en van je vriend

F. van EEDEN.

XIV.

Bussum, 12 Dec. 94.

Beste Henri, nu krijg je eindelijk een brief. Ik heb zoowat vacantie. Wel patiënten en studie, maar geen druk geschrijf, geen drukproeven, geen heen en weer gereis. Ik heb de Broeders in vijf steden voorgelezen, met klimmend plezier omdat het gestadig beter ging. Er waren maar weinig hoorders elke keer, maar dat vond ik juist aangenaam, en toen het lezen eenmaal goed ging, naar mijn zin, was het een groot genot... Ik vind dat het eigenlijk zoo behoort, dat men zijn eigen werk voorleest.

De gedrukte letters kunnen nooit al het geluid overdragen wat er bij gehoord moet worden, en men is dan afhankelijk van ieders geluids-fantasie, die bij velen natuurlijk maar zwak is.

Maar men is het heelemaal niet gewoon en vind het gek te gaan luisteren naar iets wat al gedrukt is. Alleen bij muziek vinden ze 't niet gek.

Ook zijn maar weinigen sterk genoeg van attentie en hoofd om een paar uur te kunnen luisteren. Bij muziek kunnen ze wat soezen, en dan weer beginnen te luisteren, bij verzen natuurlijk niet.

Nu heb ik me weer verschanst achter mijn boeken en ik werk veel in den tuin. Het is een mooie winter. Doodstil, helder, prachtige morgens en warme zon overdag. 's Nachts wat vorst.

We hadden een vroolijke Sinterklaas met de Gorters en deden alles in de vorm. Eerst de jongens en toen wij.

Ik heb je stuk gelezen en vond er veel mooie dingen in. Mijzelf hindert je lof niet, al vind ik mijzelf maar treurig afsteken bij wat je van mij maakt. Maar je begrijpt en zegt mijn plicht en dat werkt goed. De menschen zullen natuurlijk zeggen: ‘nou ja!’ Maar

als het idee, dat je wilt en weet dat ik wil, maar blijft leven, dat is alles. En daaraan werk je dapper mee.

Kloos heeft mij een hartelijke brief van bewondering geschreven over de Broeders en mij vergiffenis gevraagd. Vind je dat niet mooi en gelukkig. Ik was er heel blij om. (dit blijft onder ons.)

Schrijf me nog eens gauw, ook over je gezondheid. Groet je lieve vrouw en kind. Wij maken 't allen goed. Dag vriend.

Je F. van EEDEN.

XV.

Bussum, 4 Mrt. 95

Beste Henri, vandaag kwam je briefkaart van 1 Febr., ook las ik ‘Wu Wei’ gedeeltelijk in de Gids van Maart. Als je deze krijgt heb je in lang niets van me gehoord, dus ik verwacht in de eerstvolgende maanden brombrieven van je. Ik zal 't je eerlijk zeggen: mijn laatsten brief schreef ik na 't lezen van je eerste artikel over ‘het Woord’. Na de vervolgen van dat stuk vond ik het schrijven moeielijk, ik kan niet nauwkeurig zeggen waarom. Ik blijf er natuurlijk bij dat ik het gelukkig vind dat jij die ideeën draagt en durft uitspreken, maar ik heb toch in 't geheel geen vrede met die artikelen, al staan er nog zooveel mooie en juiste dingen in. Kijk, dit soort arbeid eischt een oude, bedachtzame, zelfbeheerschende geest. Je weet zelf hoe onuitstaanbaar het is zooals tegenwoordig allerlei jonge kereltjes pedante literatuuroverzichtjes geven, vooral in de Kunstwereld. Nu, daar staat jouw stuk niet hoog genoeg boven, het ligt midden in dien rommel en kan er door oppervlakkigen mee verward worden, en dat is om 't goeie en mooie ervan heel jammer. Je gebruikt nu en dan zeer overdreven klinkende termen, die het vertrouwen wegnemen (al zou je hun juistheid wel kunnen verdedigen) en je hebt nog iets van die aanmatigende oordeelstoon - hoewel telkens met zorg weer verzacht - die in de meeste kritiekschrijvertjes zoo onduldbaar is. Van werk als dit, in zulk een blad gepubliceerd, moet men zorgvuldig het effect berekenen, want men beoogt een zeker effect met zulk werk. Men wil juiste inzichten geven. En dan moet je niet schrijven met het voor waardeering geheel koele alléén-sprekende gevoel waarmee men het zuiverste werk maakt. Want dat is verkeerd en dom. Je moet in zoo'n geval goed weten tegen wie en met welk waarschijnlijk effect je schrijft. Ik publiceer mijn studies alleen om de menschen vóór te bereiden, want dat hebben ze noodig om beter

te verstaan. En ik tracht vooral goed op te passen dat ik verstaan word en ook dat ik **geloofd** word. Wij weten beiden wel dat dit niet de hoogste schrijfmotieven zijn, maar die ongelijkmatigheid van mijn werk is eenvoudig een gevolg van en een adaptatie aan de ongelijkmatigheid van onze samenleving.

Ik wil graag nu en dan mindere motieven doen gelden als ik daardoor méér menschen om mij heen tot iets beters kan leiden.

Wu Wei daarentegen las ik tot nog toe met groot genoegen, ik ben er nog maar een klein eindje in, want ik heb de Gids ook niet zelf. Maar ik vind dit zeker de goede weg voor je. Later zul je wel leeren de fictie van zulk een werk nog harmonischer en sterker te maken, zoodat ook daarin alles eerlijk en reëel is.

Zooals 't nu is, ontbreekt daar nog wel wat aan. De vuile stomme Bikshus en de vloer met schillen en stukken suikerriet, die gelooft men, die heb je gezien, - maar de wijze met zijn ontroeringwekkende oogen die gelooft men niet, die vermoedt men bedacht te zijn pour besoin de la cause, terwille van een inkleeding. Dat is altijd fout. De meest onwaarschijnlijke fictie moet altijd reëel blijven, d.w.z. ze moet blijken als zielebeeld bestaan te hebben eer men er ooit aan dacht er over te schrijven. Al de figuren uit Viator hebben zoo bestaan. Ook die uit de Kleine Johannes (behalve één, de laatste en ook de slechtste).

En zulk een realiteit kan men er willekeurig aan geven. Dat is met alle groote fictie (Shakespeare, Dante, Milton) gebeurd. Maar wat daartoe behoort is enorm, en eerst na groote oefening en innerlijke arbeid te verkrijgen. In de Broeders ben ik daarmee begonnen en ik weet maar gedeeltelijk geslaagd te zijn zooals ik wenschte, en wel het best in de tweede helft. Ik hoop dat het boek je getroffen heeft en dat je mijn bedoeling goed hebt verstaan. Je kunt niet gelooven welk een verregaande stompzinnigheid ik daaromtrent ontmoet heb. Ik maak mij nog altijd te veel illusie van het gemiddelde bevattingsvermogen der Hollanders. Ze waren over dit boek in 't geheel niet boos of onhebbelijk zooals over 't vorige. Integendeel, het wordt over 't algemeen geprezen. Maar dom! neen maar. Geen een heeft doen blijken, dat

hij de eenheid, de structuur van het werk snapte, hoewel ik ze nog wel uitdrukkelijk vroeg daarop aandachtig te zijn. Zelfs Dr. van Deventer, toch niet de eerste beste, verklaart een der hoofdideeën (eenvoudig de onsterfelijkheid van het goede in elk mensch, ook de slechtste), hèm te hoog. Er zijn er die gezegd hebben, dat de mythologische tafreelen - notabene de hoofdmassa van den bouw - overbodig zijn. Enfin, je zult wel wat van die onzin onder de oogen krijgen. Maak er je maar niet kwaad om.

Ik heb voor de Broeders veel gehad aan madame Guyon. Ken je die? Wat zou je daarin veel terug vinden van de Chineesche wijsheid. Het is allertreffendst hoe de mystieken van alle landen en tijden in dezelfde hoogten te samen komen tot eenzelfde inzicht. Zij wist wat Wu Wei is.

En zij zegt het op heel andere wijze, minder eenvoudig en zuiver, maar nader aan ons verwant, omdat ze het vond in de vreeselijkste verwarring van smart, zonde en zelfbedrog, zooals wij Westersche die veel beter kennen dan de droomerige Aziaten. Zij noemt het passiviteit. En vandaag ben ik verheugd geweest door een idee, geboren uit de lectuur van je stuk Wu Wei, dat die passiviteit is actie, maar actie die tot onze wereldsche actie staat als het wezen staat tot den schijn, zooals emotie (zielsstaat) staat tot sensatie (zinsaandoening), zooals het blijvende geluk staat tot het genot. Dus eigenlijk alleen gradueel verschillend, zoodat alle idee van koelheid of doodschheid of onverschilligheid daarbij absurd is. Ik wist dat wel, maar ik had nooit de formule er voor gemaakt.

Ik ben nu aan 't drukken van mijn verzen ‘Het lied van schijn en wezen’, dat je zeker wel 't best van al mijn werk bevallen zal. Hoewel 't niet zoo rijk is aan teeder kostbare dingen als Viator. Maar dat kan ik ook nooit herhalen.

Ik maak me wel een beetje ongerust over de sombere toon in je laatste brieven. Wees vooral voorzichtig. Je bent nog zoo jong en dan zijn er nog allerlei onbewuste en ongetemde dingen die ons verduiveld beet kunnen hebben. Je weet nu al veel van de beste wijsheid - maar ik ben niet zeker of die wel zoo diep in je is vast gegroeid, dat je lagere natuur er geen uitvluchten op verzinnen kan. Ik zinspeel niet op iets speciaals, ik zeg dit heel

algemeen. Maar ik weet hoe ontzaglijk moeilijk het is om b.v. niet te veel meelij met zichzelf te hebben, niet bitter of moedeloos te worden, niet uitzonderingen te willen maken op de hooge zelfgestelde wet omdat die soms onredelijk hard en ongemotiveerd streng lijkt. En om **genoeg** te hebben aan het weten van de dingen, ook als men ze tijdelijk niet voelen kan.

Is jelui gezondheid goed? Prikker zei dat je iets aan je hart hebt gehad. Is dat waar?

Hier heerscht de influenza geducht. Wij hebben er allen van gelust, maar zijn nu weer beter. Ik alleen heb er mijn reukzin bij ingeschoten, nu al sinds twee maanden. Ik proef en ruik niets, wat met de gedachte aan het komende voorjaar en de bloemen niet prettig is. Maar er is wel kans op herstel. Nu is het nog winter, sneeuw en vorst. Februari was geweldig koud en ik heb veel schaatsen gereden.

Toevallig, toen je laatst schreef dat je weer paard ging rijden, was ik zelf er juist mee begonnen. Het is een heerlijk ding, wel de nobelste sport, want het is niet alleen physiek, maar ook psychisch zoo gezond. Het geeft een vrije, wakkere houding en een mannelijk gevoel van flinkheid en dominatie. Het neemt de angstvalligheid weg (zoodra namelijk de angst om te vallen weg is, zou van der Goes zeggen). Maar zelf een paard houden zooals jij je dat schijnt te kunnen veroorloven, dat is hier een onbereikbaar ding voor een gewoon mensch. Het kost zeker *ƒ* 1000 's jaars.

De filosoof Bolland is hier geweest. Als je ooit in Batavia komt moet je hem stellig gaan opzoeken. In Mei a.s. is hij er weer. Hij is een heel merkwaardig man. Soms wat ruw en grof, wat heftig, en wat schoolmeesterig. Maar een geleerdheid en een denkvermogen dat we hem allen mogen benijden, en een oprecht, trouwhartig man.

Nu beste vriend, wees nu vooreerst tevreden. Gaat het met vrouw en kind goed? Groet ze hartelijk van ons. Dat chineesch babbelen wou ik wel eens hooren.

Wees gezond en gelukkig.

Je vriend

F. VAN EEDEN.

XVI.

Bussum, 31 Mrt. '95.

Beste Henri, ik heb voor een paar dagen je brief uit Singapore gekregen en gister in de Kunstwereld je antwoord aan van Deventer gelezen. Ik wou beginnen te zeggen, dat ik dit laatste een goed stukje vond, beter dan de vorige artikelen, ik denk om de groote eenvoud en conciesheid. Het klinkt alles noodzakelijker wat je hier zegt. Dat is mij ook wel gebeurt dat ik eerst een lang stuk schreef, en dan later in een repliek eigenlijk beter, korter en directer zei wat ik eerst had willen zeggen. Dan zijn de dingen eerst door 't schrijven goed gerijpt, en was het stuk te vroeg uitgegeven - niet geschreven, want het proces van opschrijven bevordert de eigen helderheid.

Maar ik wou een opmerking maken over iets in je repliek. Je zegt, als Verlaine alleen Sagesse had geschreven, zou je hem zeer hoog stellen, veel hooger dan je nu doet. Maar dit begrijp ik niet, omdat het niet strookt met de beschrijving van de ontroering die je van een dichter verlangt. Wat je daarover zegt, deel ik zeker. Maar ik voor mij kan daarmee niet vereenigen het begrip eener latere daling. Wat zóó groot is, is voor mij in 't geheel niet meer onderhevig aan tijdelijke wijziging. Zeer hooge, zeer heldere emotie is voor mij een ding waaraan niet meer te veranderen is. Dat is het onderkennen van iets dat altijd is, altijd was en altijd blijven zal - of liever waar het woord altijd niet bij hoort.

Kijk, het kan zijn dat ik morgen krankzinnig word, - en wel op zoo'n wijze dat ik lager zink dan de laagste, door folie morale of dementie of wat anders. Dan blijft evenwel al wat ik geweest

ben, onveranderd. Als ik dat niet wist, was immers alle mogelijkheid van onwrikbaar vertrouwen weg?

Ik leid hier nu niet uit af, dat je dat besef van volstrektheid niet gehad hebt, maar alleen dat je het niet meer wist bij de volgende consideraties. Het gebeurt herhaaldelijk dat we, in dialectische overwegingen verdiept, onze beste wijsheid loslaten, omdat die nog niet realiteit in ons geworden is, vanzelf-sprekend zijn, dat zich altijd voordoet bij wat we ook overwegen.

En wat nu je voorbeelden aangaat, ik meen dat de onvolkomenheden van de bedoelde dichters ook in hun beste producten bemerkbaar zijn. En dit sluit ook beter aan bij wat je opmerkt over de intensiteit van hevige zielsbewegingen. Wie heel zuiver voelt, bemerkt het onstandvastige van die zeer violente ontroeringen op het oogenblik der ontroeringen zelf. Niemand kan boven zichzelf uitstijgen, en het beste wat een mensch is, verandert niet. Het is moeielijk te zeggen, maar voel je iets van wat ik bedoel?

Sommige van je appreciaties deel ik bovendien niet. Ik vind b.v. dat je Perk veel te laag en ‘Van Kind en God’ te hoog schat. Perk heeft een zuiverheid en kracht van zeggen die hem verheft ook waar hij bijna onbeduidende dingen zegt, en in zijn machtigste uitingen is Kloos nooit vrij van den invloed van zijn woeste, zelf-willende hartstochten. Maar ik zal hierover maar niet verder spreken. Alleen wil ik je nog wel zeggen, dat al zijn Kloos en ik voor goed in ons leven gescheiden, mijn affectie eigenlijk niet in 't minst veranderd is, zooals ik zeer duidelijk besef.

Nu over je Singapore brief. Ik wou je van dienst zijn door eigen ervaring. Ik heb een tijdlang nogal veel verdiend, en heb mij toen aan een zorgeloos geld-uitgeven gewend, dat mij later zeer onaangenaam in mijn vrijheid belemmerde. Toen ik het goede besluit nam, niet meer naar Amsterdam te gaan, heb ik de grootste moeite gehad rond te komen met een inkomen dat toch nog veel grooter was dan dat waarvan ik vroeger ruim en makkelijk leefde. En ik heb mijn zorgeloosheid menigmaal beklaagd. Dit wou ik je maar voorhouden, want ik weet dat je uit je aard al even weinig tot economie geneigd bent als ik. Maar wees nu wijzer dan ik, en

zoek een soliede bank en breng daarheen wat je eenigszins missen kunt en blijf zoo eenvoudig mogelijk leven.

Had ik wat eerder geweten dat je 't niet noodig had, dan zou ik die *ƒ* 80. - maar bij de Postspaarbank hebben gehouden. Wie weet hoe gauw je geneigd of genoodzaakt zult voelen je leven te veranderen, en dan zou je slaaf wezen van je behoeften en de dupe van je zorgeloosheid.

Wij hebben hier een miserabele tijd gehad, allen influenza, Paul nog al erg ziek, en ikzelf, hoewel nooit erg ziek, toch al bijna een maand onder invloed van die ziekte en nu nog lang niet normaal. Ik heb er eerst eenige weken mee rond geloopen en mij niet ontzien, toen kreeg ik wat pleuritis, moest te bed blijven - en hoewel dat al weer een paar weken geleden is, heb ik nog telkens buien van depressie en kan nog maar weinig physiek doen.

De hypochondrische stemmingen die het influenza-gif teweeg brengt, zijn allerberoerdst, en er wordt heel wat van iemand gevergd om daar met fatsoen doorheen te komen. De angst voor mijn kinderen b.v. als die ziek zijn, wordt in zoo'n toestand een gruwelijke marteling, en het mooie geestesleven dat men gehad heeft, lijkt onbereikbaar ver en verloren.

Gelukkig komen er telkens, ten minste elken dag, tijden dat zich het evenwicht herstelt. Had ik nu vroeger maar wat over gespaard, denk ik dikwijls, dan was ik nu niet gebonden aan het behandelen van patiënten hier en kon een tijdlang naar zee of naar een ander land, iets waaraan ik groote behoefte voel. Spiegel je aan me.

Nu, hou je goed. Het zal prettig zijn je terug te zien. Wees hartelijk gegroet.

F. van EEDEN.

XVII.

De hier bedoelde Engelsche vrouw is Lady Welby, die later v.E.'s groote vriendin zou worden, de schrijfster van Language and Significs, die van Eeden tot de leer der Significa bracht.

Bussum, 9 Augustus 95.

Beste Henri, je zult wel niet begrijpen waarom ik in zoo lang niet schreef. Maar er is niets bijzonders. Ik heb het uitgesteld, zooals dat meer gaat. Je laatste brief kwam een week of drie geleden en deed mij veel plezier. Met die beschrijving van Singapore. Ik wou graag eens naar je toe en dat alles zien. Bij jou eindigt nog alles met sukkelen en getob, zeg je. Ik hoop dat je het net zal gaan als mij. Nu lijkt het nog maar sukkelen en getob, het eind is altijd vrede.

Op een klein reisje door Engeland van een paar weken heb ik de meest wonderbare emoties bij elkaar gehad. Ik geloof niet dat ik van een reis om de wereld méér zou meebrengen. Ik kan niet zeggen dat ik zoo **geniet** als ik vroeger deed, dat is weg, het onbevangen genieten. Mijn oogen zijn veel wijder open en in geestdrift voor mooiheden zie ik toch veel scherper tegelijk alle defecten. Maar het eind is altijd vrede. Er is een blauwe lucht boven me, die nooit meer geheel weg gaat. Ik hou veel van Engeland, van Londen, van de Engelsche huizen, van het leven vol zelfbeheersching en wellevendheid en netheid en orde. En ook veel van de Engelsche menschen. Een paar er van zijn mij opeens nader geworden in een paar korte dagen van gesprek, dan vrienden van jarenlang in Holland. Maar ik voel toch dat ze door de

macht van hun veel grooter en mooier samenleving, meer neergedrukt en gebonden zijn, dan die enkele vrij-levende Hollanders, die zooals ik apart leven.

En weinig dingen zijn zoo verheffend als het terugkeeren in het vredige, landelijke Holland met de vlakke weiden, het blanke water, de stille duinen. Ik was in Egmond aan Zee, onmiddellijk toen ik van Londen kwam, in IJmuiden van de boot gestapt. En die overgang, het was onbeschrijfelijk. De duinen, de lage, stille boschjes, de kerktorentjes, witte droomgeiten aan touwtjes, de groote zee achter me, voor me het effen, groene, vredige land. Ik was in Engeland gast in zeer deftige families, en ook op dat kasteel, waar ik al meer van schreef.

Dat was een mooi verblijf. Van den ochtend tot den avond de meest belangrijke gesprekken, zonder eenige terughouding of gêne, - met ons vieren. Veel boeken om ons heen. Een witte tent op 't grasveld, van 't terras, omringd door veel bloemen en marmeren vazen en beelden - uitzicht over het park, vallei met vijvers en heuvels met zwaar geboomte, heel ver. En een gestadige, gelijkmatige, ongezochte zuiverheid en verheffing in al 't gesprek. Nooit iets laags, nooit iets banaals, nooit iets leelijks. Dat duurde zes dagen. Toen wilde ik zelf weer naar mijn zwaar, zooveel somberder en moeilijker leven hier terug. Ik moet een ruw moreel klimaat hebben. De tobbende zieken, de zwaarmoedigen, de poenen die mij irriteeren, de ploertige en domme schrijvertjes, de Hollandsche leelijkheden, dat zijn dingen die ik blijk te behoeven, zooals een meeuw de ruwe zeewind. Want zie je, jongen, waar geen inspanning is, daar is ook verval. En de illusie dat een leven zonder irritatie een erg mooien bloei zou geven ben ik al te boven. Maar het is zaak een evenwicht te vinden tusschen het uitwendig leed en de innerlijke weerstand. Men moet het precies kunnen uithouden, dat is genoeg.

En nog is hier het gevaar voor een vergissing, waarop ik mezelven betrapt heb. Een feit waarover ik eenige maanden lang plezier heb gehad. Ik bedoel deze dwaling, dat men gaat zeggen: laat ik niet al te goed willen zijn, want dan zou ik mijn maatschappelijke nuttigheid verliezen. Het is toch een feit dat menschen

die te goed willen zijn, die te veel van zichzelf verlangen, meer dan ze presteeren kunnen, onnut worden. Als men moreel hooger wil staan, dan tijd en omgeving verlangen, dan richt men veel minder uit dan als men concessies doet.

Nu is er wel iets aan van deze redeneering. Maar de valstrik schuilt in het streven naar nuttigheid, buiten goedheid om. En nuttigheid, in tijdsduur gedacht, is altijd futiel onwezenlijk, loopt toch op dood uit. Maar goed zijn heeft een transcendent nut, op elk moment, - en niet door zijn gevolgen in tijdsduur.

Dit is een vergissing waar men zoo gemakkelijk inloopt, als men het begrip nuttigheid verkeerd verstaat. En het is moeilijk dat altijd, altijd door te onthouden. Misschien is het je nog niet persoonlijk overkomen, en dan zul je dit niet recht begrijpen. Maar het zou me plezier doen als ik er je voor kan waarschuwen.

In een Engelsch boekje las ik de kostelijke expressie, dat tijd de **vierde dimensie** is, waarlangs wijzelve bewegen en die wij daarom niet gelijksoortig vinden aan lengte, breedte en hoogte. Maar inderdaad is duur even essentieel noodig tot het bestaan van voorwerpen als lengte, breedte en hoogte. Op die wijze wordt het ons makkelijker verleden en toekomst te vatten als een constante, **op elk oogenblik aanwezige** zaak, waar wij doorheen trekken als een spoorreiziger door een land. Ons spreken van verleden dat niet meer is, en toekomst die nog niet is, is als het spreken van een reiziger die het land achter hem ‘verdwenen’ en het land voor hem ‘nog niet aanwezig’ noemt. Het land is er altijd.

Het was zoo treffend, zonder dat ik, vier jaren lang, in gegedachtenwisseling geweest was met lady Welby, waren er in haar en in mij volmaakt dezelfde gedachten gerijpt. Ook over de dronkenschap van het smart-verlangen, zooals dat in ‘De Broeders’ staat. En zij leest toch geen Hollandsch.

Mijn vrouw is met Paultje in Egmond aan Zee. Ik ben alleen thuis met een paar patiënten. Groote zonnebloemen bloeien om ons huis.

Ik heb ook iets aan mijn hart. Door de laatste influenza-aanval. Het is niet erg en belemmert mij in niets. Maar ik voel het aldoor.

Het duurde lang eer ik er goed aan wende. Het was een schaduw. Maar nu is 't al niet erg meer voor me. Vertel het niet. Dag Henri, groet vrouw en kind van

je vriend

F. van EEDEN.

XVIII.

Bussum, 3 Nov. 95.

Beste Henri, er liggen twee prettige brieven van je nog onbeantwoord, van 20 Aug. en van 30 September. Mijn laatste brief was, geloof ik, uit Denton. Ik dacht dat ik uit of over Denton wel geschreven had toen ik er drie jaar geleden voor de eerste maal was. Het was na het congres te Londen in 1892, toen ik een voordracht had gehouden en naar aanleiding daarvan door lady Welby te logeeren gevraagd werd. Ik ben sinds Augustus weer in Holland en daarna weer in Engeland geweest. Ik heb namelijk een Engelsche dame hier aan huis behandeld en die naar haar familie teruggebracht in Maidenhead aan de Thames. Ook in Cambridge bij mijn goede vriend Myers was ik een paar dagen. Ik ben met die Engelschen een tijd lang zeer bezig geweest, want het was een moeielijke en spannende behandeling. Bovendien kwam Myers ook een week bij mij logeeren en ik wou Holland op zijn best laten zien. Het weer was Paradijsachtig, weken achtereen. Drie maanden heb ik niets aan studie of schrijfwerk kunnen doen. Veel patiënten, veel wandelen en rijden, aldoor Engelsch praten, totdat ik eindelijk uiterst dankbaar was weer heelemaal stil en rustig alleen thuis te zijn. Nu is alle drukte over, ik heb haast geen zin meer er over te schrijven. Ik heb geen enkele patiënt op 't oogenblik, ik zie niemand, niemand behalve mijn intiemsten, en heel zoetjes aan begint het werk weer en het betere gedachtenleven innerlijk.

Zeker, ik mag de Engelschen graag en een bezoek aan Engeland is een verfrisschend bad. Er is daar veel leven en vertier en activiteit, en een kranige hoogte van uitmuntend samenleven en

veel interessante karakters. Maar men kan er ook genoeg van krijgen en blij zijn dat men weer een lummelige Hollander ziet. Dit als tegenwicht voor je vervloekingen tegen onze lieve landgenooten. Ik geloof dat ik al net zoo razen zou als jij, en ook geraasd heb tegen ze. Maar onthou, dat het mogelijk is, zeker evengoed voor jou als voor mij, zich verruimd en wel thuis te gevoelen tusschen Haarlem en Amsterdam, met acht poenige, vulgaire, onbeduidende kantoorfrikken, 'zeldzame sjappies', alleen om het feit dat zij Hollanders zijn. Ik zelf zou dat vroeger nooit voor denkbaar hebben gehouden, zulk een spoor-coupeetje scheen mij altijd een modern geraffineerd voorbeeld voor een afdeeling van de hel. Maar ik heb het bedoelde behagen nu zelf ondervonden. Het is iets als het bizondere genot van bruine boonen en boekende gort met stroop, na een maand lang table d'hôte eten.

Er wordt iets in de Engelschen gemist, iets wat ik niet beschrijven kan, iets innigs of trouwhartigs, iets van wij-weten-het-wel, ook iets teers en natuurlijks, een sentimenteele diepte lummelig gemaskeerd door vrees voor vertoon en aanstellerij, dat men naar het mij schijnt alleen bij Hollanders vindt, en zelfs bij de engste, poenigste koekebakker onder hen een heel klein beetje. Ik spreek je niet tegen, dat ze ondragelijk en onuitstaanbaar zijn. Maar ik begin te gelooven dat dit vooral zoo is voor ons, die zelf Hollanders zijn, juist omdat die dingen die ons het liefst en hoogst zijn, die diepten van gemoed en die levens-ernst en die behoefte aan het wezen van de dingen en niet den schijn, door hen zoowat worden verkrummeld en verpoend en beduimeld en misselijk en belachelijk gemaakt. Er is geen volk in de heele wereld, beschaafd of barbaarsch, zoo poenig en burgerlijk als het onze. Maar ik vind prettig ontdekt te hebben dat het gemis aan al die nare eigenschappen toch niet goed kan maken het gemis aan dat eene positieve goed uit de degeneratie waarvan eigenlijk al die antipathieke beroerdigheid ontstaat. Het is als met vrouwen, als ze laag staan en klein en bekrompen zijn, zijn zij ook verschrikkelijk en afschuwelijk. Maar dat komt eigenlijk omdat het echt vrouwelijke zoo hoog staat. Een anti-Hollandsche Hollander is als een vrouwenhater. Hij haat de Hollanders omdat het essentieel-

Hollandsche zoo hoog staat (Rembrandt, Spinoza) en het hem zoo verbittert dit bedorven te zien.

Thorn Prikker's brieven vind ik het prettigste wat ik in den laatsten tijd gedrukt heb gezien. (Ik spreek nu alleen van het tijdschrift van November). Wat een ding, ineens een gewone, natuurlijke stem in al die openbare artikelen-praterij. God, God, wat is een tijdschrift toch een verderfelijk ding. Alles lijkt mooi-doenerij en geaffecteerd wat er naast staat, omdat het voor een tijdschrift geschreven is. Ze zetten allemaal een stem op en trekken een fotografie gezicht. Aanstonds gaat de deur open en komen we voor de heeren abonnees. En Prikker zou ook niet zoo kunnen, als 't voor de abonnees was. Het is een verkwikking, en een treffend experiment. Maar nu moet het ook hiermee uit zijn, want tweemaal lukt zooiets niet. Hij zou er om gaan schrijven. Ik vind hem goed en echt. Als ik dichter bij hem woonde zou ik hem meer willen zien. Ik wou liever dat hij kwam dan 't goeie Kareltje, die geregeld hier komt maar wel wat veel op zijn papa lijkt, nu en dan.

Je weet niet hoe geisoleerd ik eigenlijk leef. Van een kring is geen sprake. Thym zie ik zoo om de maand eens, en met hem praat ik graag en veel. Met Gorter spreek ik heel weinig en ik zie hem maar bij minuten. Soms strijkt er iemand van mijn familie of een patiënt of een oude kennis hier neer, dat is al. Maar ik ben er heel tevreden mee.

Blijf je nog vier jaar weg? Hou je taai en verbitter niet en verstomp niet. Het moet moeielijk zijn. Elke Indiër klaagt net als jij over het zoodje daar. Die ik hier zie, lijken zoo kwaad niet. Ik ken veel aardige Indische lui en vind ze zelfs minder provinciaal dan de lui hier. Wat breeder en royaler.

Met concessies heb ik nooit iets anders bedoeld als concessies aan jezelven, je eigen inferieure neigingen. Maar wees tegenover anderen voorzichtig.

Ben jelui gezond? Wees hartelijk gegroet met je allen van Martha en je vriend

F. van EEDEN.

XIX.

11 Dec. '95.

Beste Henri, met deze mail krijg je Giles en je lezing terug. Ik heb je te danken voor je fraaie bundeltje proza, en voor je brief van 14 Nov. die vandaag kwam. Ik kwam juist van Kloos die in 't gesticht te Utrecht is. Dat was een treurig bezoek. Hij gaf mij een heel treffend vers, dat hij pas gemaakt had. Het zal wel in de volgende N. Gids komen.

'De gekken zitten in hun kerkgebouw' zoo begint het. Ik heb twee uur bij hem gezeten, hij had mij gevraagd te komen. Hij zei niet veel, maar was wanhopig toen ik weg moest. Denk eens dat het je opgelegd werd. Is er wel iets ergers? Het is volstrekt nog geen waanzin. Maar excessief wantrouwen, zooals altijd in zijn karakter lag. Maar zijn horribele situatie voelt hij als jij of ik 't zouden voelen. Zou je dat te boven zijn, Henri? Wat dunkt je, zou je 't ooit zoo ver brengen?

Gelukkig dat je werkt. Maar let op dat je alleen om 't werk denkt en niet om de publicatie of satisfactie ervan. Ik stel mij altijd levendig voor dat het tijdens mijn leven niet gepubliceerd zal worden, dan werk ik rustig. Ik zet dit niet door omdat ik 't niet goed of noodig vind. Maar ik zou niet publiceeren zoolang 't mij niet om 't even was, nu of na mijn dood, onder mijn naam of zonder die.

Neem mij niet kwalijk als ik je bekenden raad geef, maar ik vind die dingen altijd erg lastig zelf, en ik wou dat ik eerder iemand had gehad die 't me zei, dat had mij veel tijd en nuttelooze moeite bespaard.

Die spanning die je beschrijft en die bitterheid of koelheid, die

ken ik ook allen zoo goed. Ik zou 't je kunnen uitleggen of wijzen, net als 't maken van een strikje, hoe je daaraf moet komen. Vertoonen zou heel eenvoudig zijn, maar vertellen vergt een heele omhaal. Ik denk dat je aan allerlei dingen behoefte voelt en dat niet weten wilt, aan een ander leven, aan geestes-gemeenschap, aan vrienden om je heen, aan een sfeer van rijk gedachteleven en mooie zielsbewegingen en al dat.

En nu moet je eerst - dat 's 't begin van de strik - dat volstrekt niet willen ontkennen en jezelven al hooger denken dan **je** bent. Zoodra je dat doet krijgt je spanning en gemaakt vertoon (voor jezelf).

En dan moet je verschrikkelijk gaan inzien, heel diep, diep inzien dat je 't van niks niemendal om je heen hebben moet, en dat je alles, alle steunsels zou moeten kunnen los laten zonder om te vallen.

Geen waardeering, geen begrijpen, geen satisfactie, geen mooie dingen, en toch niet omvallen. Denk maar aan 't gekkenhuis. Wij kunnen er allebei ook eens inkomen misschien. En toch niet omvallen of inzakken. En nu - dat is 't fijnste werk van den strik - weten, wreed en koud weten, hoe ver je daar vanaf bent, en dat je daar toch heen wilt, en dan heel zachtjes en bedaard, daarvoor de eerste kleine maatregeltjes nemen. Het zit alles in kleinigheden, de kleine beginnetjes, steentjes die lawinen zouden worden. Dit niet willen, dat niet verlangen, daarmee tevreden zijn, hoemeer je naar iets van buiten hunkert des te minder het je geven, net als een moeder met kinders doet. Kan je er best buiten, weet je dat zeker dan hindert het ook zoozeer niet. Maar pas daarbij op voor zelfbedrog. '**Bedel niet**' zegt de Upanishad. Als je niet meer hunkert dan mag je alles hebben en alles doen, want dan zul je vanzelf geen kwaad doen.

Kijk, dit is nu als geschilderd glas, men kan deze beweringen wel op iemand schilderen, maar pijn en kwaad moeten ze er in branden, anders wascht de regen ze toch af.

Als ik er heelemaal onder zit, dan doe ik niets, niets als 't eerste beste werkje wat voor de hand ligt, brieven ordenen of spitten of houthakken. Ik zoek volstrekt niet er onder uit te komen. Ik

zoek geen afleiding, geen verstrooiing, geen conversatie, geen prikkel. Ik wacht maar af. Alleen als ik kans zie, wat niet altijd gebeurt, mij eenigszins te vernederen door een of ander excuus te maken, of van een klein eerzuchtje af te zien, dat helpt, dat vermindert de spanning. En als ik dat regime goed volhoud, en vooral er niets van laat merken, dan kom ik er 't snelste uit. Van binnen uit. En dat is zalig, dat weet je niet! Maar dit is nu alles pas van de laatste jaren, en wat ik vroeger plezier noemde heeft er niets van. Maar wat jij nu voelt, kan niet duren, als je verstandig met jezelf omgaat. Dan is er veel beter voor je te wachten, maar verlang er niet na, wees tevreden met elk moment. zooveel je kan, het zou kunnen zijn dat het nooit kwam. Het is niet alleen lijfsmisère, maar ook gemoedsmisère, die wij bereid moeten zijn te dragen. Ik heb niet veel boeken over Vegetarianisme. Ik dacht dat het in Indië makkelijk zou zijn. Waar leeft de inlander van? Is er geen rijst, geen brood, geen aardnoten, geen soyaboonen? Weet je wel dat die twee laatste de eiwitrijkste en voedenste spijzen zijn? Daar kon je het alleen mee doen. Hier, in den winter, dan is 't wel eens moeielijk.

Ik las je stuk in de Gids. Men roemt het. Uitdrukkingen als ‘eindelooze boezem’ en ‘vallen de sluieren van haar kuische geheimenis’ vind ik leelijk. Je glist nog dikwijls uit op die manier. Je moet vaster en secuurder leeren gaan. Er is ijver noodig, maar geen haast.

Dag Henri, we zijn allen wel. Groet je lieve vrouw en je kindje en je dwergantiloopje. Dat was het, denk ik. Fotografeer het eens.

Hartelijk gegroet,

je F. van EEDEN.

XX.

Bussum, 25 Jan. '96.

Beste Henri, ik wil je gauw antwoorden op je brief van 15 December, want daar staan gewichtige dingen in. Ik bedoel wat je daar over 't bestuur in Riouw zegt. Het zou heel verkeerd van je zijn als je je daarmee eenvoudig ‘niet meer bemoeide’ zoolang je er bent. Voor twee dingen moet je daarbij wachten, het eerste uiterste is dat je je kwaad maakt, alles ineens verbeteren wilt, overdreven dingen eischt en daardoor niets bereikt, het andere uiterste dat je onder de Indische apathie raakt, al je pogingen opgeeft, toch niet aan de mogelijkheid van verbetering gelooft, en je er zoo gauw je kunt uitdraait. Je moet je spiegelen aan Douwes Dekker, die voorbarig en overdreven handelde, en aan de Indische gladakkers die zeggen ‘Soedah! neem nog een paitje! denk er niet meer aan’.

Je weg is mij dunkt duidelijk genoeg. Wat je mij vertelt, heb je waarschijnlijk uit heel onzuivere bronnen, voornamelijk van Chineezen, en je hebt zelf gezegd hoe weinig Kee te vertrouwen is. Nu moet je heel geduldig, heel kalmpjes, zonder haast en zonder ophef zooveel mogelijk feiten verzamelen. Al gaat er een jaar mee heen, of twee, dat doet er niet toe. Altijd beter later en goed ingrijpen dan te vroeg. Maar geen enkel verhaal van dien aard mag je voorbij laten gaan zonder datums, plaatsen en personen uit te visschen, van alles notities te maken, copieën van stukken, onderteekende verklaringen van getuigen enzoovoort. Waarschijnlijk blijft er op die wijze van veel berichten weinig bruikbaars over, je moet je tevreden stellen met wat in je bereik ligt. Maar je bereikt door zulk een werkzaamheid vooreerst, dat men bang voor

je wordt, ten tweede dat je geen berichten meer krijgen zult die niet behoorlijk gestaafd kunnen worden, en ten derde dat je de satisfactie hebt niet laf en lam te berusten of dwaas te keer te gaan maar precies je plicht te doen.

Ik zou je raden mij achtereenvolgens te sturen wat je verzamelt. Dan kan ik den indruk beoordeelen die de zuivere feiten zooals ze met grond medegedeeld kunnen worden, op het publiek hier moeten maken. Al naar het mij geschikt voorkomt kan ik er dan mee handelen, er naar den Minister van Koloniën mee gaan, ze door een Indische specialiteit (mijn oom van Gennep b.v.) in de Kamer te te laten brengen, of ze publiceeren in de Rotterdammer. Maar dat alles heeft nog geen haast. Maar ik bid je, **wees actief** en tegelijk discreet en tactvol. Laat je niet bedonderen door de warmte, de apathie, het cynisme, en de lammelingen om je heen. Verbeeld je vooral niet, dat iets ‘te boven’ zijn beteekent: je er niet meer mee bemoeien. Voeg bij de Indische de Stoïsche wijsheid, die deelname aan het actief, politiek leven de eerste plicht van den wijsgeer noemde.

Ik heb ook druk gecorrespondeerd met mijn Engelsche vrienden over Transvaal. Het werkt een klein beetje maar uit, maar alle beetjes helpen. Het zijn menschen van invloed.

Ik verheug mij op 't drakenkleed. 't Is er nog niet. Toorop is geheel geen koekebakker, maar een beste lobbes en een groot kunstenaar. Ook was Verwey evenzeer met Prikkers brieven ingenomen als Thym.

Ik kan helaas geen 1000 zelfs geen 100 gulden missen. Wat het hoogst staat valt gauw heel laag. Een dronken vrouw is afschuwelijker dan een dronken man. De Engelsche prostitutie is grover en stuitender dan de Fransche. Een Hollandsche ploert is erger dan eenig ploert ter wereld, erger dan een Boschjesman.

Ja, door ‘de Broeders’ heb ik bemerkt wat zwakke hoofden onze letterkundigen hebben. In muziek verrichten de menschen wonderen. Van 's avonds 6-12 luisteren ze met inspanning naar een Singspiel van Wagner. In literatuur kunnen ze niets wat daarnaar zweemt. Ze kunnen alleen nog over regeltjes spreken, een structuur kunnen ze niet overzien.

Ik heb veel interessante gesprekken met Kloos in het gesticht. Hij wordt veel beter. Met mij is hij op beter voet dan ooit. Maar ik heb toch een zwaar hoofd in de toekomst. Nu dag beste jongen, hou je flink. Veel groeten aan vrouw en kind van ons allen.

Je vriend

F. van EEDEN.

XXI.

Dennekamp, Bussum, 7 Maart '96.

Beste Henri, ik heb twee brieven van je. Een heel lange van 8 Januari en een van 8 Februari. Heb vooral geen berouw van die eerste. Ik houd er zeker niet minder om van je. Ik vind alleen dat het niet uitkomt. Als je zoo goed kon, wat ik bedoelde met het strikje, dan zou je beter raad weten met die jezelf-goedvinderij.

Dat is: jezelf verder denken dan je werkelijk bent.

Het kwaad van die zelf-ingenomenheid ligt niet in de goedkeuring, maar in de afkeuring van de goedkeuring.

Een mensch behoort eenvoudig met zichzelf tevreden te zijn, er is een normale graad van zelfvoldoening, zoolang men zijn best doet en niet bizonder afwijkt. Zelfvoldoening over kleine goede daden, sterk gevoeld, bewijst, dat men niet nog een allerhoogste trap van moreele perfectie heeft bereikt. Maar wie zich dat ook niet verbeeldt, aanvaardt die zelfvoldoening heel rustig.

Jij lijkt me, door het een voorstelling hebben van trappen van moreele perfectie, waarvan je nog veraf bent, in de war en tobberig. Je moest meer vrede hebben met je onvolkomenheden. Want dat ‘vreesselijk beroerd’ vinden van kleine onschuldige zielsbewegingen, dat is het abnormale en de verwardheid in je, het te hoog willen eer je het bereiken kunt, de overspanning in letterlijken zin En het werk heeft je beter gemaakt, zie ik uit je tweeden brief. Dat komt uit.

Je bent ook een beetje prikkelbaar, dat hoort er ook bij (alles mijn eigen ervaring). Als ik losweg zeg: ‘vertel het niet over’ vind je dat krenkend. Kom, wees niet zwaar - dat zegt men immers zonder eenige beleedigende onderstelling van praatzucht of perfidie.

En omdat ik kortaf over je stuk sprak, meen je dat het me geen plezier deed. En de uitdrukking ‘men roemt het’ lijkt je schamper gezegd.

Wel, Heintje, ik ben Prikker niet, ik verdeel de wereld niet in koekebakkers en geen koekebakkers. ‘Men roemt het’ beteekent voor mij lof, in zekeren zin. Het heeft bij vele menschen een goed effect gehad, goede vrienden van me en verstandige menschen. Ikzelf roemde het stuk niet, hoewel ik er niet erg tegen had. Ik had het anders gewild, zakelijker. Meer met de vinger wijzen op de dingen, om de menschen te laten begrijpen. Meer droog, minder algemeen exstatisch, maar meer voet bij stuk.

Dit vind ik nog altijd je fout in je werk. Ook in dit laatste ‘Gedicht in Proza’. Ik wou, dat je het mij eerst gestuurd had. Je moet meer om de dingen denken en minder om het effect van de dingen op jou. Je moet de dingen zoo schraal en simpel mogelijk zeggen, maar ze alleen zoo kiezen, dat ze den lezer aandoen door hun aard, door zichzelf, niet door jou manier van zeggen.

Daarom zijn die stukken van je waarin je een menigte feiten vertelt, eigenlijk de beste.

Ik wou dikwijls dat je hier was. Omdat ik geloof dat ik op je vertrouwen kan. Jij zou mij niet loslaten om een onvriendelijkheid of hardheid, omdat ik je tegenviel in dit of dat.

Er zijn hier weinig van mijn vrienden van wie ik niet meer verdriet en onrecht onderging dan ik ze aandeed. Dit is beter dan andersom in de herinnering. En toch, als ik neerslachtig ben, komt het alles opborrelen en opkoken, al de ouwe koeien drijven weer boven.

Ik zal werk maken van Prikkies brieven. Ik heb er niets in gelezen wat voor Verwey onaangenaam kan zijn. Ik weet niet of het wijs is ze afzonderlijk te publiceeren. Ze zijn alleraardigst en oprecht en eerlijk. Maar het is een onvaste, verwarde boel. Een heelemaal onrijpe ziel, in groei en wording. Ook geen groote artiesten-ziel, want die is niet zoo bitter, zoo wisselend, zoo overijld in goed- of afkeuring. Wees niet boos op me. hij kan van alles worden. Nu is hij nog maar vooral oprecht, en dat alleen maakt een boek niet goed. Hij is laatst bij me geweest, en ik mag hem

erg graag. Maar hij gaat te veel te keer, en keurt te veel af, dat is niet breed en niet begrijpend en niet bescheiden.

Heb je de ‘Grassprietjes’ nooit gelezen? Het zijn parodiën op ouwerwetsche watersnood- en godsvruchtpoezie, ik denk tusschen '84 en '85 door mij gemaakt en met Kloos en Aletrino uitgegeven.

Ja, heel merkwaardig is de nog altijd nasleepende nijdigheid tegen mij onder een groepje jongelui. Het verbaast me altijd zoo als menschen nijdig worden tegen iemand omdat ze hem niet begrijpen. Ik heb ze heusch niks gedaan en **ik** kan toch niet helpen dat ze dom zijn. Als ik neerslachtig ben doet het me pijn anders niet. Wat jij bedoelde heb ik niet gelezen.

Ons aapje is gestorven dezen winter. Dat was een groot verdriet, het is zoo aandoenlijk. Herinner je je Kermillion uit Charles Dumailly? Maar het was veel roerender.

Hou je flink! groet vrouw en kind.

Denk aan je vriend

F.

XXII.

16 Mei '96

Beste Henri, vanmiddag kwam je brief van 14 April. Je brieven doen ons altijd veel plezier. Ik meen dat ik je voor het prachtige kleedje al per briefkaart bedankt heb, het staat heel mooi in onze eetkamer. Ik heb ook met veel belangstelling je brief over de toestanden in Riouw en je couranten-artikelen allen gelezen. Dat is goed, zooals je werkzaam bent, het is mooi. Je moet zulke feiten geduldig opzamelen en als je een voorraad ervan hebt, er een boek van opendoen, in de Gids, of afzonderlijk. Ik wou dat je al weer hier was, wat zou het prettig zijn. Je moet niet te ver van mij weg gaan wonen, en je moet mij goed leeren verdragen evenals ik het jou zal doen, en niet boos op mij worden, als ik je soms teleurstel (want dat schijn ik soms menschen erg te doen), wat zal het dan goed zijn elkander in de buurt te hebben. Jij mist al die ongevoeligheden en die grofheden die ik zoo vreeselijk vind, en jij hebt altijd vertrouwen in mij gehad. Dat kan ik van niet velen zeggen.

Ik houd van Prikker, maar ik vind je wel eens te hooggaand in je waardeering (van mezelf ook even goed). En daarmee doe je iemand evengoed onrecht, dus kwaad, als met geringschatting. Ik vind het in 't algemeen niet goed een **persoon** te vereeren, en daarom de wereld ook niet zoo onrechtvaardig die meestal pas gaat vereeren na den dood van den vereerde.

Ik sprak eens over de ‘goedvinderij’ van eigen daden tegen Gorter, en toen zag ik hem een expressie van pijn en afkeer krijgen als van iets heel akeligs. Daaruit begreep ik dat hij 't kende, beter dan ik zelf. Zijn zenuwgestel is vroeger ook lang niet altijd gezond geweest.

Kwan Yin heb ik gekregen. Dank je wel. Ja zeker vind ik het sympathiek. Ik vind niet dat de laatste verzen van Henriette Holst het ware zijn. Dat is spreken op rijm, geen verzen, al is het een wijs en beminnelijk spreken.

Kloos woont op dit oogenblik in ons huis. Mijn oude slaapkamer is tot een werkkamer voor hem ingericht. Ik ben heel blij dat ik het gedaan heb. Hij is verwonderlijk opgeleefd sinds hij hier is en op dit oogenblik volkomen normaal, geheel de oude Kloos uit zijn beste dagen.

De menschen die hem vroeger het minst hebben weten af te houden van zijn ongeluk hebben het mij nu niet makkelijk gemaakt. Ik geloof dat zij het een dwaze en gevaarlijke fout van mij vinden hem bij mij te nemen. Jan Veth kwam mij gewichtig meedeelen dat hij deze zaak heel anders inzag, dat er niets geen goeds van komen kon, en of ik hem vooral uit zijn buurt wou houden. Hij scheen bang te zijn. Ik denk, als Kloos ooit weer instort (wat natuurlijk heel wel mogelijk is) dan zullen ze zeggen dat het mijn schuld is.

Hij is vroolijk en een aangenaam huisgenoot.

Spenser ken ik niet goed genoeg, enkel in bloemlezing. Ik ken Chaucer beter, en die bewonder ik zeer. Maar ik ga nu Spencer weer lezen.

Ik heb bezoeken van menschen gehad om mijn Kwan Yin beeldjes te zien. Ik vond dat maar half aardig, want ik had je stuk nog niet gelezen en begreep er niets van. Ook zijn de beeldjes helaas door meiden en kinderen erg beschadigd. Het is zoo moeielijk in dit huis, waar de jongens overal aanzitten, iets heel te houden.

Ik wist niet dat je een zuster in Indië had.

Nu wensch ik je van harte sterkte en een goede gezondheid in je moeielijk en eenzaam leven. Geloof maar dat Martha en ik altijd met groote vriendschap aan je denken en ons erg verheugen op het wederzien. Groet vrouw en kind hartelijk van je vriend

F. van EEDEN.

XXIII.

> ‘Het conducteurspetje’ slaat op de toenmalige uniformpet van de Ambtenaren van Chineesche Zaken, met 4 cm goudloof, waar ik toendertijd mede moest loopen.

Dennekamp, Bussum, 21 Juli '96.

Beste Henri,

Ik was erg blij met je brief. Ik had al gedacht, dat je ziek was, omdat ik in twee maanden niets hoorde. Maar het lijkt mij zóó het best dat wij wachten op elkaars antwoord.

Ik ben blij om het conducteurspetje, dat is goed. Ik geloof dat jelui op 't moment een goede G.G. hebt. Een die ten minste durft en de dingen vast aanpakt. Nog niet lang geleden zou jij je biezen hebben moeten pakken en niet van Hasselt, omdat je in het vuil hebt durven roeren. Maar de tijden gaan werkelijk vooruit. De publieke opinie is hoe langer hoe machtiger. En al is zijn moreel peil nog lang niet hoog vergeleken bij dat der beste individuen, het wordt toch steeds hooger. Anders had je nooit dit succes kunnen hebben. Want je hebt macht, omdat ze weten dat je schrijven kunt, en omdat de P.O. geneigd is jouw zijde, de zijde van het Recht, te kiezen.

Kloos blijft het goed maken. Zijn geheugen is nog niet goed normaal. Hij kan ook nog niet lang zijn attentie bij de dingen bepalen, maar hij gaat goed vooruit.

Het is bij Veth niet zoozeer de vrees voor fatsoen als wel stoornis in zijn rust. De meeste artisten hebben daarvoor dezelfde wat egoïstische vrees. Ook Holst en Gorter mijden hem. Maar Thym is ons eenige malen komen opzoeken.

Ik zie veel jonge menschen tegenwoordig, die bij mij komen om raad en steun. Sommigen van veel talent. Een van hen, van Oordt, heeft een goed boek geschreven dat in 't najaar uitkomt. Hij had het al jaren liggen en geen uitgever wou er aan, totdat hij het bij mij bracht. Nu heeft Versluys het op mijn aanbeveling dadelijk gedrukt. Ik zie ook veel een jong teekenaar van veel aanleg, die een geillustreerde uitgaaf van de Kl. Johannes gereed maakt.

Het is hier snikheet, tropisch. Een prachtige zomer. 's Nachts 70°, overdag 90° Thym leeft in Baarn van veel minder dan 200 's maands, in een aardig huisje buiten, met drie kinderen en een meid. Ik geloof dat 's Graveland je wel bevallen zou. Daar zijn goedkoope huisjes, prachtige weilanden en plassen, en het bosch en de hei vlakbij. Ik kijk er al dikwijls naar uit voor je.

Wees niet bang dat je zou ‘tegenvallen’. Datzelfde denk ik van mijn kant ook. Wij zouden elkaar wel weten te nemen zooals we zijn. Ik heb zooveel geleerd op dat punt en jij ook. Gorter en ik zien elkaar soms maanden niet, hoewel we naast elkaar wonen, en toch wordt onze vriendschap nooit verduisterd. Hij heeft veel minder behoefte aan uitpraten, aan effusie, en hartelijkheidsbetoon dan ik. Het valt mij soms wel eens moeielijk, dat verschil gelijkmoedig te dragen, maar ik ken hem en vertrouw hem en hij mij, en wij nemen elkaar niets kwalijk. Zoo is het ook met Thym somtijds. Die praat zeer veel met mij, maar zijn brieven zijn schraal en voor mij onbevredigend. Maar het gaat altijd goed tusschen ons.

Geld voor Kloos is altijd welkom. Hij zou het heelemaal niet weigeren, als hij weet dat het met goede gezindheid komt. Ik hoop dat hij, tegen den winter, in een pension wonen kan, hier in Bussum.

Ik zou je graag gauw hier zien, ook voor je werk en voor je gezondheid. Maar ik geloof dat je heel nuttig bent waar je bent, en er ook vooruit zult komen. Spaar in elk geval op zooveel je kunt.

Kloos vond in je ‘Herrijzenis’ in de Gids veel moois. Dat deed me plezier. Ik durf het zelf dikwijls niet vinden omdat ik bang ben dat mijn genegenheid voor je mij parten speelt. Maar hij weet

weinig van je en is zeker zonder gunstig vooroordeel. Wat je tegen hem schreef weet hij, en heeft hij zeer kalm opgenomen, zonder verzet. Hij noemt de Tideman-episode de groote vergissing van zijn leven.

Het kan zijn dat als ik in Atjeh was, ik dat moorden en branden niet zeer aangenaam zou vinden om bij te wonen. Maar ik kan niet helpen dat ik liever deze energieke wijze van doen zie, dan dat weifelende en verwarde gemodder van vroeger. Ik wenschte dit, zoo mogelijk, tot het uiterste dóór te zetten, en geheel Atjeh onder ons onmiddellijk bestuur te brengen. Dit kan, als wij maar durven en willen, en zou waarschijnlijk voor het land zelf het zegenrijkste zijn.

Ik voor mij vind de zomerhitte heerlijk en werk er 't best in. Ik loop in enkel flanellen hemd en broek, en zwem 's morgens in 't open weiland, dat is prettig midden in de wei-bloemen en de zon. Maar het is maar een paar maanden, dan is 't wel uit te houden.

Henriette v.d.S. zie ik veel. Ze is volmaakt eenvoudig en natuurlijk, ook in haar leven. Van haar verzen denk ik: ‘Kind, het is zóó makkelijk niet’. Zij heeft het gelukkigst denkbare lot, en weet nauwelijks wat verdriet is.

Dag beste vriend, hou je taail Ik denk dikwijls aan je. Doe dat ook aan je vriend. Groet vrouw en kind.

F. van EEDEN.

XXIV.

Dennekamp, Bussum, 18 Aug. '96.

Beste Henri, ik was blij met dat briefje van je over de Kroniekherrie. Ik weet nog maar één mensch die zoo er over schrijven zou, en ik weet: dat is echte genegenheid. Je bent daar toch nog lang niet verkoeld in het heete land. Dit briefje van je is alweer een aangenaam gevolg van genoemde herrie.

Maak je maar niet bezorgd, het is alles recht gezond. Het kan niet verkeerd zijn geweest, want ik moest het doen. Ik wist wat er zou gebeuren, maar ik heb er volstrekt niet over getwijfeld en er nog minder berouw van gehad. Als jij een vrouw een kind ziet mishandelen, dan kom je tusschenbeide, nietwaar? En als ze je dan schelden en met vuil gooien, zeg je dan: dit had ik niet moeten doen? Nu, dit voelde ik nu even secuur, als wanneer ik voel dat ik een mensch uit het water moet halen of iemand die valt, moet helpen opstaan.

En al dat tieren doet mij geen schade, maar voordeel. En de tierenden zelf doet het wel schade, maar nuttige schade, het geeft in hen iets als een reactie. Ze zullen, na langen tijd misschien, gaan vermoeden dat zij toch voor hun prestige en persoon vochten, en ik voor iets anders. En hun eigen woede, die ze nu getoond hebben, zal een van de dingen zijn die dat vermoeden versterken. Zien ze dat nooit in, dan is dat alleen naar voor hen.

't Is waar, dat ik je dikwijls het polemiseeren in bladen heb afgeraden, maar er is een grens, en eenmaal dit gelezen hebbend, zou ik onoprecht tegen mezelf geweest zijn, door te zwijgen. Het is niet uit hooghartigheid, noch uit zorg om buiten schot te blijven dat ik niet in couranten schrijf. En als ik het nu niet gedaan had,

zou het om een van die redenen geweest zijn. Begrijp je me? Ik heb natuurlijk gehandeld, heelemaal natuurlijk, ook in mijn tweede stuk, en er **kan** dus geen sprake zijn van spijt, al was de heele wereld op zijn kop gaan staan.

Och, och en nu heb je je hart te vergeefs vast gehouden. Eerst een nommer: gelukkig niets, alleen een kletspraatje van van Deyssel. En toen: 'Och, lieve help, nou antwoordt hij toch!'

Zie de zaken maar onbekommerd aan. Het is heusch een heuchelijk geval geweest. Schrijf mij eens, wil je? Gegroet, je vriend

F.v.E.

Ga toch niet mee met dat doorslaan van Prikker.

XXV.

1 Oct. '96.

Beste Henri,

Ik heb je langen brief van 24 Aug. ontvangen. Heet den kleinen Paul Frederik hartelijk welkom en ontvang onze gelukwenschen. Mag ik hem als mijn petekind beschouwen? Ik ben blij dat het zoo goed gaat.

Ik heb ook je boek over Confucius gekregen. Daar was ik heel blij mee. Het is een uitstekend boek en je hebt er een goed werk mee gedaan. Ik begin hoe langer hoe meer plezier in je levensloop te krijgen. Weet je nog dat je dat Chineesche-tolk-zijn maar als een ‘baantje’ beschouwde? Maar het wordt heel wat mooiers. Ik begin een beetje trotsch op je te worden, hoewel ik daar misschien in 't geheel geen recht toe heb. Nu ben ik benieuwd naar Lao Tsz'.

Het is jammer dat ik een slecht-ingenaaid exemplaar kreeg in plaats van een gebonden. Ik heb zoo 't land aan ingenaaide boeken. Dat is zoo'n flauwe uitgevers zuinigheid. Ik verzeker je dat dit boek veel verkocht zal worden en dat je heel geen angst voor van Kampen's finantieën behoeft te hebben.

Als ik een aanmerking wou maken zou het zijn dat je je lezers soms voor al te onnoozel houdt en te veel uitlegt.

De fotographie heb ik nog niet ontvangen. Kloos zal er ook graag een hebben.

Je appreciaties vind ik soms nog wel wat te zeer uit de verte. Ik denk dat Kloos je bitter zou tegenvallen als je hier was. Ik weet niet of het daaraan ligt dat ik hem vroeger geidealiseerd heb, maar het is heel moeielijk respect voor hem te hebben, en je toon van ontzag doet mij soms hoofdschudden.

Ik help hem vooral uit medelijden, omdat hij er mij om gesmeekt

heeft en ieder ander hem in den steek liet, maar van een diep inzicht of begrip van wat hij gedaan heeft merk ik niet veel. Hij mist geheel de deemoedige oprechtheid van Verlaine b.v. Hij heeft nog altijd maar één zorg, zijn eigen figuur op te houden, zijn eigen houding te idealiseeren als die van den grooten, sterken martelaar. En als men zijn oude, zelfs zijn beste verzen overleest met kennis van zaken, vindt men die neiging overal terug. Uit gevallen waarin hij zelf een kleine en abominabele rol heeft gespeeld, maakt hij plechtige sonnetten met zichzelf als tragische figuur. Ik kan het niet helpen, maar als ik uit zijn werk alles weg doe wat berust op onoprechtheid of verblinding, op een soort groot-acteer-vermogen, dan houd ik niet veel over. Ik bewonder dat vermogen zeker, zooals dat van een groot tooneelspeler, maar niet zooals ik poëzie wensch te bewonderen. Het is een heel ander gevoel.

Daarentegen doe je Veth weer onrecht. Hij is vol aardige, beminnelijke eigenschappen en zonder twijfel edele bedoelingen. Hij is alleen maar wat klein en kleinsteedsch en door zijn ongelukkige kunst-kritikusloopbaan is veel van 't mooie in hem verachterd en bedorven.

Ik hou ook veel van hartelijkheid, jonkie, als je hier komt, moet je niet doen als Gorter.

Tideventje leeft stil in Amsterdam, met zijn vrouw en ongelukkig kind. Dat kind heeft maar één arm en één been en geen tong. Is hij niet op vreeselijke manier gewekt uit zijn roes?

Het boekje van Meischke Smith heeft geen groot succes. Alleen bij jongens en zoo, een inferieur publiek. De Rott. Cour. alleen maakt er zooveel drukte van.

Ik heb ‘uit Canton’ met groot genoegen gelezen. Alleen die noot over Emants vind ik onnoodig en een beetje mal.

Kloos gaat vandaag op kamers wonen vlak bij me.

Dag goed vrindje, hou je flink en gezond, je

F.v.E.

XXVI.

12 Febr. 1897.

Beste Henri, gisteren ontving ik je brief met misèretjes, de eerste uit Makassar.

Wat van Kampen betreft, ik wil voor je doen wat ik kan, maar de moeielijkheid zit 'm daarin dat het mijn uitgever niet is. Was 't Versluys, dan kon ik alles voor je gedaan krijgen en op alles 't oog houden, maar bij van Kampen heb ik niets in te brengen en daar ik begunstiger ben van een concurrent, voelt hij natuurlijk weinig aandrang om mij van dienst te zijn. Uitgevers zijn geen prettige soort om mee om te gaan, maar Versluys heb ik nu eenmaal aan me verbonden en die is voor mij uiterst geschikt, royaal en betrouwbaar.

Is het je wensch om weer naar China te gaan? Of vinden ze je in Indië te lastig met je hervormingen?

Hoe jammer van je geld. Hebt je de mooiigheden moeten verkoopen?

Zul je alsjeblieft goed op je gezondheid passen? We moeten elkaar weerom zien, hoor! Ik heb er weinig zoo trouw als jij.

Een heb ik er nu gevonden, die is van jouw soort. Hij is pas 18, maar wijzer en ernstiger dan de meeste ouderen. Hij heeft poëtisch talent, maar nog meer deugd. Ik schreef je wel over hem, hij heet Labberton en studeert nu te Leiden. Ik verwacht het meest van hem, van al de jongeren, want hij ziet het best de zuivere richting.

Mijn nieuw werk, een drama, is af. Ik hoop dat je het voelen zult.

Houw je goed man! Wees zuinig, dat je niet meer zoo in de

knoei raakt. Ik heb niet veel te missen, maar als ik je wat helpen kan, vraag 't dan.
Hartelijk gegroet,

je vriend

F. van EEDEN.

XXVII.

Bussum, 19-3-'97.

Beste Sobat, het is aardig dat ik hier in Bussum mijn verkwikking heel uit Indië moet krijgen. Zoo'n brief van je, op 't juiste oogenblik, heeft iets aangenaams, dat ik hier tijdelijk niet vinden kon. Het is zoo buiten alles om, zoo eenvoudig, en zoo van ver af.

Wat mij bekommert zal ik je maar niet uitleggen, het doet er niet toe. Het zit natuurlijk van binnen, berust op inwendige verwarring, dingen waarvan niemand iets weet en waarbij alle uitwendige drukte en zorgen onbeduidend worden. Maar het vertrouwen dat je me geeft dat is iets, dat raakt er aan, dat heeft uitwerking. Ik zou willen dat je je er indacht, dat ik infaam slecht was, dat ik alles deed wat je maar leelijk en gemeen kan denken, en dat je toch zou voelen als mijn ouden sobat. Als ik weet dat zulk een gezindheid ergens bestaat, dat geeft troost.

Heerlijk dat je hart gezond is en dat je weer naar China gaat. Had ik maar geld, dan kwam ik je opzoeken! Ik heb nog twee boeken in mijn hoofd die ik eerst schrijven wou, en dan wou ik een jaar weg, met jou als centrum van mijn reis. Maar met het geld ziet het er twijfelachtig uit.

Erger je vooral niet aan mijn tijdschriften-geschrijf en aan het gekwebbel er over. Dit is alles in orde en helpt mij feitelijk door dezen tijd van innerlijke moeite heen. Het is als Confucius zegt, zoolang de aardsche zaken nog zoo slecht staan, hoe zullen we dan over de hemelsche denken? Ook de Grieken waren het er over eens dat de wijze deel moet nemen aan 't openbare leven. Ik heb ook altijd goed uiteen gehouden het practische werk dat

men door actueele geschriften doet en het werk van hoogeren aard. Beiden moeten gebeuren. Ditmaal is mijn practisch werk zeer stellig goed geslaagd. Het kabaal is daarvan juist bewijs. En door de domme en onbesuisde aanvallen wordt mijn positie juist zeer sterk, zooals je in een volgend artikel, dat in de Gids van Juni verschijnen zal, bemerken zult.

Ja, ik herinner me iets van die brochure van Albada. Hij stelde mij geloof ik voor, te paard de slagvelden rond rijdend om door suggestie het bloeden der gewonden te stelpen. Ik heb daar erg om moeten lachen. Onaangename herinnering heb ik er niet van.

De winter is nog al gauw en voorspoedig omgegaan. Ik ben zelfs niet eenmaal verkouden geweest, en nu begint het voorjaar mooi en vroeg.

Martha en de kinderen zijn gezond. Ik heb een zwaren tijd gehad met een patiëntje, een lief, mooi jong meisje, dat plotseling krankzinnig was geworden en dat ik uit vriendschap voor haar en haar ouders in huis nam. Ze was soms zeer wild en onhandelbaar, ik had geen goede verpleegsters, en ik heb akelige nachten met haar opgetobt. Eindelijk was ik verplicht haar 's nachts in een rijtuig naar 't Buitengasthuis te brengen, dat was geen prettige rit, in den regen, drie uur lang.

Een heel merkwaardig boek is ‘een Zwakke’ van Coenen. Dat moet je eens lezen. Het is beter dan Jeanne Collette, dat ik een poenig prul vind. De kritiek van van Deyssel over ‘een Zwakke’ vind ik zeer goed. Van **alle** vrienden-omgang is mij die met van Deyssel het verkwikkelijkst en meest bevredigend.

De volgende week stuur ik je mijn nieuwe boek. Ik hoop dat je er wat aan hebben zult. Wees niet moedeloos. ‘Denn eine Lilie blühet über Berg und Thal, an allen Enden der Erde. Wer da suchet der findet’.

Je trouwe sobat

F. van EEDEN.

XXVIII.

Bussum, 8 Aug. '97.

Beste Henri, het is lang sinds ik je schreef. En toch is het waar dat ik geen correspondentie heb die mij zooveel plezier doet als die met jou. Je stelt mij nooit teleur en je geeft mij nooit het pijnlijke vermoeden dat je anders over mij denkt dan je schrijven durft. Er zijn hier bijna geen menschen waar ik zoo op aan kan, als op jou. Ik had er bijna plezier in, zoo vierkant als je me tegenspreekt, van Oordt leelijk, Paap mooi. Heel best, wat je niet vindt moet je niet zeggen. Het is nog zoo gek niet wat Couperus van je zeit. (Zie je advertentie in de Gids). Maar waar zei hij dat? Zeker in een brief aan van Hall.

Ik ben vier weken op reis geweest naar Noorwegen. Een heerlijke gelukkige tijd had ik daar. Volkomen vrijheid, een mooi, eenzaam land, met heel weinig en dan nog sympathieke menschen, en de liefste gastheer en gastvrouw die je wenschen kunt. Een ideaalgelukkig huwelijkspaar, eenvoudig van begrip en gevoel, en hoogontwikkeld. Twee kleine allerliefste kinderen, een mooi huis, een sober, werkzaam, landelijk leven. In die omgeving kreeg ik die brief van je, over de treurige Indische maatschappij. En ik had je wel willen bidden: verlies je moed en standvastigheid niet, en je vertrouwen in de menschen en in jezelf. Het is niet moeielijk, rustig en sterk te voelen en standvastig te blijven, als men, zooals ik nu, van tijd tot tijd versterkt wordt door het verkeer met zulke goede menschen en iets proeft van het zuivere leven, zooals het zou kunnen zijn. Maar hier terug gekomen voel ik al den kwaden invloed van het slechte en onzuivere leven rondom. En hier heb ik het toch nog veel minder eenzaam en moeielijk dan

jij daar. Maar denk toch dat er geen dag omgaat dat ik niet aan je denk en bid dat het mooie en zuivere in je niet verloren mag gaan.

Ik hoopte dat je weer naar China zou gaan. Is dat nog altijd niet beslist? Cremer, die nu minister is, heeft verleden jaar in de Kamer erop aangedrongen, dat ze een consul zouden benoemen uit de Chineesche tolken. Ik hoop, dat hij nu jou maar kiest. Alleen zou dat reden voor je kunnen worden om in lang niet terug te komen en dat zou me erg spijten.

Ik heb Versluys over de brieven van Prikker geschreven en hij antwoordde dat hij ze wèl uitgaf, en dat Prikker er al een bandje voor teekende. Ik vind die uitgave niet wijs. Het is aardige, maar geen rijpe lectuur.

Ik begrijp niet recht hoe je doet met die 2 uitgaven. Waarom dit aan Versluys en dat aan van Kampen? Versluys is goed, als je hem kent en niet wantrouwend of uit de hoogte met hem omgaat. Dan doet hij werkelijk alles wat hij kan.

Het beviel mij van van Kampen niet, dat hij zoo zwaartillend over je boeken deed. Er is geen kwestie van of ze worden goed verkocht en hij heeft er behoorlijk voordeel op.

Ik kan me zoo levendig voorstellen hoe vereering je beroerd maakte. Ik weet het nu eens voor al, vereering is slecht, van mensch tot mensch. Eerbied en liefde is goed, maar al wat naar veneratie van een levende zweemt, is slecht. Kloos is er de dupe van geworden, en menig ander. En je hebt het nu **gevoeld** als slecht, evenals ik. Ik denk ook altijd: ze moesten eens weten! Ze moesten eens weten! En het kwelt mij dan.

Ik begrijp dat Irmenlo je koud liet. Zoo deed het van Deyssel ook, hoewel hij moest erkennen dat het goed was van begin tot eind.

Maar ik blijf het buitengewoon goed vinden als geheel. Het prikkelt niet en doet niet momentaneel hevig aan. Maar het doet groot en rustig aan door zijn geheel, door de zuivere methode, door de structuur, door het gezonde en rechte van het werk. De emotie bij 't lezen is niet intensief, maar eerst de herdenking van 't geheel, als geheel, doet aan met een kalm, gelukkig gevoel. Als

zoodanig is het uniek en een begin van betere tijden. Het is veel beter dan Drogon, daarom. ‘Een Zwakke’ is beter kunstwerk misschien, er is meer talent noodig het te maken. Maar het is minder universeel, minder permanent. Over honderd jaar begrijpt men van dat boek misschien niets meer, maar in Irmenlo zit het universeel menschelijke, het typische en blijvende. Van Oordt heeft de weg ontdekt waarop hij alles van zijn talent maken kan wat er van te maken is.

Je moet eens lezen wat André Jolles over mij schrijft in de Kroniek van 2 Augustus. Het is de moeite waard. Hij denkt dat ik met ‘hautaine negatie’ mijn boeken in den ‘poel van zijn onverschilligheid’ blijf werpen. 't Mocht wat! Ieder stukje grofheid, ongevoeligheid, domheid is een scherp kiezeltje, waarop ik blootvoets gaan moet. 't Stomme steentje heeft er geen weet van, maar mijn voeten wel.

Ik hoop dat je niet bedoelt dat ik in Lioba heb willen zeggen hoe men voelen moet. Ik weet alleen, volkomen zeker, dat zulk een vrouw zoo voelt, onder die omstandigheden, en daarom ook zoo doet of doen kan.

Ik ben erg verlangend naar je tweede boek over de Chineesche Filosofie. In 't najaar komt een derde bundel studies uit. Het eerste stuk daarin moet je eens aandachtig lezen. Het is niets nieuws voor je, maar ik hoop er velen mee van dienst te zijn. Ik heb er veel werk aan gehad. Niet op schrift, want ik maak nooit voorstudies, en schrijf bijna niets meer dan ik publiceer. Maar ik moest het kant en klaar in mijn hoofd hebben eer ik het opschreef, om het goed in elkaar te laten zitten en dat is zwaar geheugenwerk.

Dag mijn beste Henri, hou je taai, wees geduldig en sterk en wijk niet af. Een hand van je vriend

F. van EEDEN.

*

XXIX.

Het hier bedoelde boek van mij is Kwan Yin, een boek van de Goden en de Hel.

Bussum, 30 Sept. '97.

Mijn goede vriend, was het heusch vijf maanden dat ik je liet wachten? Dan heb je wel reden je te beklagen. Ik zal mijn best doen in 't vervolg beter op te passen.

Tegenover Versluys kon ik niet meer doen dan ik gedaan heb. Ik heb hem terstond inlichting gevraagd en hij antwoordde dat hij de brieven wél wilde uitgeven en dat ze in 't najaar zouden verschijnen. Toen was ik natuurlijk uitgepraat. Aan een wederrechtelijk verduisteren heeft hij nooit gedacht. Je moet niet zoo gauw op je achterste beenen staan.

Ikzelf ben, na mijn terugkomst uit Noorwegen, ook lang niet op dreef geweest. Ik hoop dat mijn laatste brief niet te lang onderweg is geweest. Ik voel zoo volkomen hoe het leven in Indië je drukken moet, en ik wou dat ik meer goed aan je doen kon. Ik zal probeeren je meer geregeld te schrijven. Maar men maakt het mij ook hier geducht lastig met onbeduidende correspondentie, die ik toch beantwoorden moet, en met hulp vragen. Ik heb meer patiënten dan ooit, en ze ontnemen mij de vrijheid, die ik zoo noodig heb voor het werk dat ik het liefst doe. Ik ben nog aan 't arrangeeren van mijn derde bundel studies. Daarin hoop ik veel menschen te steunen en veel vragen te beantwoorden, die

* Inleiding van B. kan op dezen brief geen betrekking hebben. Er is hier geen sprake van een boek van B. Wel over de brieven van Thorn Prikker. In brief XXX wordt geschreven over Kwan Yin. (H.v.E.)

ik merk dat de menschen vervullen en bezwaren. Het zijn laddertjes en krukken en steunsels die ik timmer voor hen die niet makkelijk mee kunnen.

Daarna wil ik het tweede boek van Schijn en Wezen graag afmaken, maar ik heb er nog geen derde van klaar. Een nieuw boek, een proza-werk, is bezig zich te vormen, in mijn hoofd. Er staat nog niets van en ik denk er ook niet veel aan, maar het is er en fermenteert en gesteert zonder dat ik 't weet of wil. Maar dat is de moeilijkste tijd en maakt mij vaak moe en neerslachtig zonder dat ik bewust voel waarom. Ben ik eenmaal aan 't schrijven, dan voel ik verlicht en gelukkiger.

Meestal ben ik nu down. Niet bepaald zwaarmoedig, maar stil en down. Ik denk hoe weinig tijd ik waarschijnlijk nog te leven heb en hoeveel ik nog zou willen doen. Zoo nu en dan gaat de sluier ineens weg, en dan voel ik mij zoo rustig en dankbaar, veel gelukkiger dan ooit. Maar dat is altijd maar heel kort. Toch is het genoeg.

Hoe is het met Lao Tsz'? En wat komt er van je verplaatsing naar China?

Wees niet langer boos op mij. Ik zal mijn leven beteren. Mijn vrouw en kinderen zijn gezond. Paul is zoo'n lief kereltje, wat zou je plezier in hem hebben. Dag beste Henri! wees sterk en denk vriendelijk aan me.

Je vriend

F. van EEDEN.

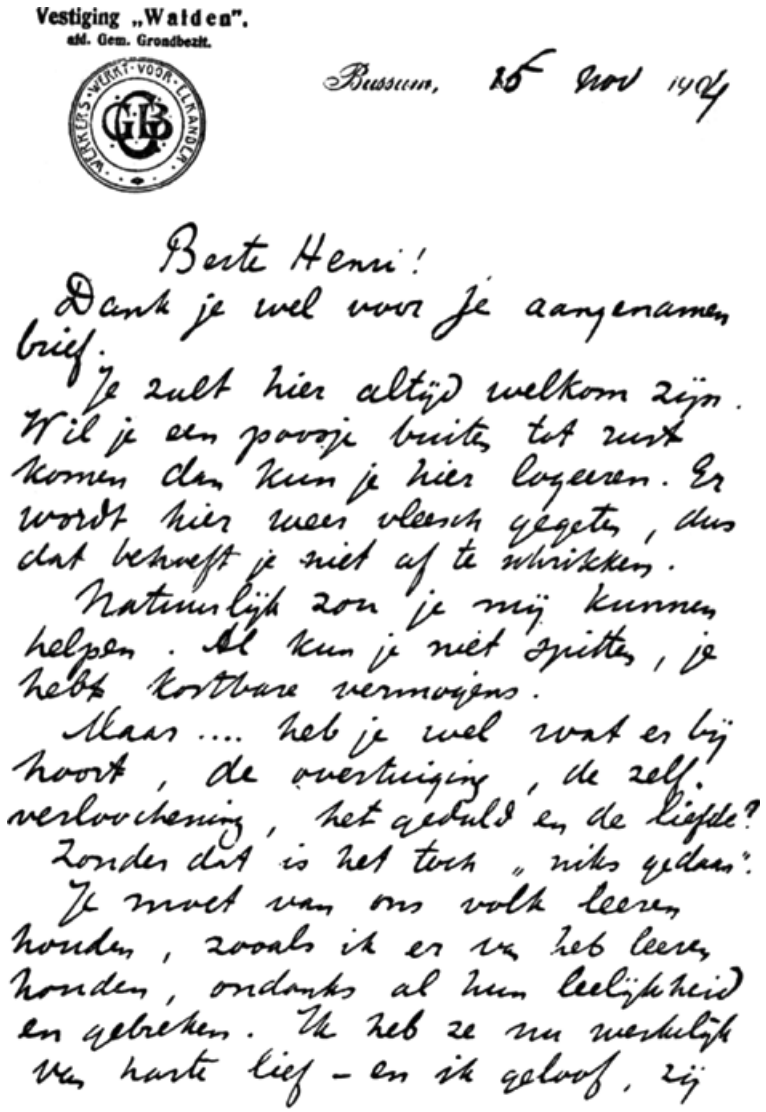
Vestiging „Walden".
ald. Gem. Grondbezit.

Bussum, 26 Nov 1904

Beste Henri!
Dank je wel voor je aangenamen brief.
Je zult hier altijd welkom zijn. Wil je een poosje buiten tot rust komen dan kun je hier logeeren. Er wordt hier meer vleesch gegeten, dus dat behoeft je niet af te schrikken.
Natuurlijk zou je mij kunnen helpen. Al kun je niet spitten, je hebt kostbare vermogens.
Maar .... heb je wel wat er bij hoort, de overtuiging, de zelfverloochening, het geduld en de liefde?
Zonder dat is het toch „niks gedaan".
Je moet van ons volk leeren houden, zooals ik er van heb leeren houden, ondanks al hun leelijkheid en gebreken. Ik heb ze nu werkelijk van harte lief - en ik geloof, zij

Handschrift van Fred. v. Eeden

XXX.

Bussum, 9 Nov. '97.

Beste Henri, ik heb een lange brief van je (18 Sept. verzonden, 23 Oct. ontvangen) en je boek Kwan Yin, mij door van Kampen gezonden. Dank je wel! Tot het sturen van gebonden exemplaren schijnt hij liever niet over te gaan. Nu zal ik hem de banden maar vragen en ze zelf laten binden. Ik kan geen ingenaaide boeken velen. Ze gaan stuk en worden onoogelijk.

Een ‘Weldoener der menschheid’ noemen ze je in de Gids. Goed zoo. Of van Hall je ook op prijs stelt. Ik ben blij met je boek en vind het heel goed. Ook je voorrede is goed. Vroeger zondigde je wel eens, in zulke voorreden of noten, tegen goeden smaak. Moeielijk te zeggen hoe, maar het was te voelen. Je expliceerde te veel, nam je publiek te kinderachtig of wijdde teveel uit over je bedoelingen en motieven. Maar dit is precies goed, dunkt me. Je laatste Gids stuk las ik nog niet, maar ik verheug me op Lao Tsz', als het geheel uitkomt. Kloos was er ook verlangend naar. Heb je geen zin hem iets voor zijn Nieuwe Gids te geven? Die wordt tegenwoordig werkelijk beter. Boeken heeft er goede dingen in. Kloos zelf is heel goed, hij gaat nog steeds vooruit, zijn geheugen zelfs herstelt zich. Het is wel verwonderlijk.

Wat je over Indië schrijft is bar. Ik wensch van harte dat je er gauw vandaan gaat en vooral dat je een jaartje overkomt. Dat zou fraai zijn.

Ik ken hier ook een jong controleur die mij veel van Indië vertelt. Hij heet Doeff en heeft een boekje geschreven over zijn ervaringen in de Lampongsche districten. Het is een goede jongen, waar veel inzit, al is hij wat geaffecteerd, en al schrijft hij middel-

matig. Hij heeft een lief vrouwtje, dat alles trouw met hem heeft meegemaakt.

Onzinnig vind ik dat bitteren en whiskyen in Indië. Het is daar tiendubbel zoo gevaarlijk, en als je hier een reden hebt om geheelonthouder te worden dan heb je er daar drie. En dan verwonderen ze zich dat het klimaat ze verzwakt!

De gemiddelde levensduur van geheelonthouders is volgens de laatste statistieken **bijna negen** jaar langer.

Ja de verzen van Leopold vond ik mooi. Van Schepers veel minder. Van Oordt is aan een nieuw werk.

Gorter heeft zijn bundel, verrijkt met nieuwe verzen en een voorrede, uitgegeven. De voorrede is heel slecht, naar mijn idee. Hij is er nog niet. De verzen heb ik nog niet bestudeerd.

Bas Veth is geloof ik een neef van Jan Veth. Ik hoorde zijn naam dikwijls. Maar er is geloof ik ook een schilder die zoo heet.

Als je in April weg kunt dan zou ik wel kunnen probeeren hier iets voor je te vinden waar je goedkoop leven kunt. Het is hier langzamerhand een heele kolonie geworden en er komen er nog steeds bij. Wij zien zooveel menschen, dat het ons dikwijls te druk is. Ik wou wel eens in de Achterhoek of op de Veluwe zitten. Maar ik geloof dat het goed is dat ik hier blijf. Voortdurend komen er jonge menschen hier die op 't punt zijn er onder te raken, onder het poenendom. En dan vinden ze hier tenminste een vrijer wereld, waar ieder natuurlijk kan zijn, en waar niet om de mooiere bewegingen in een mensch gelachen wordt.

Toch heerscht er nog veel scheiding en volstrekt geen groote aaneensluiting. De schilders trekken zich angstvallig terug. Derkinderen en van Looy ziet men bijna nooit. Gorter en Roland Holst zie ik meest zomers, bij tennisspelen of ander soort sport. Kloos willen zij b.v. niet ontmoeten. En die heeft weer zijn eigen vrindjes. Toch laat de toekomst zich vreedsaam aanzien, en er wordt overal degelijk gewerkt.

De studies zijn klaar en komen deze maand uit. Veel nieuws zul je er niet uit leeren, maar het is nogal een belangrijke bundel, om de duidelijker eenheid die er in is.

Groet Christien hartelijk. Mijn Paul wil nooit gewone jongens-

boeken lezen, omdat hij niet van boekentaal houdt. Maar laatst zat hij heel verdiept in Kwan Yin. Niet omdat hij er iets van snapt. Maar hij houdt van de mooie woorden.

Dag vriend. Hou je taai.

F. van EEDEN.

XXXI.

Dennekamp, Bussum, 12 Jan. '98.

Beste Henri, je laatste brief is al van 12 Nov., die was 22 Nov. in Singapore en 10 Dec. in Bussum. Je twee paradijsvogeltjes zijn ook gekomen en worden opgezet. Het zal een beetje lijken op een salon van een gepensioneerd O.I. ambtenaar of van een oud-koopvaardij kapitein. Het was aardig van je aan mij te denken, maar koop ze nu niet meer, want iedere kooper is er één en vergroot de waarde en bevordert daarmee de uitroeiing van de mooie beesten. Ze kwamen uitstekend over. Ik dank je wel.

Ik wensch je een goed jaar, jongen. Ik hoop dat je eens over zult kunnen komen. Het schijnt je nu niet goed meer uit te houden in Indië. Ik geloof dat het erg is. Maar inpakken door Engeland dunkt mij niet zoo'n groot voordeel. Ik weet van goede getuigen, dat de inlander het in ons Indië eer beter dan slechter heeft dan in Engelsch Indië. Ik geloof ook niet, dat het voor de Atjehers zelf voordeelig zou zijn als ze zich vrij wisten te vechten. Ze kwamen óf onder eene andere mogendheid, Engeland of Japan, óf ze werden slecht bestuurd en uitgezogen door hun eigen hoofden. Geen van beiden te verkiezen boven ons gezag. Ik weet wel, die beschaving ziet er leelijk uit, die de Europeanen brengen. (Al is het in Indië nog lang niet zoo erg als aan de Congo). Maar je moet dat begrijpen als een noodwendige weg tot een nieuwe orde, die zich over de heele wereld verspreiden gaat, en die wel mooier worden zal dan wat geweest is. De blanken brengen overal hun banaliteit, hun leelijkheid, hun drank - maar ze brengen ook overal middelen van verstandhouding, wegen, telegrafen, rechtsspraak. En die verstandhouding is het noodza-

kelijke begin der groote verbroedering die over de wereld zal tot stand komen.

Het lijkt jammer, maar het is onvermijdelijk en goed. Er wordt veel moois en liefs vernield, maar dat gaat altijd zoo en wij moeten er niet te veel over klagen. Het geeft niets, ons te verzetten tegen die omkeer. Wel kunnen wij ons best doen dat we doen begrijpen wat het eigenlijk beteekent. Dat al die flousjes over handel en welvaart niets beteekenen, maar dat de kern ervan is 'verstandhouding', een tot elkaar komen van al de deelen der menschheid. En dat is het onbewuste werk dat gedaan wordt door de hebzucht, de heerschzucht en de avontuurlust der Europeesche volken. De handel is een door en door gemeen, immoreel ding. Maar zij heeft een voortreffelijke werking, want ze maakt overal verkeerswegen noodig en vooral 'rechtsspraak', een verstandhouding tusschen alle volken.

Een veroverings-oorlog vind ik niet gemeener dan handel. Wanneer het einddoel is rechtsveiligheid en orde.

Ik las vandaag een stuk van een Chinees in de Fortnightly, Sun Yat Sen, een docter te Londen. Verbazend is het wat hij over de knoeierijen in China schrijft. Ik geloof zeker dat het niet overdreven is. Toch zie ik daarin nog geen teeken van hopeloos verval. Ik moet steeds bedenken dat de omkooperij honderd jaar geleden in Engeland evengroot was, ten minste veel grooter dan nu, en dat ze op dit oogenblik evengoed heerscht in Amerika als in Rusland.

Op den bodem van dit bederf zie ik alleen misverstand. Zoodra men gaat begrijpen dat ieder individu ook gelukkiger wordt wanneer hij niet meer uitsluitend aan zichzelven denkt, dan houdt het misverstand van zelve op, uit begrip van natuurlijk belang. Het Chineesche volk is niet uit liefhebberij zooveel ellendiger dan een ander, maar omdat het niet beter weet. Wist het hoe een volk als het Engelsche of Noorsche leeft, dan zou het dat zeer benijden en natuurlijk evenzoo trachten te leven.

En elken dag vermindert het misverstand en breidt 't begrip zich uit.

En wat voor Russen en Chineezen geldt in grover vormen van

bederf, dat geldt voor ons Engelschen en Hollanders in onze kapitalistische misbruiken, in onze noodelooze scheiding van arm en rijk. Men denkt gelukkig te zijn door **hebben,** meer dan een ander. En het zal blijken dat juist dat de reden van het meeste ongeluk is. Weet men dat eens, dan zal men wel zoo wijs wezen anders te leven. Want niemand leeft beroerd bij verkiezing.

Ik ben een paar dagen ziek geweest, met hevige pijnen. Dat was voor 't eerst van mijn leven. Ik had nog geen heftige pijn en levensgevaar gekend. Het gaf mij heel veel te denken. Ik was niets bang, maar ik voelde hoe weinig ver ik nog ben. Ik zag het licht niet, boven de pijn uit. Het was er heel donker. Maar ik was toch zeer rustig. En ik ben nu blij dat gehad te hebben, een plechtig begin van het jaar. Het is in twee dagen spoorloos overgegaan en ik ben nu weer geheel wel.

Kloos maakt het heel goed. Hij heeft hier nog een aardig gezin, van Meurs, waar hij veel komt. Het zijn lieve lui. Jong, de vrouw maakt costumen en de man is literator. Zij komen hier ook **nog** al eens en wij mogen ze graag.

Ik ben benieuwd naar ‘Het Jongetje’ en naar Lao Tsz'.

Op pag. 16 van Stud. III, stell 22, reg. 4 van boven staat **meer,** lees **minder**.

Dag vriend, dankje voor het aardig portretje. Groet vrouw en kind van

F. van EEDEN.

XXXII.

Bussum, 5 Februari '98.

Beste Henri,

Ik heb je brief van 21 December. En gister heb ik het Jongetje gelezen. Ik geloof dat ik je meedeeling verplicht ben, al kost het mij eenige moeite, van wat er gister met me gebeurde. Iemand bracht de Gids mee en liet hem in mijn vestibule liggen. Ik las het eerste gedeelte van je boek toen achter elkaar uit, half onder de koffietafel. Ik voelde zeer geroerd en ging weg om het te verbergen. Toen heb ik nog twee patiënten behandeld. Maar toen brak het los en ik heb een half uur lang op een rustbed zeer hevig liggen schreien. Zooals ik het zeker in tien jaren niet gedaan had. Ik kon mij niet nauwkeurig rekenschap geven van mijn emotie. Ik riep ‘ellendeling, ellendeling’ en dat beteekende, geloof ik, dat ik mijzelven zoo oud en leelijk en bedorven vond. Tegelijk kon ik niet nalaten mijn emotie met woorden te formuleeren en dat vond ik duldeloos, zoodat ik ook riep: ‘schei uit, schei toch uit’. Je zult dit laatste zonder twijfel begrijpen. Het niet meer in staat zijn te voelen zonder reflectie, zonder die eeuwige hulpelooze woordjes is een groot lijden. Het geheel was violent, vlijmend en bitter-zoet.

Je zult denken: Hij heeft aan zijn eigen jeugd gedacht en daarom geschreid. Ja dat is wel zoo, maar toch niet geheel. Want eerst 's avonds, uren later, dacht ik aan mijn eigen ervaringen, en het verband tusschen een en ander. Inderdaad was ik vervuld en ben ik het nog, van het Meisje, dat ik nooit gekend heb.

Vannacht droomde ik van haar, ze wandelde alleen op een

groot, grauw schemerachtig land en ik ging haastig naar haar toe, zooals men naar iemand toegaat als er een heuchelijke gebeurtenis is waarmee men geluk wil wenschen. En ze was opgewonden gelukkig en ging zoo naar mij toe en ze kustte mij op de lippen als een dochter een vader. En toen zei ik innig vriendelijk: ben je gelukkig? En ze knikte. En daarbij dacht ik heel nauwkeurig: ‘ze is gelukkig met hem en door hem en toch is ze dood en hij met een andere getrouwd’. En dat was mij eenigszins onbegrijpelijk en duister.

Nu zal je wel niet denken, Henri, dat dit alles eene universeele waarde heeft, als oordeel over je werk. Mij heb je geraakt zooals misschien nooit iemand anders mij geraakt heeft, maar dat is een kwestie tusschen jou en mij, en misschien ben ik de eenige. Ik ken het land waarin jij geleefd hebt, en het was mijn land, en ik heb gemerkt, hoe dan ook, dat jij er ook thuis bent. Voor anderen bewijst dit niets.

Het valt mij vreemd over je werk als literatuur te spreken, en toch zal ik er een en ander van zeggen. Het is Goddank in 't geheel geen literatuur. Maar je vergist je als je meent dat het niet ‘gevonden’ zal worden. De persoon die het in mijn huis bracht vond het al ‘prachtig’, waarop ik mij met weerzin lompweg omdraaide, zoodat die wel denken zal dat ik dat ook al prullarie vind. Och! wat heb ik al niet ‘prachtig’ hooren noemen.

Het zal veel indruk maken. Want ook wie er niets van begrijpen, zullen 't vermoeden krijgen van iets bizonders. Dat is als een aroma, dat zich altijd verraadt. Er is iets aan, wat literatuur nooit geven kan, en dat zou merkbaar worden al was het vol literaire fouten en zwakheden.

Ze zullen waarschijnlijk zeggen dat 't een beetje op mijn werk lijkt. Sommigen zullen zeggen dat het beter is, en dat is ook zoo in sommige opzichten. Anderen zullen zich ergeren aan al te veel teere en lieve woordjes en dat is ook niet zonder recht. Ik heb er stukken van overgeslagen (b.v. in hoofdstuk V), die kon ik niet zorgvuldig lezen.

Dat is nu een literaire fout van je, je hebt daar een overmaat van teerheden opgestapeld, om het toch maar te zeggen, maar die

doen het niet, daar heeft de lezer niets aan. Je beheerscht jezelf niet altijd even goed. Ook gebruik je wel eens geleende expressies (b.v. plechtstatig opgerezen).

Ze zullen de beste momenten ook zeer goed opmerken. Het slot van 't eerste deel zal ‘men’ meesterlijk vinden. (Och! och!) En het zitten op school, met de morgenwandeling in 't hoofd..... maar wie kan het toch begrijpen, al schreef je 't nog zoo meesterlijk, die het niet ondervonden heeft.

Denk er om dat het boek veel verkocht zal worden. Ik ken het publiek hier, geloof me. Het wordt een populair boekje (och! och! och!). Al ken ik het tweede deel nog niet. Ik zie op tegen het tweede deel.

Toch vind ik het goed, heel goed, dat je 't geschreven en gepubliceerd hebt. Daarvoor ken je me wel. Ook in de Gids, dat is maar 't beste.

Je hebt me de lust in mijn eigen werk ontnomen. Ik schreef een sonnetten-cyclus, die ik nog al goed vond. Ik kan mooier muziek maken, ik kan 't metier wat beter, maar wat beteekent dat alles. Maar ik vind dit geen moedeloos gevoel. Wat ik gehad heb is wat de goede Thomas ‘compunctio’ noemt, en dat ik dat door iets van jou gekregen heb, dit maakt mij voorgoed aan je verplicht.

Ik had in de N. Gids willen schrijven maar doe het toch maar liever niet. Ik heb evenmin rancune tegen Kloos als tegen een dronken man die mij bevuild heeft. Zoolang hij nuchter blijft en mijn raad volgt, wil ik hem helpen en met hem te doen hebben. Maar ik vrees dat het toch weer gauw met hem misloopt. Ze halen hem bij allerlei theaters, om te vertalen. Hij gaat met Royaards om en krijgt geld van dezen en genen, menschen die nog vol zitten van den ouden hekel aan mij.

Je twee paradijs-vogeltjes kosten elk *ƒ* 10. - voor 't opzetten. Dat kon ik niet betippen. Toen heb ik er één aan Artis en één aan 't Koloniaal Museum gegeven. Nu worden ze daar opgezet en kan ik ze zien. Niet boos zijn. 't Was ons heusch te duur.

Ik zit erg te pikeren om mij wat meer terug te kunnen trekken, tot een eenvoudiger, soberder, minder fatsoenlijk-deftig leven. Ik heb al 't plan overlegd met den architect Bauer (een broer van

den teekenaar en een sympathieke en gevoelige man), om een blokhut te bouwen hier ergens in 't bosch, waar ik desnoods in wonen kan.

De moeite is een geschikte plaats te vinden en geld om mij vrij te maken van mijn huis en om mijn gezin behoorlijk te laten leven.

Dus in 't najaar van 1899 zien we je dan terug? Er is een Mr. Goedhart in Makassar uit Hilversum, zie je die wel?

Dag jongen - groet vrouw en kinderen van

F. van EEDEN.

XXXIII.

Bussum, 28 Februari '98.

Wel Heintje, Heintje wat zat je daar ineens hoog op je paardje. Is dat op je achterste beenen gaan staan, alleen omdat ik je naam niet genoemd heb! (zoo is 't niet, ik begrijp je wel beter, maar 't lijkt zoo.) Nu, ik ben dat opstuiven wel een beetje van je gewend, en ik mag 't van jou wel, omdat jij 't bent, en omdat het zoo open en eerlijk van je is. Maar je had toch wijzer gedaan, voor jezelf, in te toomen.

Kijk, ik weet dat je er zeker van voelt dat het geen gekwetste eigenliefde is. Inderdaad is het een samengestelde aandoening in je geweest. Maar ik weet dit ook zeker - helaas! bij ervaring - dat zonder een prikkelbaar, eenigszins vermoeid en overspannen zelfgevoel zulke heftige effecten om zulk een reden niet gebeuren. Was je zelfgevoel heelemaal normaal, gezond robuust, dan zou je of het ontbreken van je naam niet hebben opgelet, of je zou dadelijk de natuurlijke explicatie gevonden hebben. Maar het is geen wonder als je daar in Indië wat wantrouwend, wat prikkelbaar en wat bitter wordt. Angstig voor de deugdelijkheid van de affectie van degene waar je nog aan hecht.

The sick, sick dread of unreturned love, waarvan Walt Whitman spreekt. Ik heb onlangs net zoo'n brief aan Gorter geschreven als jij aan mij. Omdat hij mij in zijn beschouwing over de beweging van '80 totaal negeerde.

Maar - er is een groot verschil. Want ik had niet, zooals jij, de zekerheid dat mijn werk gewaardeerd werd. Jij hebt mijn verzekering in brieven en je wantrouwt die, omdat je niet openlijk door mij genoemd wordt. Dat wantrouwen behoorde niet, en je had moeten denken: waaròm is 't een en 't ander waar.

Terwijl Gorter altijd vaag en weifelend tegen mij gesproken

heeft, nooit onoprecht, maar ontwijkend, en ik nu door mijn brief de zekerheid kreeg dat hij mijn werk noch mijn leven begrijpt.

Ik heb je naam niet genoemd: vooreerst omdat ik van mijn tijdgenooten sprekende, niet aan jou dacht, maar aan de ouderen, ten tweede omdat het groote werk wat je doet apart staat en niet bij de belletristische literatuur der anderen, ten derde omdat ik voorbeelden noem en volstrekt geen volledig overzicht van alle schrijvers geef, eindelijk omdat ik jou laatst van allen zou noemen, om de persoonlijke sympathie tusschen ons, waardoor b.v. mijn oordeel over het Jongetje voor anderen niet geldig zou zijn. En met al die redenen moet je zonder voorbehoud of tegenpruttelen genoegen nemen, anders ben je niet waard Lao Tsz' te vertalen en Thomas te lezen, hoor!

Och Heintje, het wordt tijd dat je thuis komt. Het begint hier werkelijk een beetje een goeie boel te worden.

Als je me belooft te zwijgen, dan zal ik je vertellen wat er hier broeit. Ik heb al lang mijn huis te groot gevonden en mijn leven te verkwistend. Ik verteer meer dan 6000 's jaars en ik weet niet waaraan. Dat opeten van wat anderen zoo moeitevol voortbrengen, gaat mij verdrieten. Nu ga ik een stukje grond koopen, daarop een klein huis zetten, mijn huishouden bezuinigen en van mijn grond zien te halen wat er door overleg en werk van te halen is.

Dan zal ik geld overhouden, en daarvan wil ik laten leven wie hetzelfde leven met mij wil deelen, maar die er nu niet toe in staat is, omdat hij zich niet vrij kan koopen van de maatschappij.

Ik heb nu al een complot van vier jonge mannen, allen met veel talent, twee getrouwd, die dolgraag bereid zijn met mij samen te werken. Een sober buitenleven, handenarbeid en studie. Geen geldmakerij meer, de band met kapitaal zoo klein mogelijk, de eigen voortbrenging zoo groot mogelijk.

Ik zal trachten de grond machtig te worden. Vrij, zonder hypotheek of schulden natuurlijk. We beginnen met de eenvoudigste woningen en langzaam aan.

Eerst ik, dan komen Labberton en van Oordt, dan Steenhof en van Meurs hoop ik, al naar ik geld overhoud om huizen voor hen te zetten en hun voorloopige inrichting te betalen, voor zoo-

ver ze dat zelf niet kunnen. We zijn dan met ons vijven mannen en een handige knecht, die alle soort werk kan, een schrandere jongen die ik ook tevens hoop te ontwikkelen en te beschaven. Ik ben er zeker van, dat, als we zuinig leven en vlijtig zijn, en het werk practisch verdeelen (tuinbouw, aardappel en graanbouw, kippen en bijen, later misschien een paar geiten, schapen of koeien) dat we dan van diezelfde 6000, die ik nu alleen noodig heb, met ons allen best toe kunnen. Alle lui van 't complot (het syndicaat zeggen we ook wel) zijn gewend aan veld-arbeid. Labberton werkt nu al vier maanden op 't land en maakt sonnetten, terwijl hij mest en kruit en ze zijn handig en redsaam, geneigd om hun eigen eten te koken en hun huisje in orde te houden. In Noorwegen heb ik de practische mogelijkheid en tevens de heerlijke, harmonische vrijheid van zulk een leven ondervonden en ik heb hier meer hulpbronnen en meer geld om mee te beginnen dan de Noorsche predikant.

En het zal alles mooier zijn. Onze huisjes worden òf boerenhuizen òf houten hutten, en altijd honderdmaal mooier dan die nare villa's of stadshuizen. Onze architect is de broer van Bauer Willem Bauer, die ik pas van een ziekte genezen heb, en die vol geestdrift is voor 't plan en veel talent heeft.

't Beroerde is nu, om genoeg grond uit de handen van die kooplui en duitendieven te krijgen, ze willen er alles van halen wat er van te halen is. Hun illusie is altijd ‘bouw-terrein’, waardoor de grond van 300 tot 30000 gulden per bunder stijgen kan. En ik wil in Bussum blijven, midden in de ‘beschaafde’ wereld.

Je begrijpt dat bij deze kwestie de gedachte aan jou mij niet verlaat. Je zou zeker graag meedoen, en het zou je moeielijkheid om hier te kunnen bestaan, veel verminderen. Ik denk ook al, waar jouw huisje zou moeten staan. Maar de zaak is zoo, dat wie niet zelf wat geld aanbrengt, wachten moet tot ik geld overhoud. En licht zijn daar een of twee jaren mee gemoeid.

Nu vriend, schrijf aan niemand over deze zaak, dat ze er geen malle drukte over maken, - en wees gegroet van je

F. van EEDEN.

XXXIV.

29 Maart '98.

Beste Henri.

Ik heb je brief van 19 Februari. Ik vind daar droeviger dingen in dan in dien vorigen boozen brief. Zoo'n explosie mag ik wel, al zou ik er nog graag bij zien een kleine, onmiddellijk er op toegepaste zelf-kritiek. Maar in deze brief vind ik een zekere wrangheid en ook kortzichtigheid, waarschijnlijk een gevolg van 't eerste. En ik denk je zoo graag ruim, heelemaal open, liefdevol en vèrziend.

Bitterheid en pessimisme is niet anders dan een zekere inkrimping, engheid, beperking van 't gezicht. Meestal ten gevolge van on-verwonnen leed.

Ik zal maar in volgorde antwoorden. Ik neem graag aan, dat ‘de Broeders’ niet duidelijk zijn, maar het is noch opgezet, noch ingekleed, en ik kan er niets aan doen. Evenwel heb ik personen gevonden, o.a. de door jou geminachte Doeff, die mij verzekerde en er ook de blijken van gaf, dat de geheele toelichting voor hem overbodig was. (Ondanks zijn onnoozele boekjes is Doeff iemand van zeer diepe intuïtie en intellect).

In elke herdruk van mijn studies staan aanteekeningen waarin ik ongelijk beken en wijziging van meening uitspreek over een of ander punt. Ik heb mijn oordeel over Isaac Israëls ingetrokken, mijn betoog tegen Thym afgekeurd, mijn taxatie van Bellamy tegenover de socialisten gecorrigeerd enz. enz.

Ik vond het echter **juist daarom** van belang te kunnen verklaren, dat ik mij niet genoopt voelde in dat schijnbaar vluchtig ge-

schreven stuk, dat zooveel tegenspraak vond, iets te wijzigen. Verschillende stukken heb ik omgewerkt en gewijzigd, maar juist dát hoefde niet. Ik wil nu juist doen voelen, dat de zich zoo secuur achtende vakmenschen meer gevaar liepen van onnauwkeurigheid, dan de leek die van zuivere eenvoudige gegevens uitging.

Ik vind hier die zekere wrangheid, waar ik van sprak. In vroeger dagen zou je uitgegaan zijn van de onderstelling: 'natuurlijk zou hij wel ongelijk willen erkennen, waarom doet hij het nu hier juist niet?' En dan had je de oplossing gevonden. Nu voel je alleen dit: 'jongen! jongen! wat weet hij het weer en wat heeft hij er lol in!'

In de kwestie van de os en de vloo vind ik je al even dom als Dr. Koster, om mij inkonsequent te noemen. Het is precies zooveel minder leelijk een vloo te dooden als een os, als een vloo kleiner is dan een os. Vind je het bijgeval ook even smakelijk een varken met huid en haar op te eten als een oester?

Voor een vloo kunnen wij weinig voelen, voor een infusiediertje heelemaal niets, voor planten ook weinig of niet. (Paultje echter heeft eens gehuild, omdat zijn moeder een vloo dood maakte). De intensiteit van ons gevoel bepaalt de moreele waarde van onze daad. Het is dom een dogma te stellen: 'je moogt niet dooden!' en dan het dooden van een bacterie gelijk te stellen met de moord op een mensch. Dat is de echte dogmatische bigotterie, waaraan de Boeddhisten, die met een stoffertje de luisjes van hun zetel afslaan, eer ze gaan zitten, een typisch voorbeeld zijn.

Al deed je mij nog zoo ijzen door de ziekte-berichten uit Singapore, dan zou dat niets kunnen veranderen aan mijn opinie over de keuring. Dacht je dan dat die opinie afhing van de meerdere of mindere ijsselijkheid der gevolgen? Of er twintig onschuldig luetisch geworden kinderen rondloopen of tweeduizend, kan dat de ethische waarde van een maatregel veranderen? Eén kind is erg genoeg. En wat zijn die paar duizend nog in de zee van wereld-ellende, die geweest is en nog komen zal? Voel je dat je hier als een practisch geneesheer praat en niet als een filosoof?

Het is zeer wel mogelijk dat ik mij over Irmenlo vergis. Maar wie iets ziet, is verder dan wie niets ziet. Ik voel ook niet voor

Maeterlink zooals Thym, toch geloof ik, dat hij meer ziet dan ik, en dat ik de kortzichtige ben en niet hij. Denk eens aan het Jongetje. Ik weet heel zeker dat wat ik daarvoor voel, zeer beslist zal ontkend worden door de beste en gevoeligste literatoren van ons land. Ik durf het daarom aan niemand vertellen. Het is een zaak tusschen jou en mij. Maar Irmenlo is universeeler. Ik kende van Oordt heelemaal niet. En dit is toch maar uitgekomen dat ik mij in zijn groot-menschelijke kwaliteiten niet heb vergist, alleen oordeelende naar dat boek. Hij is een van de zuiverste en beminlijkste menschen, die ik in mijn leven ontmoet heb.

Ik ben niet meer optimist, jongen, dan ieder vroom mensch dat behoort te zijn, of van zelve is. Gebrek aan optimisme is eenvoudig gebrek aan vroomheid.

Wie gelooft in het licht achter alle kwaad, hoe kan die verschrikken door een vreeselijke schijn?

En dit vind ik nu juist zoo dom van je, dat je mij wil beduiden hoe erg het toch allemaal wel is.

Maar kereltje, geloof je dan dat het er in Oud-Hellas zoo liefelijk uitzag, of in Oud-Rome, of in Byzantium, of in het feodaal Engeland, of zelfs in het achttiende eeuwsch Europa?

Dacht je mijn geloof bang te maken door wat meer of minder knoeierij en gekonkel? En dacht je mijn wijsgeerige overtuiging te veranderen door mij uit mijn ‘veilig’ Bussum in het beroerde Indië te zetten?

Best mogelijk dat ik er (even als jij nu, helaas!) wat wranger en erg-denkender en cynischer zou worden. Dat zou alleen voor een ander reden zijn mij minder te vertrouwen. Want ik zou verder van de waarheid af zijn.

Al was het alles veel erger dan je zegt, al ging de wereld morgen te gronde (erger kan het niet, vin je wel?) dan zou ik daarom niet anders denken.

Met ‘groote liefde’ kan ik niet aan Kloos denken. Ik ben blij als ik weinig van hem merk. Ik hoorde laatst dat hij steeds denkt dat mijn zorgen voor hem niet anders was als een aanloop om een verschrikkelijke wraak op hem te nemen. Hoe vind je die edeldenkendheid? Hij is bang voor me. Maar hij houdt zich goed.

Ik zal graag Bas Veth ontmoeten. Heb je den heer Goedhart al ontmoet? Ik zie zijn vrouw en zoontje nog al eens.

Wees niet bang dat ik ooit werkelijk boos op je worden zal. Maar als ik ook maar iets in je verleelijken zie, dan doe je me pijn, denk daarom.

Ik ben vol van mijn plannen. Maar daarover een andermaal. Alles wel hier. En veel groeten, je vriend

F. van EEDEN.

XXXV.

Bussum, 11 Sept. 1898.

Beste Henri.

Eergisteren kreeg ik je brief van 6 Augustus. Het lijkt me verbazend dat het 3 maanden is sinds je iets hoorde, dus dat moet nu 5 maanden worden, helaas. Maar even vast als ik op jou reken en zou blijven rekenen, al kwamen ze me allen vertellen dat je van me was afgedraaid, even vast kun je op mij vertrouwen. Wat ik eens gegeven heb neem ik nooit terug, ik zou het niet kunnen. Je hebt mijn liefde en behoudt ze, al dee je nog erger dan Kloos.

Ik schreef niet omdat ik meende je iets te moeten zeggen wat je niet prettig zou vinden, daardoor stelde ik een onmiddellijk antwoord uit, en door de vele dingen die mij bezig houden, is alle uitstel voor mijn correspondentie noodlottig. Maar wat ik blij was met dezen laatsten trouwen goeien brief. Ik merk zooveel van 't tegendeel tegenwoordig, dat ik het wel noodig had.

Het onaangename, wat ik je moest zeggen was een aanvulling op mijn brief over 't Jongetje. Je beriep je op dien brief en je verbaasde je, dat ik gezegd had zooiets niet te willen publiceeren (je schreef ‘durven’ maar dat is onjuist. Als ik zooiets niet durf, is 't om mijn eigen conscientie. Ik heb nooit iets gelaten van dien aard uit vrees, dat weet je).

Maar je moet goed weten (wat ik ook duidelijk schreef), dat die brief van mij een beschrijving was van een emotie, die geen universeele waarde had. Met zulk een brief zou, in volkomen oprechtheid, kunnen samengaan een scherp afkeurende kritiek over je boek. Ik heb een kritiek van F.C. Jr. gelezen, die ik wat scherp

en onbarmhartig vond, maar die ik in hoofdzaak niet onjuist vond. Hoewel ik vrees dat hij je zeer gekwetst heeft, wat je niet kwalijk zou te nemen zijn.

Hieraan zit vast de heele opvatting over Kunst en Waarheid, waarover ik nu wel met mezelf in 't reine ben, maar ik geloof jij nog niet. Het is een eeuwig struikelblok geweest, en men moet er òf niet over denken zooals de ouden, of zeer goed en diep, zooals b.v. Goethe en Ruskin. Maar denkt men half zooals Zola, of Multatuli, of Kloos en Thym, dan valt men in onmogelijke uitersten en onhoudbare theoriën.

Kunst is geen natuurgeluid, en zooveel beter en kostbaarder, omdat ze vaster, universeeler en blijvender is.

Een geheel fictief vers of verhaal kan meer waarheid bevatten dan de zuiverste natuur. Maar men bereikt die waarheid in fictie niet zonder de natuur op zijn zuiverst te kennen en te volgen.

In jouw boek zijn plaatsen van voortreffelijke kunst (meer dan F.C. gezien heeft) maar het geheel is geen voortreffelijke kunst, en dat had het toch moeten zijn om gedrukt te mogen worden. En je vreugde, dat je werk niet-literair is, vind ik geen rechtmatige vreugde.

Ja, beter een natuur-geluid, dan kunst-om-kunst, wat een nonsens is. Daarom doet jouw werk zoo weldadig aan, alle eerlijke, moreele menschen.

Maar er is een Kunst-om-waarheid, een Kunst-om-God, die hooger staat,

(Het slot van dezen brief ontbreekt helaas. H.B.)

XXXVI.

Bussum, 21 November 1898.

Beste Henri, je hebt me vandaag betoel betoel plezier gedaan met je mooie soerat uit Pasoeroean.

Is er dan toch ook iets goeds in Indië? Ik ben zoo blij om die opleving in je, en het genot dat je daar op de bergen hebt.

Maar nu heb ik al een week of wat geleden gehoord (van een mijnheer Matthes, een Deliman), dat je benoemd was tot consul in China. Hoe zit dat? Heeft hij er telegrafisch bericht van? Of is de benoeming hier gebeurd en hoor jij die pas met de mail?

Ik ben nu erg benieuwd wat je doen zult. Of je verlof zult krijgen, of direct doorgaan naar China. Ik denk zeker, dat je wel eerst naar Holland zult komen, misschien wel over een paar maanden.

Je krijgt geen lange brief want mijn dagen zijn erg vol. Ik wou maar dat ik kon overbrieven hoe warm en dankbaar ik voel voor je hartelijke vriendschap, en omdat je zooveel van mij verdragen kunt.

Er zijn menschen die zeer veel van mij houden en toch sommige dingen slecht van mij verdragen. Uiterlijke dingen. Een droge of scherpe manier van spreken, waarmee ik niets kwaad bedoel, en die ik van anderen best verdraag.

Ik moest lachen om wat Basje Veth van ons schreef. Ik voel mij niet zoo bijzonder ‘secuur’. Misschien juist wel op 't punt van dat borreltje en die karnemelk. Zou hij daarom niet meer terugkomen? Toen ik laatst Odilon Redon hier te eten had, heb ik een flesch wijn uit 't hotel laten halen en mijn vader brengt altijd zelf wijn mee. Bas mag blij zijn dat hij nog vleesch gekregen

heeft. Wie op Walden eten komt, zal het wel eens zonder vleesch moeten doen.

Ik voel wat je zegt van mijn inconsequentie over het Jongetje. Ik ben het echter niet eens met je geringschatten van bespiegeling tegenover gevoel. Ook niet met je meening, dat mijn eerste indruk verzwakt is door latere reflectie.

Reflectie is de maat en de waarborg voor elke echtheid van gevoel. Gevoel dat niet tegen reflectie bestand is, is ook niet geheel echt en zuiver. Er kan ook te veel reflectie zijn, dat weet ik wel.

Heel blij was ik met Lao Tsz'. Eindelijk kreeg ik nu een mooi bandje er om. Ik haat namelijk ingenaaide boeken. En ik vond dit bandje fraai. Ik heb er al veel kostbaars in gevonden.

Ik kreeg de Yi-King, vertaald door Legge (in the Sacred Books of the East) met het heele schema van letterteekens.

Het gaat heel voorspoedig met onze kolonie. Maar het kost ook veel pijn en moeite. Pijn door het moeten onderhandelen met kooplui. Maar gelukkig is dat spoedig uit. En de overige moeite is prettig. Ik heb leeren ploegen en onze rogge is al opgekomen. Ook is het planten en spitten een heerlijk werk. Herinner je je nog de geur van nat dor eikenloof en van het zand tusschen de wortels der boomen? Dan vergaat de tijd heerlijk, tusschen 't eikenhakhout met een blauwe lucht en een heldere herfstzon en alles frisch en vochtig en geurig. En het thuis komen 's avonds na zoo'n dag is verkwikkelijk. Wij hebben om 1 uur middageten en om acht uur brood en koffie. Daarna doe ik niets meer.

Ik zal dezen winter vier lezingen houden. Ik heb je studies nog niet gekregen.

Maken je kinderen het goed en je vrouw?

Dag beste Henri.

Je vriend

F. van EEDEN.

XXXVII.

6 Januari 1899.

Beste Henri, ik heb je nog niet bedankt voor je mooie fotografieën. Ik heb bedacht, dat ik zeggen zou, dat ik gewacht heb tot **het** briefport naar Indië tot 5 ct. was verlaagd, maar dat jok ik.

Waar is, dat ik droomde dat ik je schreef dat het nu zoo huiselijk was alsof je in 't zelfde land woont. Maar neen, ook dit is niet waar - maar ik had juist, terwijl ik dit schreef, die merkwaardige verdubbeling van herinnering alsof ik 't zelfde nog al eens gedacht had. Toen dacht ik dat ik 't gedroomd had. En omdat het zoo merkwaardig is, schrijf ik het je.

Ik vond de fotografieën prachtig en ik had veel plezier in je brief. Ik heb van beiden genoten met mijn mede-heremiet, Willem Bauer, bij wien ik nog altijd ontbijt, zoolang Martha en de kinderen nog niet op Walden wonen.

Hoe is 't nu? **Ben** je nu consul geworden of niet? En zou je dan met verlof komen nog vóór 't najaar?

Ik zelf woon steeds op Walden en heb een rijken en gelukkigen winter.

Ik heb een paar lezingen gehouden in Rotterdam en Amsterdam. Ze hadden 't me gevraagd en ik had wat te vertellen. 't Heeft veel gerucht gemaakt en ik krijg natuurlijk weer 't noodige te hooren.

Asmodee, Uilenspiegel, Propria Cures, dagbladen, alles trekt tegen me los. Maar ik heb nu mijn plicht gedaan, ik ben blij dat het voorbij is en ik trek me vergenoegd en ongedeerd in mijn hol terug. Ik spit mijn akker om en vel en hak mijn boomen klein en ik ben gezegend met een onverwachte en rijke verzen-oogst. Als je ze niet in de N. Gids gelezen hebt, zal ik ze je wel eens sturen.

Kloos was er erg blij mee en vond ze 't mooiste wat hij ooit van me las, wat ik voor hem een goed teeken vond. Want om ze mooi te vinden, moet men zelf ook iets moois in zich hebben. Hij is nu eigenlijk beter dan ik hem nog gekend heb. Mijn twee toespraken zal ik je ook zenden. Vertrouw niet op couranten-verslagen, want ik heb er geen een gezien dat goed was. 't N.v.d.D. was nog 't best.

Je Studies vinden hier veel lezers en bewonderaars. Martha zei er van, dat ze ze voortreffelijk vond en het beste kritische werk van dezen tijd. Beter dan Huët, omdat je dieper voelt dan Huët. Ik ook vind ze heel goed en oprecht. Maar ik voel toch ook wat men er tegen heeft. Ik geloof dat het schuilt in een niet altijd even streng getemperd gevoel. Daardoor is je stijl ook vaak wat slap en onzeker.

Zeer gelukkig was ik met Lao Tsz'. Dat boek gaat bij mijn Olymp, mijn élite-boekerij in de hut. Het is een kostbare schat.

Ik heb echter een paar aanmerkingen, die je, hoop ik, goedwillend zult aanhooren.

Op heel veel plaatsen zeg je: ‘letterlijk staat er.....’ en wat er dan letterlijk staat is **altijd** veel beter dan wat jij er van gemaakt hebt. Zoo b.v.: ‘veel wielen, geen wagen’. Dat is precies goed en je verwatert het door er wat van of bij te maken. Waarom maak je er wat van? Je moet niet voor kinderen schrijven. Of liever, wèl voor kinderen, maar niet voor kranten- of modemenschen. Je gebruikt mode-expressies, modern ‘slang’, waarvan ik niet houd. Wij hebben zuivere, oud-hollandsche woorden, die krachtiger en gezonder zijn. Neem bijbelwoorden, liever dan moderne woorden. ‘Essentieel, essens, superieur, ziele-oneindigheid’, die vond ik, en nog andere, niet bevredigend. Je zult zeggen dat ik ook wel vreemde woorden gebruik, ook in poëzie. Maar vooreerst zijn ze daar meer in wetenschappelijke stijl, om 't zoo te noemen (resultante, b.v.) en ten tweede zul je bemerken, dat ik ze alleen gebruik waar 't hoog noodig is. Ik zal nooit ‘aphoon’ zetten, waar ik met ‘klankloos’ toe kan.

Gorter gebruikt ze als ornament (zooals diaphaan), maar dat vind ik ook maar half goed. Het zou **heel** goed zijn geweest,

als de kunst **heel** gezond was, maar zoover was Gorters kunst nog niet.

Ik hoop dat je gezondheid goed gaat. De mijne is, dank zij mijn boschleven en mijn werk op den akker, beter dan ooit. Ik ben veel sneller weer in kalmte en evenwicht na de onvermijdelijke storingen.

Dag beste vriend, groet vrouw en kinderen.

F. van EEDEN.

XXXVIII.

Walden, 26 Mei 1899.

Beste Henri, ik heb je tweede brief eer ik de eerste kon beantwoorden, deze nu uit Poespo.

Ik ben altijd blij met je brieven, al kan ik ze niet altijd gauw en uitvoerig beantwoorden.

Ik ben ook blij te hooren dat je in September naar Holland komt. Kom je dan in Bussum? en waar zou je willen wonen? Op kamers of in een hotel? En hoelang duurt je verlof?

Ik dank je voor je hartelijk spreken. Ik vind dat gescheld ook dik wijls naar, maar het hoort bij die ontzachlijke massa dingen, waaraan niets te veranderen is en waartegen verzet of verbittering niet goed is. Denk aan die millioenen, die de mooiste dingen niet of verkeerd verstaan, dat is even ondragelijk als men er diep over nadenkt. 't Is maar toeval dat zulk misverstand nu juist mij treft.

Ik heb mij laatst ook bedroefd om een stuk van van Deyssel over jou. Dat was een heel dom en zwak stuk. Ik hoop dat je er niet op antwoorden zult.

Ik vind het heel merkwaardig, dat je niet begrijpt waarom ik mijn verzen in de N. Gids heb gepubliceerd. Iemand anders vond het ook zoo verkeerd. Ikzelf begrijp het zoo niet. Ik heb er niet veel anders bij gedacht dan dat ik Kloos een genoegen zou doen en dat ik de verzen gedrukt wou zien. Ik voel geen rancune tegen Kloos. Ik hou niet erg van hem, maar dat zou wel kunnen al zegt hij nog zulke gekke dingen. Ik hou b.v. wel degelijk van Karel Thym, heel warm zelfs, en die zegt even gekke dingen. En ik zou verder niet weten in welk tijdschrift altijd dingen staan waarmee ik 't eens ben. Waar moet ik de verzen dan inzetten? Een wijze vriendin, die ik er naar vroeg, zei: ‘als je iets moois te

geven hebt, moet je niet vragen waar of aan wie, dan moet je maar zeggen: ‘nimmt! es soll euer sein!’ Dat vond ik mooi en toen gaf ik ze maar weg. Nu heb ik weer nieuwen. Wat moet ik doen?

Hier op Walden gaat het goed. Het is nu weer koud en regenachtig zooals altijd in Mei. Maar daar groeit alles goed mee. Het is hier wel een heerlijk leven en ik geloof, dat ieder, die er aan mee doet, dat ook voelt. Alleen moeten de verwenden de lust waardeeren van hard werk en zichzelf te helpen. Ieder moet voor zich zelf zorgen en niemand kan zich laten bedienen. Dat zou voor een Indisch-man, die niet eens zelf zijn sigaar aansteekt, een heel ding zijn, nietwaar?

Maar er heerscht groote opgewektheid en bedrijvigheid onder ons. Om een denkbeeld van ons leven te krijgen, zou je er aan meegedaan moeten hebben. Ik kan het je niet uitleggen. De armen onder ons geven de kracht, omdat ze weten wat werk en wat ontbering is. Ze zijn nu in behouden haven en leeren om te arbeiden en met weinig tevreden te zijn.

De organisatie is heel gemakkelijk en gaat om zoo te zeggen vanzelf. Het is heel gek te denken aan al die sombere en schrikbarende voorspellingen daar over. En dan praten ze allen over 't ‘twijfelachtige succes’, alsof ik over een koord over de Niagara wandel, of in een waschtobbe over zee ben gegaan. 't Ergste wat ons gebeuren kan, is, dat we gebrek lijden en in mijn hart is dat iets, wat ik voor allen niet kwaad zou vinden. Ieder die hier woont, heeft het hier beter dan hij 't gehad heeft, dus er is weinig reden voor hen om hier weg te gaan. En ik zou wel drie nieuwe kolonies kunnen maken van al de liefhebbers, die zich hebben aangemeld.

Als ik morgen sterf, dan is het best mogelijk dat de boel een beetje in de war loopt, maar toch ook vrij waarschijnlijk dat allen hier bij elkaar blijven, zoo eenvoudig en natuurlijk is de organisatie. Het is nu nog een dictatuur, ik hoop er over een jaar of wat een republiek van te maken.

Dag beste vriend, tot spoedig hoop ik.

Hartelijk gegroet van

F. van EEDEN.

XXXIX.

Walden, 9 Nov. 1899.

Beste Henri, dankje voor je brief. Het is geen vroolijke en ik vind lief van je dat je ze mij zoo schrijven wil, want die schrijft men niet aan ieder.

Ik kan er alleen dit op antwoorden, dat je nu wel genoodzaakt wordt, zooals allen, die zich eenzamer en eenzamer gaan voelen, een hoogste Liefde te zoeken die allen steun van menschen overbodig maakt. Je hebt je dikwijls genoeg geuit alsof je het wel goed wist, en ik zou je dus iets lang bekends hiermee zeggen. Maar om het werkelijk te doen en te meenen, dat is nog iets heel anders dan het te weten en te zeggen.

Ik weet hoe moeielijk het is en al spreek ik er zoo zeker over, ik weet te goed hoe ver ik zelf ben van wat het zou kunnen en moeten zijn. En toch is het ook weer zoo makkelijk. Maar 't is vrees en gewoonte die ons belemmert.

Misschien kom ik je Zaterdag bij B.V. even opzoeken, maar ik beloofde al ergens anders koffie te drinken.

Je bent welkom wanneer je komen wilt. De 28ste moet ik naar Engeland, kom dus altijd vóór dien datum.

Hartelijk gegroet.
Je vriend

F.v.E.

XL.

De vrouw bij wie v.E. hier logeerde, was Lady Welby, zie noot van brief 17.

The Fosters, Hendon, N.W., 4 Juni 1900.

Beste Henri, je schreef mij ééns uit Italië, nu schrijf ik je ééns van hier. Misschien interesseert je mijn leven hier een beetje. Oppervlakkig zou je er weinig van begrijpen, denk ik. Ik beweeg me in de meest disparate omgevingen en ben beurtelings West-End swell en anarchist. Dat gaat alles heel glad en vanzelf, Wu-Wei. Ik hou namelijk van allerlei soort menschen heel veel, en kom, zoo ver ik kan, in hun leven en denkwijze, zonder daarom iets van mijn eigen leven en denkwijze te verliezen. Bij allen vind ik iets zeer goeds dat mij verrijkt en ik geloof hen allen ook iets zeer goeds te brengen.

Waar ik nu ben, is het prima, prima. Het is dat leven **echt,** wat B.V. zocht in hotels, en onecht kreeg voor veel geld. Alles verfijnd zonder overdaad - zoover als luxe in onzen tijd zonder overdaad kan zijn. De grootste orde en keurigheid. Een attentie van bedienden tot in de kleinste kleinigheden, stil en intelligent. Op mijn kamer is altijd alles voor mij klaar, mijn schrijfwerk op zijn plaats, schrijfgerei voorzien, al mijn goed in laden en kasten gerangschikt en klaar gelegd wat ik aan zal trekken. Ik hoef nooit iets te vragen of zelf te doen. Drie maal daags warm water en een bad 's morgens.

Je begrijpt dat mij dat alles niettemin barbaarsch voorkomt. Het is het toppunt van de oude orde, er wordt vleesch gegeten, wijn gedronken en om dit gaande te houden, moeten er honderden

zwoegen in gebrek. De bedienden hier hebben het goed genoeg, maar om die weer te voeden en in behagen te doen leven, tobben er honderden waarvan men hier niets merkt. De dag is vol onbewuste wreedheid. De goede meesteres van dit huis is de zachtheid in persoon, maar zij is een groote dame en weet niet beter. Zij is verbazend belezen en geleerd en heeft een diep wijsgeerig en vroom verstand, en toch - zij weet het sociale kwaad verstandelijk, maar niet met gevoelskennis. Anders kon ze niet zoo voortleven.

Walden, met klompen en bruin brood, is minder barbaarsch dan dit, want het is het beginpunt der nieuwe orde. En ik keer er dankbaar en met verlangen weer naar terug. Maar het is goed, in zulke tijden van overgang bewegelijk te blijven en beurtelings goed zoowel het een als het ander te beschouwen en te doorvoelen, zooals een die een nieuw huis bouwt, telkens weer eens in het oude terug komt om goed waar te nemen wat hij doet, zoodat hij niet achteruit maar vooruit gaat.

En dan kom ik bij de bouwers van de nieuwe orde, zooals Kropotkine en daar voel ik mij recht thuis en zie met plezier het groeiende nieuwe leven. Maar ik zie ook hoe ze verloren hebben het goede en mooie van de oude orde, dat ik alleen hier vind. Ik zie dom materialisme, en gemis aan verhevenheid, en dweepzucht - maar ik vind daar weer wat ik hier mis, het moedige doortasten, het zich gansch bevrijden van conventie en doode vorm, het niet vreezen van de domme massa, het vurig leven voor waarheid, trots alles en allen.

Kropotkine is een goedhartige levendige kleine oude man, dien het mij is alsof ik al jaren ken. In zijn kleine huisje heb ik gegeten en samen met de vrouw van Stepniak de tafel klaargezet en gedekt. Er was een Spaansche anarchist, Tarrida de Málor, en er werd zeer levendig gediscussieerd en omhelsd en verzen gereciteerd.

De Russen zijn al even gemoedelijk en aandoenlijk bewegelijk als de Spanjaarden of Franschen. Een direct verschil met de Engelschen.

Ik heb ook op meetings gesproken tegen den oorlog en verder onderzoek ik dat wonderbare medium, dat zooveel weet wat ze niet kan weten.

En ze bouwen elk hun toekomst-tempeltje met ernst en ijver. En ik doe mijn best goed te kijken hoe al die tempeltjes één groot gebouw zullen vormen en dan ga ik weer met lust aan mijn eigen bouwerij, omdat ik nu eenmaal denk, dat die het eerst moet worden aangepakt.

Vaarwel, hartelijk gegroet.

F. van EEDEN.

XLI.

Sayons was een Fransch socioloog met wien v.E. en ik eenige dagen te Londen doorbrachten. Met Veth is hier bedoeld een rijk Amsterdamsch koopman, den schrijver van: 'Het leven in Nederlandsch Indië'. Het bedoelde boek over Burma was dat van Fielding, de Ziel van een Volk. Het bedoelde werk van van Eeden was Van de Koele Meren des Doods.

Walden, 29 Oct. 1900.

Beste Henri, ik dank je voor je brief, die ik wel droevig vond. Ik was juist zoo bang den laatsten tijd dat het dien weg op ging. Doe toch nu niet meer zulk werk. Het is niet alleen slecht voor jezelf, maar het duurt ook niet lang of de menschen krijgen er genoeg van. En dan de moeite om weer in 't rechte spoor te komen. Merk je nu hoe gevaarlijk het is 'van je pen te leven'. Ze merkten het allemaal, Dickens en Stevenson en wie je wilt.

Het boek over Burma heb ik.

Giza Veth zou mij eens ten eten vragen, zei ze.

Ik geef toe, dat het mij zelfbeheersching kost met menschen als Sayons om te gaan. Maar menschen als hij zijn helpende krachten aan een groot practisch werk.

Hij heeft veel gebreken en geen moraal, maar hij werkt met enorme activiteit in een goede richting (misschien zonder het bewust te zijn).

Terwijl het mij feitelijk meer tegen de borst is, deel te nemen in het lekkere leventje van iemand als Veth, die beweert moreele gevoelens te hebben, en brommend zedepreekt over Indië, en zelf zonder gedachte of geweten duizenden guldens - het bloed van

den arbeider - vermorst aan zijn geringe neiginkjes van lekker en voornaam.

Ik ben bijna gereed met mijn boek. Ik heb genadeloos waar en schrikwekkend duidelijk willen zijn, en ik geloof dat ik eerlijk gewerkt heb om Gods wil.

De menschen zullen zeggen dat ik minder heb bestreefd en meer heb bereikt dan in vorige boeken.

Maar 't is jammer dat ik dit juist moest schrijven in een zoo bezigen tijd, daardoor is het begin te langzaam gevorderd en het eind wat te snel, zoodat ik het geheel niet altijd goed kon blijven overzien. Maar het is toch in mijn gevoel redelijk geslaagd.

Hartelijk gegroet en spoedig tot weerziens. Ik kom de eerste dagen van November op je kamer in de Genestetstraat. Ik denk Maandag tusschen 2 en 4.

Ik schrijf nog wel. Dag!

Je vriend

F. van EEDEN.

XLII.

Walden, 22 Mei 1901.

Beste Henri, daaraan denk ik heelemaal niet, naar Italië te gaan. Het was voor anderen. Ikzelf heb er geen behoefte aan, ik zou er zelfs geen lust in hebben, ik ben hier te graag. Maar daarom moet je niet nalaten toch eens te komen praten. Dat zal ik erg prettig vinden. Ik heb heel veel ondervonden de laatste weken, merkwaardige en schoone dingen. Maar alles in 't geestelijke, en ik zal er je niet over kunnen praten. Ik ben een geheel ander mensch geworden, een natuurlijker en oprechter mensch, geloof ik.

Ik weet zeker, dat het merkbaar zal worden in mijn arbeid en in mijn geluk en kracht. Maar ik vrees dat ik er volstrekt niet meer sympathie door winnen zal. Integendeel.

Maar dit staat nu voor mij absoluut vast, dat mijn leven bestuurd is geworden door hoogere invloeden. Ik heb aanduidingen en openbaringen gehad die zijn uitgekomen en eerst later door mij zijn begrepen. Van toeval kan geen sprake zijn.

Evenzoo heb ik ondervonden dat mijn gestadig vertrouwen, ondanks alle sombere buien en zwakheden, op Gods erbarmen, mij eindelijk volkomen uitredding heeft gebracht.

Ik zeg jou deze dingen omdat je mij vertrouwt en wel gelooven zult dat ik niet zoo maar wat zeg. En ook omdat ik veel van je hou en zoo graag wenschte dat je je sterken kon aan mijn voorbeeld.

In de N. Gids van April zul je een vers van me lezen. Dat is geschreven bijna onmiddellijk voor die inwendige verandering waarop ik doel. Die kwam als een antwoord, en daarover zul je

later lezen. Ik hoop, dat het vers je treffen zal. Het is alles absoluut realistisch, niets gefantaseerd.

Zou het mogelijk zijn dat Veth voor drie maanden *ƒ* 1000 leende aan de kolonisten te Blaricum. Ze krijgen geld in Juli, maar hebben op 't oogenblik niets. Hij kan het desnoods als hypotheek geven op hun land. Toe, vraag het hem eens.

Veel groeten.

F. van EEDEN.

XLIII.

De editie der Upanishads, welke ik v.E. ten geschenke stuurde, waren die in de Engelsche vertaling van zijn Hindoeschen vriend.

Walden, 24 Mei 1901.

Beste vriend, ik was erg blij met de Upanishads. Ik heb een vertaling van M. Müller, maar ik stelde er veel prijs op die van mijn Hindoevriend óók te hebben en er staan ook weer anderen in, en belangrijke aanteekeningen.

Ik heb nog al een moeilijke tijd en dan ben ik dubbel gevoelig voor zulke hartelijkheden. Van binnen staat het wel goed met me, maar soms heb ik 't erger te kwaad dan gewoonlijk door misverstanden en vijandschap en laster van buiten af. Ik heb een buitengewonen aanleg om zonder 't te bedoelen vijandschap en kwaad spreken op mijn hals te halen.

Waarschuw me als je weer naar Londen gaat. Ik beloof je je te roepen zoodra er hier een bed vrij is. Maar op 't oogenblik is er geen beddegoed genoeg op heel Walden. Dat zal wel duren tot zes Juni.

Ik ga morgen met Martha en de jongetjes wandelen van Putten naar Deventer en over Brummen en Laag Soeren terug. Ik heb ze ook beloofd dat ik van den zomer met ze op een boot van Nijmegen naar Bonn zou varen. Daar zijn ze dol op.

Maar dat beloofde ik in de vreugde van Veth's aanbod. Als hij mij in de steek laat dan komt daar niets van.

Ik dank je voor je twee boeken. Van 't eene vond ik het bandje en den titel mooi, maar ik las er nog niet in.

In 't andere, dat ik geheel las, vond ik zooals je dacht ‘de bedelaar’ het beste. Het is een heel goed stukje geloof ik, en ik zou het graag in veel talen vertaald zien. Ik zou het sturen aan de Century-Magazine. Hier en daar vind ik de voorstelling van jezelf, in het behagelijk wijsheid zoeken, wat al te zeer geaccentueerd, een weinig overdreven, vermoedelijk niet geheel waar. Me dunkt, de strijd moest al onmiddellijk beginnen zoodra je, al lezende, het geluid hoorde. Je stelt jezelven te ongevoelig voor, in 't begin, terwille van de tendens.

Hartelijk gegroet!

F. van EEDEN.

Ik ben weer aan 't paardrijden. Dat maakt wakker en flink.

XLIV.

Walden, Bussum, 7 Juni 1901.

Beste Henri, er zijn hier maar twee hutten voor één persoon. De een hoort van Carry v.H. en wordt bewoond door van Suchtelen, die er den heelen zomer wel in zal blijven. De andere is van mij en is tot je beschikking. Dan trek ik in de logeerkamer. Je kunt Maandag nog besluiten wat je wilt.

Wat de zaak Veth betreft, ik erken geen onhandigheid, maar bemerk ploertigheid, óf jij hebt de boodschap verkeerd overgebracht. Ik vraag geld voor Blaricum en krijg ten antwoord 'neenl maar wel voor jou'. Ik antwoord: 'goed dan! wel bedankt, ik neem aan'. Daarop niet te antwoorden, te mompelen van indiscretie en mij na deze toezegging in verlegenheid te laten, vind ik ignobel.

Vertel eens aan Giza, dat ik verleden week een onderwijzeresje hier heb gehad, mij geheel onbekend, die de reis naar Bussum maakte om mij te vragen of ik *ƒ* 400. -, **al** wat zij van haar schraal tractementje had overgespaard, wou hebben voor mijn werk. Ik vroeg of ze niet wou trouwen. Zekerl zei ze, maar dan leef ik maar wat zuiniger. Ik weigerde - en kreeg gisteren een brief dat het geld **toch** tot mijn beschikking blijft. Is dat niet voor de protsen om door den grond te zinken? O, maar dat doen ze niet, ze gaan liever naar Monte Carlo.

Waarlijk, als 't niet om jou en om Giza was, ik schreef aan V. dat hij met zijn geld maar dadelijk naar die plaats kon loopen, waar veel geld ons gewoonlijk heen brengt.

Nu tot Maandag, gegroet.

F.v.E.

XLV.

Walden, Bussum, 15 Juni 1901.

Beste Henri, ik zou een barbaar moeten zijn om je dit kwalijk te nemen. Ik weet hoe ongelukkig ik mijzelf soms in een stad kan voelen, in Londen b.v. Ieder zoekt z'n geluk op zijn manier, maar 't lijkt me 't best het met de eenvoudigste middelen te zoeken. Nu moet ik echter opmerken, dat de proef niet afdoende is, want dat je haast 't meest deprimeerende weer van 't gansche jaar getroffen heb. De jongens zijn 't meest op je verbolgen omdat je met hen naar de kermis zou gaan.

Tot morgen, misschien... want ik moet naar een zieke oom en weet niet of je geduld hebt tot ik terug kom. Je bent nogal eens ongeduldig.

Ja, denk daar toch om dat je meer volharding (ausdauer) moet hebben ook om geestelijk werk goed te doen. Je loopt **te gauw** heen als iets je niet bevalt, dan kun je nooit door moeielijk werk heenkomen. 't Zou zoo jammer zijn. Als je je niet wat leert harden, word je hoe langer hoe delicater. Er wonen hier véél zwakker constituties. En physieke ongedurigheid en verwendheid brengt geestelijke mee. Als je na een flinke proef zegt: nu weet ik er genoeg van, ik verkies dit of dat leven' dan heb je gelijk. Maar je geeft het op bij de eerste bezwaren. Je bent te bang en te bezorgd voor je zelf, dan word je hoe langer hoe teerder en overgevoeliger. En dan heb je op 't laatst geen leven meer, al kun je nog zooveel genieten.

Mij persoonlijk spijt het wel, niet alleen omdat ik 't altijd naar vind als iemand het hier niet naar den zin heeft, maar ook omdat ik op je gezelschap gesteld ben.

Hartelijk gegroet.

F. van EEDEN.

XLVI.

Deze brief werd geschreven nadat ik hem de Verzen van Giza Ritschl in M.S. had toegezonden, welke zij mij eerst had laten lezen en die bij P.N. van Kampen en Zoon later verschenen zijn. Zie van Eeden's Studies Bundel IV, blz. 304.

Walden, Bussum, 19 Juni 1901.

Beste Henri, ik heb Giza's verzen nu herhaalde malen overgelezen en ook aan anderen voorgelezen, **en ik vind** ze tot **het allerbeste** te **hooren wat onze taal heeft**. In ernst heb ik deze emotie door verzen na het laatste goede werk van Gorter niet gekend. Misschien sta ik er alleen in, maar ik denk wel dat er meer zullen zijn. Het is er mee als met geur van aardbeien of rozen. Men ruikt het of men ruikt het niet, men kan het niemand beduiden. Maar wie 't eens geroken heeft kan er zich niet meer in vergissen.

Ik heb haar gevraagd om meer. Ik hoop dat ze alles wil laten zien. De ouderen zijn eer beter dan zwakker dan de lateren. Maar heel weinigen zijn heelemaal onbeteekenend, zooals die regels aan mij. En toch, in 't geheel heeft alles een zekere waarde. Want er zit een zeer fijne en diepe menschelijke natuur achter, die het de moeite waard is zoover mogelijk te kennen. Hoogst merkwaardig is haar cultus van de ziel, met de objectiveering er van.

‘Haar vertrouw ik, zij goed,
zij vraagt niet, zij begrypt.’

Ik zou het werk wel voor onszelven willen bewaren, maar toch voel ik, dat er velen zijn, die men 't niet onthouden mag. Ik wou

dat het als een stil, bescheiden boekje uitkwam, **zonder eenige aanbeveling,** midden tusschen den prullerommel van onze jonge Kloosjes. **En dan later zal ik er kalm de aandacht** op vestigen in een opstel, als een schat voor ernstigen en gevoeligen Maar ik ben benieuwd naar wat er meer is.

Gaat het goed? Hier alles wel. Hartelijk gegroet.

F.v.E.

XLVII.

Fragment uit een brief van 2 Juli 1901.

.....Jij houdt kunst voor iets dat beneden het innige en persoonlijke staat, iets dat door de grove menigte besmeurd en bedorven kan worden.

Maar kunst is iets goddelijks en heiligs, dat ver **boven** het persoonlijke staat en door geen vuil ter wereld kan worden aangetast of bedorven.

Zoodra iets zuivere kunst is geworden, is al het persoonlijke er af, dan is 't gemeengoed en behoort niet meer aan dezen of genen, maar aan alle gevoeligen en vromen.

Door dit verschil ben je altijd in de war en geef je altijd zwakke kunst, een soort vrijbrief tusschen dagboek of natuurgeluid.

Maar Giza is een veel sterker kunstenaars-natuur dan jij en voelt daarin veel zuiverder en dieper. Al is haar vers vol teere dingen en tranen, zij is niet **week**.....

XLVIII.

Walden, Bussum, 17 Juni 1903.

Beste Henri, je kunt komen wanneer je wilt en hier logeeren zoolang je wilt, gewoonlijk kost het meer moeite je te houden dan weg te krijgen. Dat ik oude vrienden zou verwaarloozen voor nieuwe..... nou! ik heb nog al plezier van mijn ‘oude vrienden’ gehad!!! Had ik ze maar wat eer en wat meer ‘verwaarloosd’, had ik maar koeler en strenger met hen omgegaan. En wie noem je mijn nieuwe vrienden? Een trouwe vriend heb ik nog niet gevonden. Wel een trouwe vriendin.

Ik ben me niet bewust iets heftigs of bitters geschreven te hebben in den laatsten tijd. Wat bedoel je? Het kan wel dien indruk maken, terwijl je mij toch gelooven moet als ik zeg dat ik zonder bitterheid schreef. Heb je mijn stuk in 't Volksdagblad gelezen? Dat is een goed en wijs stuk. Beter en wijzer dan al mijn wijze en bezadigde studies. Het is niet ‘wu-wei’ een waardige toon aan te nemen als men verontwaardigd voelt. Ik ben onvergelijkelijk veel sereener en rustiger van binnen dan in die vorige jaren, toen ik veel sereener schreef, of liever toen ik het minder sereene in mij zorgvuldig verborgen hield en onderdrukte.

Nu lijkt dit achteruitgang, en het is voor mij een besef van grooter nederigheid dat ik dien schijn op me neem en blijmoedig draag. Want ik weet dat het onjuist is en ik beter ben geworden door mij minder goed voor te doen.

Maar een eenigszins scherp waarnemer moet bemerken dat ik vroolijker ben en schrijf, en dat is een teeken van wat ik hier zeg.

Dit alles zou voor veel anderen een slechte raad zijn. De meesten

moesten zich wat beter houden. Maar er is een soort dat zich te goed houdt, en tot dat soort hoorde ik.

Ik wil graag eens naar Indië. Maar laat het niet te lang duren, want ik word al aardig oud en als ik reis wil ik graag alles mee kunnen doen en niet ziek worden.

Gegroet,

F. van EEDEN.

*

XLIX.

Na dezen brief heb ik zes weken in van Eeden's hut op Walden gewoond. Dit waren de gelukkigste weken van heel mijn leven. Ik heb toen een sprookje doorleefd.

Walden, Bussum, 16 Nov. 1904.

Beste Henri! Dank je wel voor je aangenamen brief.

Je zult hier altijd welkom zijn. Wil je een poosje buiten tot rust komen, dan kun je hier logeeren. Er wordt hier weer vleesch gegeten, dus dat behoeft je niet af te schrikken.

Natuurlijk zou je mij kunnen helpen. Al kun je niet spitten, je hebt kostbare vermogens.

Maar..... heb je wel wat er bij hoort, de overtuiging, de zelfverloochening, het geduld en de liefde? Zonder dat is het toch ‘niks gedaan’.

Je moet van ons volk leeren houden, ondanks al hun leelijkheid en gebreken. Ik heb ze nu werkelijk van harte lief - en ik geloof, zij mij ook een beetje. Vertrouwen doen ze me zeker, dat blijkt.

En je moet kunnen verloochenen allerlei hooge eischen van smaak en levensverfijning. Ik bedoel niet askese, maar het willen meeleven in een kring van artistiek nog grof-ontwikkelden zonder hooghartigheid of aanstoot nemen. Niet lachen of schamper doen omdat ze nog zooveel leelijks mooi vinden, en zooveel moois niet verstaan.

En je moet heel veel overtuiging en geduld hebben, om al maar

* In dezen tijd heeft B. niet in de hut op Walden gewoond. Hij is er pas gekomen in Mei van het volgende jaar, zooals hij trouwens in de inleiding van brief L. zelf zegt.

voort te werken al lijkt het of je geen duimbreed vooruit komt. Al maar voort en je niet beklagen dat het niet harder gaat.

Dat zijn alles geen kleinigheden. Heb je daaraan wel gedacht? Je bent nog zoo week en je hebt nog zooveel met huiselijk leed te tobben.

Anders - **ik** zie geen beteren weg voor je om gelukkig te worden. En dat kan nog best, hoor!

Gegroet.

Je toegenegen

F. van EEDEN.

L.

> Na dezen brief ben ik 1 Mei 1905 in van Eeden's hut gaan wonen, die toen nog op de oude plaats onder de dennen stond. Het is de mooiste tijd geweest van mijn geheele leven. Als ik het woord ‘luxe’ hoor, moet ik altijd denken, niet aan de mondaine luxe die men daarmee bedoelt, maar aan de dennenpracht en den dennengeur, de egelantier en de kamperfoelie, die naast de deur van de hut stonden, de roodstaartjes, de nachtegalen, de eekhoorntjes, en 's nacht het wondere gejubel van de hei-leeuwerik.

Bussum, 20 April 1905.

Waarde vriend, laat je niet weerhouden toch den eersten Mei te komen.

Martha is wel eens een beetje zwaartillend en te bezorgd voor gasten. Mijn hut is voor je beschikbaar. Daar slaap je heerlijk, rustig en frisch. Zooals ik door zes jaren ervaring weet.

Eten kun je op 't groote huis, of als je dat te solidair-broederlijk is, bij mijn secretaris Emons. Die is geen vegetariër en geeft behoorlijke kost tegen een kleine vergoeding.

Zoodra Martha het dan zelf aandurft, kun je bij ons eten.

De uren dat ik in Amsterdam ben, kun je gebruik maken van mijn bibliotheekje om in te werken. Of van de hut, naar verkiezing.

Juffrouw Everts kun je raadplegen over een werkster om nu en dan je slaap-salet te beredderen. Daar kun je ook muziek maken, ze heeft een nieuwe Ibach piano.

Verder kun je je vermaken met het zien bakken van beschuit, of het zien snijden van spinazie.

Meedoen hoeft niet.

Tot den eersten Mei dus. Gegroet.

F. van EEDEN.

*

LI.

v.E. wist niet dat het Japansche woord yu jitsu van het Chineesch is afgeleid en een oude Chineesche worstelkunst is.

Wijk aan Zee, 25 Sept. 1913.

Waarde vriend! wat is de Chineesche naam voor de pijnboom van de bergen, die onsterfelijkheid beteekent?

In Sirius & Siderius heb ik een Japanner beschreeven, die heet Yama-no-sakaki, dat is pijnboom van de bergen - en het karakter, dat ik dien man gaf, komt, volgens mijn vriendin Cole uit Californië, veel meer met het Chineesche oovereen. Nu ben ik voorneemens bij de uitgave dien Japanner tot een Chinees te maken. Dat bevreedigt ook meer mijn gevoel. Ik moet meer de oertype van den Oosterling hebben, meer den Chinees dan den Japanner.

Maar daarvoor moet ik nu en dan je hulp inroepen. Mijn Japanner is Shintoist en spreekt van Kami. Wat zou de Chinees zeggen? Hij kent Ju Jitsu - is dat denkbaar bij een Chinees?

Ik hoop van de winter er nog wel met je oover te spreeken. Ik ben in München en Tirol geweest en blijf nu tot 6 of 7 October in Wijk aan Zee.

Gutkinds zijn weer in Berlijn.

Hier alles wel, ik hoop bij jou ook.

Met groeten van huis tot huis.

F.v.E.

* **Hiaat in de correspondentie tusschen 1905 en 1913.**
Er had toen een verwijdering tusschen V.E. en B. plaats gevonden, welk geschil in 1912 weer is bijgelegd.

LII.

Walden, Bussum, 3 Dec. 1913.

Waarde Borel, ik ga Zaterdag naar je tentoonstelling en zal van Harpen mijn meening zeggen. Zooals je terecht opmerkt, weet hij zelf van toeten noch blazen inzake kunst. Of ik tijd tot schrijven zal hebben..... dat is een andere vraag. Er wacht veel onafgedaan werk. Vraag maar eens aan Carry v. Bruggen. Ik zou zoo min mogelijk verkoopen. Mijn Japanner is Japanner gebleven. Hij wou geen Chinees worden, en zulke schepsels worden eigenmachtig. De Chinees komt later in zijn plaats. Ik spreek Maandag in Wormerveer, Woensdag in Middelharnis(!) Of ik den 9de kom luisteren is dus onzeeker.

Gegroet
F.v.E.

LIII.

Bij de firma Boucher, den Haag, zal spoedig uitkomen of is uitgekomen een uit het Duitsch (Welteroberung durch Heldenliebe) vertaald boekje, de Geestelijke verovering der Wereld. Ik moet hier naar dit boekje verwijzen, want naar aanleiding hiervan is in 1914 een internationale vriendenkring gevormd, die, om de termen van een der leden, Gustav Landauer, te gebruiken, 'die Einung der Menschheitvölker vertretend, sie in entscheidender Stunde zu autoritativen Ausdruck zu bringen vermöchte'. Tot dit doel kwamen in Juni 1914 in Potsdam bijeen de Zweed Bjerre, de Duitschers Gustav Landauer, Martin Buber, Erich Gutkind, Theodor Däubler en Flor. Christian Rang en de Hollanders Frederik van Eeden en Henri Borel.
Het uitbreken van den oorlog was een proef, welke de 'Kreis' niet doorstond.
Uit de vele correspondentie der leden bleek, dat de meesten hunner sterker door de 'mêlee' dan door den te Potsdam opgeroepen geest beïnvloed waren. Ook de Duitscher Walter Rathenau, de Franschman Romain Rohland, de Fransch-Italiaan Raphaël Petruici en de Zweed Norlind hadden verklaard te willen toetreden. Men zal in de volgende brieven vaak eenige dezer namen van 'Kreis'-leden terugvinden.

29 Aug. 1914.

Beste Henri, zie hier een brief van Bjerre, ik heb er ook van Rathenau, Landauer en Rang. De laatste is helaas patriotisch bezoopen. Ik stuur je spoedig brief en je antwoord. Gutkinds zonden kaarten en telegrammen. Laat eens wat hooren. Hoe ben je oover Leuven! Zijn nu niet waarachtig de Hunnen losgebrooken?

Een handdruk!

F.v.E.

LIV.

Walden, Bussum, 31 Aug. 1914.

Beste Henri, dank je voor je brief van 25 Aug. Wij gaan niet naar Wijk aan Zee uit zuinigheid. Het is hier nu trouwens ook mooi genoeg - als we er maar kunnen blijven.

Ik heb Rang een behoorlijke bom terug gezonden (400 pond Pikrine). Zijn positie is onhoudbaar, en als wij weer bijeen koomen, zal hij moeten kapituleeren. Ik stuur je de correspondentie deze week. Tenzij je hier komt.

Gutkinds psyche ken ik genoeg om te weeten hoe hij ongeveer denkt. Van Rathenau kreeg ik een zeer verstandig briefje, Landauer schreef in de Sozialist, voorzichtig, een beetje vreemd, maar toch begrijpelijk. Hoe Däubler en Buber voelen weet ik niet, maar ik denk toch wel ongeveer als wij. De opinie van Bjerre - en zeeker ook van Wijk - heb je geleezen.

Ik heb gisteren telegraphisch mijn adhaesie betuigd aan een protest weegens Leuven. Ik hoop dat je ook hebt meegedaan. Is van Suchtelen in den Haag? Zijn adres is Prinsevinkepark 42. Ga hem eens bezoeken en vragen wie het organiseert en wie er meedoen.

De Serviër Mitrinovic is in Londen en stelt zich beschikbaar voor alle organisatorische arbeid. Hij is deserteur en kan dus niet naar Servië terug.

Ik heb hem allerlei adressen opgegeeven, Kropotkin, Wells, Shaw, Archer, Upward.

Wij moeten nu al aan 't werk ter voorbereiding van wat er na de vreede te doen zal zijn. Daarom zooveel mogelijk contact zoeken. De intuitieven hier gelooven nog altijd vast aan een débacle voor Duitschland, ook physisch. Ik geloof dat het heilzaam voor

hen zou zijn, maar ik neem aan dat ze physisch winnen en dan eerst hun moreele neederlaag zullen voelen. Ik zou ze hun zin geeven om te toonen dat ze er niets aan hebben. Maar een teegenslag in 't veld zou natuurlijk de volksstemming veel sneller doen omslaan. Wat je over Azië zegt vind ik heel gewigtig. Wij moeten ook nu reeds daaromtrent onze actie voorbereiden. Als jij de zaak daar goed inziet, dan kunnen wij enorm veel doen. Want niemand hier gelooft zooiets. Men vertrouwt die gasten, zooals de waard hier zelf is. En als ons inzicht dan het juiste blijkt dan is daarmee onze invloed verzeekerd. Ik zal ook Tagore nog eens schrijven.

Ik hoop dat hij, na den oorlog, de roepstem zal hooren en hier koomen. En ook Upton Sinclair, met wien ik nu geregeld correspondeer.

Aan mijn drama kan ik gelukkig voortwerken. In sommige uuren ben ik verlamd, door wat Bjerre de ‘Welt-angst’ noemt. Maar ik overwin dat meer en meer.

Kom je nog eens hier? Het is makkelijker voor jou dan voor mij om naar den Haag te gaan. Ik kan hier niet zoo goed gemist worden. Maar als ik iets zou kunnen uitrichten dan ben ik natuurlijk dadelijk bereid.

Ik hoop gaauw van je te hooren

F.v.E.

*

LV.

Walden, Bussum, 15 Sept. 1914.

Beste Henri, hierbij de brief van Gorseman terug. Ik schrijf hem een groet per briefkaart. Er is iets zeer moois in zijn schrijven.

Helaas! kan ik dat niet zeggen van een brief van Gutkind, die ik gisteren ontving. Dat is echte 'Verrohung' door Nationalitis.

Ik ben van plan dien brief te laten reproduceeren met mijn antwoord. Het is van groot belang te constateeren hoever de depravatie door de Febris Patriotica bij eedele geesten gaan kan. Hij spreekt van de 'Englische Knute' en van de 'bezahlte Mörder' van Engeland!! en zoo voort!

Ik zal hem uitvoerig 'dienen van eisch en in geschrifte', zooals de term luidt.

Wil je vooral trachten voor mij de noodige exemplaren te verkrijgen van Fransche bladen waarin mijn brief wordt opgenomen?

Ik heb niets teegen de publicatie van Rangs brief met onze beide antwoorden. Maar ik wou dat wel graag aan jou ooverlaten. Ik heb toch al zooveel te correspondeeren - en ik wou zoo gaarne mijn drama spoedig voltooien. Ik ben aan het derde en laatste bedrijf - en Royaards zal het, naar ik hoop, wel neemen. Dat zou voor mij deezen winter een vervulling zijn en misschien ook wat geld inbrengen. Het stuk speelt in Haarlem in de 17e eeuw, maar de ideeën er in zijn geheel actueel.

Ik stuur je een exemplaar van je brief zoodra ik de afschriften krijg.

* Met Siegfried Meyer is hier den Duitschen keizer bedoeld. Dit was destijds een Duitsch grapje, ontstaan uit de letters S(eine M(ajestät).

Het lijkt mij niet onmoogelijk dat de Haag het centrum voor vreedesonderhandelingen zal zijn. En misschien zijn ze digter bij dan men denkt. De geheele opzet der Duitsche regeering is finaal mislukt - the game is up - ze kunnen nu nog wel volhouden, maar wat winnen ze er bij? Engeland is nu op zijn gemak beezig hun het vel oover de ooren te halen, in alle deelen der waereld. En wie wil hen nu geld leenen?

Maar..... als ze nu vreede maken, wat zal het Duitsche volk dán zeggen? Hebben we dáárvoor geld en bloed geofferd?

En dan hoop ik dat ze het Siegfried Meyer warm zullen maken.

Wij moeten ons bereid houden voor actie, zoodra er sprake is van onderhandeling, en in het centrum zelf.

Morgen ga ik naar Giza. Kom spoedig nog eens hier, het is nuttig dat we elkaar veel spreeken.

F.v.E.

LVI.

Walden, Bussum, 17 Sept. 1914.

Beste Vriend, morgen komt Holdert met de copieën, ik stuur je er dan een terstond. Mijn brief zal gericht zijn aan de kring-leeden en dus niet voor publicatie deugen. Maar als ik eenmaal in contact ben met de Fransche pers, dan zal ik daarvoor wel wat schrijven. De Duitsche geeft geen geleegenheid om één vrij woord te publiceeren.

Ingesloten een brief over de toestand in Zuid-Oostenrijk. Het stuk is afkomstig van Mitrinovíc, den vriend van Gutkind, en ik geloof dat het geheel betrouwbaar is. De fransche pers zal het wel publiceeren. Jammer! dat die pers zich al zoo'n slechte reputatie heeft gemaakt door fantastische leugens.

Ik geloof niet dat de kring uiteen zal scheuren. Maar wel zal het er heet toegaan. Ik heb Sinclair gezegd dat hij over moet koomen, omdat er wat groots te doen zal vallen. En de Zweden zijn er ook nog. Buber schijnt mij ook niet vrij van infectie. Maar zeer benieuwd ben ik naar de gezindheid van Däubler.

Wat wil je in Frankrijk doen?

Ik was gister bij Giza, ze komt deeze week in den Haag en de volgende week bij mij.

Over de toestand in Frankrijk nog geen zeekerheid. Is het strategie? En komt er een nog krachtiger Duitsche attaque? Of is het noodzaak en komt er een flankaanval op de verbindingen in België?

Met Oostenrijk is het in elk geval mis, en 't zou mij niet verwonderen als Hongarije zich los maakte en afzonderlijk vreede sloot.

De Duitschers worden wel erg prikkelbaar.

Je komst zal ons zeer welkom zijn. Ik ben aan de 3e acte - de laatste - van mijn drama, en hoop dat Royaards 't speelen zal.

Gegroet

F.v.E.

Heb je de verzen van Noto Soeroto geleezen in ‘de Tijdspiegel’? Zeer mooi zijn ze!

LVII.

Vrijdag 17 Sept. 1914.

Lieve Borreltje, ziehier een brief van Gutkind, een van Rang en een van mij aan Gutkind. En een van Rolland.

In je laatste schrijven miste ik wat ik zocht, meedewerking en advies inzake Landauer's oproep.

Alleen van Norlind hoorde ik dat hij koomen wil. Rolland schreef dat hij niet koomen kan.

Zeg nu eens wat je meent dat wij moeten doen. Norlind en Landauer laten koomen? Of alles afschrijven?

Dinsdag kom ik in Amsterdam, Amsteldijk 79, teegen 2 uur.

Het beste met je oog. Antwoord spoedig, wil je.

Je

F.v.E.

LVIII.

Walden, Bussum, 18 Sept. 1914.

Beste Henri, hierbij copie van je rondschrijven.

R. Rolland is beezig een algemeen Europeesch protest te organiseeren en verzoekt handteekeningen. Wees zoo goed, als je wilt meedoen, te telegrafeeren aan Paul Seippel, 10 rue des Granges, Genève, Directeur van het Journal de Genève. Die wil zeeker ook wel de fransche vertaling van mijn brief aan de Belgen plaatsen.

Je krijgt spoedig nog weer een zendbrief van mij. We zullen de zaak wel warm houden.

Gegroet,

F.v.E.

LIX.

Walden, Bussum, 19 Sept. 1914.

Beste Henri.

Ingeslooten het Duitsche origineel van Mitrinovic. Ik heb er afschrift van naar Gutkinds gezonden. Doe er mee wat je kunt. Ik stuurde het met de bedoeling dat je het voor de fransche pers zoudt kunnen gebruiken, of zoo niet, voor de Hollandsche.

Contact met de fransche pers kan mij welligt te pas koomen maar op dit moment heb ik daarvoor niets gereed.

Houd mij op de hoogte, als je wilt. En meld mij als je soms op reis gaat, en wanneer je denkt hier te koomen.

Gegroet,
F.v.E.

Ik zou den naam van Mitrinovic niet publiceeren, daar hij deserteur is.

Hier in Bussum staan bordjes met de vermaning: ‘Behandel de dieren met zachtheid, spaar de vogels’;

daaronder stond geschreven: ‘en sla de menschen dood!’ Niet kwaad, wel?

LX.

24 Sept. 1914.

Beste Henri, hierbij de merkwaardige documenten terug. Ik word nog steeds overstelpt, ook uit Duitschland. Met Gutkind wordt het steeds erger. Maar ik laat hem geen rust, zooals hij verlangt. Als we alles wilden opzouten tot de volgende bijeenkomst, dan zou het bedenkelijk kunnen worden. Nu reeds moeten ze onze vaste houding leeren kennen. Hij spreekt van een ‘heilige oorlog’ teegen het Engelsche Imperium. Het doet aan de Mahdi denken!

Wil je p.o. melden wanneer je hier denkt te koomen. Ik heb een invitatie van een neef van me, een kapitein der artillerie om bij hem in 't veld te koomen, in Gelderland en een paar dagen soldatenleven mee te maken en te paard de oefeningen met zijn batterij bij te woonen. Dat lokt mij aan, als teegenwigt voor het peins-leeven dat ik hier leid. Maar ik wilde er niet gaarne je bezoek door misloopen. Schrijf mij dus wanneer je komt.

Hartelijk gegroet

F.v.E.

LXI.

Walden, Bussum, 27 Sept. 1914.

Beste Henri - eindelijk één die niet verblind is. Wat een verademing! Het was als een uitkomst. Ik stuur je zijn briefkaart hierbij. Zend hem vooral terug. Het is een kostbaar en zeldsaam document.

Tot nogtoe heb ik geen zeekerheid dat er brieven zijn weggeraakt. En er zijn geslooten brieven van mij goed aangekoomen. Ik heb nu weer een geslooten brief aan Gutkind verstuurd, een geduchte. Geef jij hem ook nog maar eens zijn portie. Heb je het gezwam van Eucken geleezen? Dat heet een wijsgeer! Laat mij eens weeten of mijn brief aan de Belgen nog in 't Fransch verscheenen is, - en of het Journal de Genève hem heeft ontvangen.

Ik ga morgen waarschijnlijk naar Ede en kom Donderdag terug. Ik hoop dat mijn neef mij den smaad besparen zal die je Israelitische vriend te Soerabaya ondervond.

Ik zie je dan na Donderdag hier. Schrijf of je blijft logeeren.

Gegroet.

F.v.E.

LXII.

Walden, Bussum, 8 Oct. 1914.

Beste Henri, ingeslooten een briefkaart uit Zwitserland, waarop ik gaarne zou repliceeren door toezending van een vertaling van mijn oopen brief aan mijn Vlaamsche vrienden. Ik meen begreepen te hebben dat je die in 't Fransch vertaald hebt. Is dat zoo en kan ik er een afschrift of een afdruk van krijgen? Je hebt op mijn vragen daaromtrent niet geantwoord. Als het moogelijk is stuur dan een afschrift direct aan M.E. Koenig. Hij is blijkbaar in de war met de oopen brief van Simons.

Ik zou je graag eens spreeken oover een antwoord op het manifest van de 93 Duitsche geleerden en artiesten, een zóó zwak en erbarmelijk stuk, dat het hier door den eersten besten journalist kan worden verrafeld - zooals Dake ook gedaan heeft.

Mijn verblijf tusschen de paarden en kanonnen was leerrijk en opwekkend. Wat zouden wij meenigmaal gelachen hebben oover de absurditeiten. Kruppkanonnen met bronzen loovertjes geornamenteerd en Hollandsch-patriottische spreuken er op. ‘Het Vaderland getrouwe’ enz.

Krupp krijgt dus een tantième van elken door ons geraakten Duitscher! en leevert vaderlandslievende kanonnen à raison van item zooveel.

Ook heb ik meegemaakt wat mijn neef de artillerie-kapitein ‘sérieuze galopjes’ noemde, zonder er af te vallen, hoor!

Hij verzeekerde dat als hij de mannen moest meedeelen dat het op de Duitschers los ging om Antwerpen te ontzetten, het antwoord een donderend hoera zou zijn. Teegen de Engelschen zouden ze geen cent waard zijn.

Men voelt de oorlogsspanning toeneemen in Holland. Als de bazen het maar in toom houden.

Bij Martha is een Belgische moeder met een vierjarig meisje, dat verlamd is door de schrik der kanonschooten.

Wij hebben ons ook opgegeven om een kind te huisvesten.

Wanneer kom je? Dinsdag wordt hier muziek gemaakt.

Antwoord p.o. Gegroet

F.v.E.

LXIII.

Walden, Bussum, 17 Oct. 1914.

Beste Henri, wanneer een jong persoon bij mij komt, eenvoudig weg, om iets te vragen, om een of andere dienst, zonder er iets gewigtigs van te maken, dan doe ik wat ik kan om van dienst te zijn. Ik kan je genoeg getuigen noemen. Ook heb ik jonge nichtjes die weeten dat ik met hen 'jong' kan zijn. Ook de Gutkinds weeten dat. Maar bezocht te worden met vreezen en beeven als een 'gros bonnet', een beroemdheid, die verzen moet keuren, dat is mij onuitstaanbaar, want het is oneenvoudig. Als ik niet een gewoon mensch kan zijn, kan ik ook met iemand niet omgaan. Ik vond het tacteloos van je mij die meisjes toe te stuuren zonder mij geleegenheid te geeven te zeggen: 'doe dat niet!'

Dat hun versjes mij onbeduidend voorkwamen heeft niets met mijn onvriendelijkheid te maken. Het is geheel verkeerd van je gezien, te meenen dat ik ze beeter had ontvangen als het mooie verzen waren geweest. Zonder verzen had ik ze liever gezien. Men dwingt iemand niet tot een oordeel op die manier. Dat doet men niet. Dat is geen 'good form', geen chineesche 'Li'. Iemand verzen toe te sturen en dan ongevraagd het antwoord te koomen ophalen. Ik vond het allerberoerdst, het heele bezoek, juist omdat ik die kinderen geen pijn wou doen, en evenmin ze voor den gek wou houden. En tot een van beiden werd ik toch gedwongen, door je tacteloosheid Feitelijk hadden ze geen enkel ernstig motief om mij te bezoeken - tenzij om te hooren dat ik hun verzen mooi vond, of enkel om de aardigheid mij eens gesprooken te hebben. Beide motieven vind ik oneenvoudig en belemmeren volkoomen mijn vrije natuurlijke omgang. Het spijt me, maar je had mij tijd moeten laten je te waarschuwen.

Ik zal Rang's brief aan Gutkind stuuren. Deeze laatste krijgt nu een type-writer en een centraal-bureau. Landauer schreef mij zeer sympathiek. Ik hoop dat je spoedig komt.

Ik wil Dinsdag graag in Amsterdam koomen. Heb je er teegen als ik je van den trein kom halen en mee lunch? of gaat dat zeer chic toe en duur? of heb je apartjes? Zeg het gerust, dan zie ik je wel in de Kunsthandel 2-3.

Hartelijk gegroet.

F.v.E.

LXIV.

Walden, Bussum, 12 Nov. 1914.

Beste Henri,

Ik heb je brief van 7 deezer nog niet beantwoord, omdat ik zoo volop in 't werk zat en alle correspondentie zich ophoopte. Ik heb n.l. na een gesprek met Royaards de laatste acte van mijn drama omgewerkt. Zooiets neemt voor korten tijd mijn gansche psyche in beslag. Lang piekeren er over helpt niet, het moet in ééns koomen. Het is gelukkig ook gekoomen en ik voel nu dat ik geslaagd ben, zooals ik tot nu toe nooit had kunnen slagen. Nu is het af en ik wacht met de grootste kalmte wat er verder van komt. Voor mij is de hoofdzaak afgeloopen, het effect is mijn zaak niet.

Het zal goed zijn als je komt praten. Gister was de eerste redactie vergadering bij van Hamel. De indruk was gunstig. Het is een vrij sterke groep en veel meedewerkers. De proclamatie van L.S. in de Ploeg is een beetje naar den aard der Duitsche leegerberichten.

Heb ik goed begreepen dat je van ‘De Groene’ de rubriek ‘Tooneel’ gereegeld voor je reekening wilt nemen? Maar dan zou je ook in Amsterdam of Bussum moeten woonen, dunkt me. We bespreeken dat wel.

Ik sluit een correspondentie van Rolland in, met Bon-enfant (= Gutkind H.B.) en mij.

Met dien brief aan de Vlamingen is het een verveelende boel. Ik had hem aan Rolland moeten stuuren, want van die M. Koenig hoor ik niets en ik ben zijn adres kwijt.

Heb jij dat soms?

Het Koloniaal Weekblad stuur ik met dezelfde post.

Meedewerker aan de Groene is ook Dr. van Eerde van 't Koloniaal Instituut. Ken je dien? Men zei mij veel goeds van hem.

Ik ben in den Haag geweest. Bij Loudon. Ik had geen tijd om je te waarschuuwen want het ging alles overhaast en ik had gezelschap (Ed. van Nierop) waarmee ik ook terugreisde, dus kon ik niet bij je koomen.

Beste groeten.

F.v.E.

LXV.

Bussum, 4 Dec. 1914.

Beste vriend,

Laten we in 's heemelsnaam niet te spoedig op onze achterste beenen gaan staan. Van die indeeling in dramatische kunst en dramatische kroniek wist ik niets. Het is blijkbaar gebeurd door onze secretaris, daar Simon Stokvis diep gegriefd was omdat hij niet stond op de lijst van vaste meedewerkers. Toen was dit de pleister op de wond. Ik ben het beslist oneens met je meening oover de Groene. Als je gelijk had was ik nooit tot de redactie toegetreeden.

Maar ik weet dat je je vergist. Het is volkoomen waar, dat de meeste leezers populaire lectuur verlangen, maar ook dat de **beste** leezers dingen verlangen booven het gemiddelde en dat er niets te goed is of te mooi om in een deegelijk weekblad te staan. De engelsche en amerikaansche weekbladen bevatten de beste litteratuur van het land. Dat juist geeft de groote beteekenis aan een weekblad en daardoor hebben ze op het oogenblik van alle tijdschrift-litteratuur den meesten invloed. Niemand leest een blad geheel, maar ieder zoekt iets van zijn gading. De theefuif is niet in Americain, maar in Brack's Doelen. Ik denk dat je nu wel een uitnoodiging gekreegen hebt en ik hoop zeer dat je komt.

Met besten groet,

F.v.E.

LXVI.

Walden, Bussum, 17 Jan. 1915.

Beste Henri, de Heks van Haarlem gaat waarschijnlijk 6 Februari in Amsterdam. Twee bedrijven verschijnen in 't Februari-nummer van Gr. Nederland.

De perkara met de Groene is in orde. Ik heb het veld behouden en sta nu veel vaster. Het ingezonden stuk komt in 't volgend nummer. Ik denk dat Keller het je toezond.

Ik kom 26 deezer in den Haag weer zwammen. Kan ik dan weer bij je overnachten? Ik zal nu mevrouw Boon vragen of ze me ten eeten wil hebben. Dat is een beleefdheid die ik moet doen. Mocht ze jou vragen neem het dan aan, voor mijn plezier.

Ik moet den 27ste een visite maken bij de Loudon's. Die hebben mij namelijk gevraagd de Heks bij hen aan huis vóór te leezen, voor eenige vrienden. Ik zal dat nu op 31 Jan. doen, en mevrouw L. daarom vooruit een bezoek brengen. Het zijn zeer sympathieke menschen.

Van Schmidtbonn hoorde ik al door von Molo. Hij sprak van hem als ‘een **mensch**’.

Van Carl Spitteler kreeg ik zijn ‘Vortrag’ oover den oorlog.

Een van de beste geschriften er oover, uiterst leezenswaard.

Ik acht Spitteler wel de voornaamste poeet van onzen tijd.

Schrijf mij nog eens - of nog beter kom weer eens. Zoo duur is het niet, en we zullen graag een uurtje langer opblijven als jij er bent.

Gegroet.

F.v.E.

LXVII.

Bussum, 22 Jan. 1915.

Beste Henri.

Ik hoorde gisteren dat je in Amsterdam was en trachtte je bij Kras te vinden, zooals de portier je misschien heeft meegedeeld. Ik heb al een invitatie van Mevrouw Boon om bij haar te eeten en die aangenoomen onder voorwaarde dat jij en je vrouw ook komt eeten. Ik hoop dat je spoedig van haar hoort en dan moet je maar met haar uitmaken waar ik zal logeeren. Ik hoop dat je deeze maal meegaat naar mijn gezwam en Mary ook. Maar 't is geen verplichting, hoor! Ik ga alleen onder de hoogen, als het menschen zijn van mijn slag. De Loudons ken ik zeeker genoeg om te eischen dat je ook mag koomen luisteren. Het zijn werkelijk eenvoudige menschen. Wat je schrijft over Angèle Sydow interesseert me zeer. Ik hoop dat je mij de geleegenheid zult aanwijzen om haar eens te zien. Jammer dat ik teegenwoordig bijna elken avond bezet ben. Ik heb het nooit zoo druk gehad met leezingen, repetities en journalistiek. Maar het is goed in deezen tijd actief te kunnen zijn. Het artikel heb je nu toch zeeker wel gekreegen. Het is gematigd geschreeven en moet beslist worden opgenoomen. Je zult dit zeeker wel goed vinden. Spitteler's Vortrag stuur ik je met denzelfden post. Tot Dinsdag!

F.v.E.

*

LXVIII.

Ongedateerd - maar moet 1915 zijn. H.B.

Beste Henri, ziehier een brief van Buber die mij niet minder pijnlijk is. Het is niet de vraag of je het met mij **eens** bent. Ik voel eenvoudig zoo. Ik voel voor alle Kringleeden eeven als jij zeidet voor mij te hebben gevoeld. Ze moogen doen wat ze willen, die drie dagen **blijven,** en de kring blijft, en **ik blijf** - als is het moederziel alleen. Maar het is droevig - en Buber is eigenlijk de ergste, omdat hij de sterkste is van de ontrouwen, en achter Landauer staat.

Maar nu het praktische!

Je had zeeker Norlind's brief nog niet. Wat denk je er van nu nog aan allen een telegram te stuuren?

We moeten dat gauw doen, want September is spoedig om.

Laat mij gaauw meer van je hooren.

Gegroet.

F.v.E.

Wat je oover den oorlog en Landauer zegt is toch geen nieuws. Dat heb ik nooit anders gedacht en gewild.

* Uit latere brieven van B. blijkt, dat deze brief geschreven moet zijn 13 Sept. '15. (H.v.E.)

LXIX.

Na de première van De Heks van Haarlem.

Walden, Bussum, 24 Febr. 1915.

Beste Henri,

Ik vind dat je soms dingen, die vanzelf spreeken met al te groote gewigtigheid behandelt. Stel je voor dat ik je op een of andere wijze zou willen dwingen iets anders te schrijven dan je oprechte oovertuiging. Dat is toch immers al te gek. Ik heb alleen gisteren in de redactie-vergadering de vraag geopperd of het wel correct was dat ik in mijn eigen courant mijn eigen stuk liet bespreeken door iemand die mij vriendschappelijk zoo na stond als jij en van wie ik de gunstige meening kende. Men vond er echter in het geheel geen bezwaar in en meende dat ik maar het beste zou doen het geheel aan je oover te laten en het om zoo te zeggen buiten mij om te laten gaan.

Je kunt dus zwammen naar hartelust en niemand zal je een stroo in den weg leggen. Wat mij betreft zou ik je alleen in je eigen belang willen raden niet al te haastig te zijn in je oordeel over de vertooning. Ik heb mij eigenlijk een beetje geërgerd aan de min of meer wilde en onbesuisde oordeelen, prijzend en geringschattend, oover het spel van Royaards en de anderen en ik vond dat jij daar ook te veel aan mee deed. Ik heb een langen brief van Royaards gekreegen, die toont wat een serieus artiest hij is. Hij vindt dat hij zelf nog lang niet klaar is met zijn rol en hoopt eerst bij de vijfde opvoering er van te maken wat er van te maken is. Ik ben ook oovertuigd dat ik door voorzichtig en geduldig optreeden grooten invloed op hem krijg. Begin vooral niet oover hem te schrijven voor je een werkelijk goede opvoering gezien hebt

en zijn brief aan mij hebt geleezen. Neem me niet kwalijk dat ik die bloemen-opdracht zoo laat deed. Ik zal er nu wel zelf voor zorgen bij de opvoering in Haarlem den vierden Maart, die ik hoop bij te woonen uit oud zwak voor mijn vaderstad. Kom je binnenkort weer eens hier of in Amsterdam? Anders zal ik je R's brief toestuuren. Ik heb ook ‘Uitkomst’ eens gezien en vond het eerste bedrijf ook zeer mooi, het mooiste wat ik van Heyermans kende. Maar teevens heb ik mij verbaasd oover zijn gemis aan tooneeltechnisch begrip, zijn gebrekkige psychologie van het theaterpubliek, dat hij zoo dóór en dóór heet te kennen. Dat er onderscheid is tusschen ‘tooneel’ en litteraire waarde is ook niet bepaald een nieuwtje, maar iets anders is het onderscheid tusschen ‘tooneel’ en **dramatische** waarde. Ik meen dat je weet wat ik daaroover geschreeven heb in de Studies en in de Frankfurter Zeitung. Intusschen kan ik met het verloop der zaak nog al tevreeden zijn.

Giza heeft hier de boel gisteren grondig opgeschept. Ik hoop je spoedig weer te zien. Dag!

F.v.E.

LXX.

Walden, Bussum, 26 Feb. 1915.

Beste Henri,

Ik stuur je hierbij een brief van Royaards. Het is nooit plezierig naief genoemd te worden en nog minder heerlijk naief. Ik vind van mijn kant je opmerkingen geheel onjuist. Het is alsof je zegt: hij had niet te water mogen gaan voor hij zwemmen kon. Als je eerst zelf eens een moeilijk stuk in scène hadt gezet, dat zou je billijk kunnen oordeelen. Te wachten tot het volmaakt is, is een totaal onmoogelijke eisch. Royaards heeft gemaakt dat het insloeg, wat noch aan mij, noch aan jou zal gelukken. Wij moeten met betrekkelijke perfectie tevreeden zijn en vooral waardeeren en rusteloos streeven naar het beste. Ik heb daarom altijd fel gereageerd op tooneelcritiek, omdat ze totaal van de wijs was.

Ook nu zie ik eevenveel onverstand in de lof als in de blaam. Met dat al moeten we bedachtsaam zijn en waardeeren en niet ruw en onbesuisd. Krachtige figuuren als R. zijn hoognoodig, zeer zeldsaam, zeer goed te beinvloeden, maar men moet ze niet noodeloos kwetsen of prikkelen. Wanneer kom je hier?

Dag!

F.v.E.

P.S. Brief en artikel in de Frankf. heb ik graag terug.

LXXI.

Met het Amersfoortsche Plan is hier bedoeld de oprichting van een Hoogeschool voor Wijsbegeerte. Van Eeden, Prof. L.E.J. Brouwer en ik waren er, met de hier in dezen brief opgenoemde personen, de eerste geestelijke vaders van, maar door verschil van meening met den heer Reiman, die later het meeste te zeggen kreeg, zijn van Eeden, Brouwer en ik vrijwillig uitgetreden.
Later is de Amersfoortsche Internationale School voor Wijsbegeerte uit dit plan ontstaan.

3 April 1915.

Beste Henri, ik dank je wel voor je zeegenwensch. Ik wil daarbij niet verbergen dat er een alsemdruppel in was, die voor den ganschen dag - en wel langer - een bitteren nasmaak laat.

Waartoe mij die dwaze opdracht van Gutkind gemeld?

Doet het je genoegen dat hij jou wél schrijft en mij niet, en hindert het je niet dat hij op zulk een wijze oover mij spreekt?

Als hij de volle waarheid wist, als hij begreep dat jij in 't minst niet anders of beeter oover zijn gezindheid denkt dan ik, zou hij je dan zulke ‘opdrachten’ geeven?

Ik heb je al vroeger gevraagd hem duidelijk te maken dat mijn opvatting omtrent hem niet verschilt van de jouwe. Maar dat schijn je niet gedaan te hebben of het heeft geen indruk gemaakt.

Ik zal het weer verwerken, maar ik voel het als een grievend onrecht. Hij en hij alleen is in een reuze-razernij bevangen, en ik deed niets dan het schandelijk door hem beschimpte en beleedigde Engelsche volk verdeedigen. Ik wou dat je dat erkende en het hem niet verborg.

Ik denk veel over het Amersfoortsche plan. Het is mooi en veelbeloovend.

De menschen die er zeeker bij hooren, zijn: Schoenmaekers (Laren), Felix Ortt (Soest) en de architect de Bazel (Bussum) Ook de door jou genoemde van den Bergh van Eysinga (Zutphen) is goed. Met de Hartog zou ik nog wat voorzichtig willen zijn.

Zou het niet nu reeds moogelijk zijn een voorloopige bespreeking te houden? Vooral de Bazel, die theosoof is, en al met Eykman oover de ‘internationale stad’ plannen heeft beraamd, zou een belangrijk meedewerker kunnen worden.

Laat me spoedig iets van je hooren.

F.v.E.

LXXII.

9 Aug. 1915.

Beste Henri, er zijn dingen in je brief die ik niet prettig vond. Het speet me dat ik geschreeven had oover mijn depressie. Dat was een confidentie waarvan ik spijt heb, omdat je die niet hebt begreepen. Ik weet niet wat je bedoelt met ‘verwikkelingen’ en mijn depressie heeft niets met verwikkelingen te maken. In mijn huisselijk leeven drukt mij niets, daarin voel ik mij vrij en gelukkig. Wat jij als ‘verwikkelingen’ ziet, heeft niets ernstig bezwarends, en ik geloof dat de verwikkelingen waarin jij leeft mij heel wat meer zouden bezwaren.

Mijn depressie is van heel anderen aard. Het is de reactie waarin ik kom na een tijd van sterk, opgewekt leeven. Zooals nu na het bezoek van Wijk. Ik word dan als 't ware gedwongen tot inkeer en retraite. Het is een mystieke depressie, die mij brengen wil op het niveau waar ik hoor. Want een zuiver voelend mensch **moet** in deezen tijd somber zijn. En uit die somberheid ontspruit altijd werk.

Ik ben 't eens met wat je aan Landauer wilt schrijven. Ik geef die verdwaalde schapen niet op.

Gister sprak ik Reyman en Schoenmaekers éven. Het prospektus lijkt mij niet zoo kwaad, maar toen ik die onderteekeningen zag, dacht ik: zóó zal 't niet gaan!

Daar moeten andere Pieten hun namen onder zetten. Niet zulke officieel gesjochte jongens.

Zoodra we zoover zijn ga ik Loudon er mee opzoeken. Dan ga ik ook naar Monnier Harper en als 't kan naar Couperus.

Wees maar niet bezorgd voor finantieele débacles. Dat zal wel

los loopen. Op **die** tobberij zou ik metafysische 42 cM. mortieren richten. Hierbij een brief die voor jou bestemd is. Ik zal er mee doen wat je adviseert, maar ik plaats hem niet zonder naschrift van jezelven. Gegroet!

Je F.v.E.

LXXIII.

Walden, Bussum, 15 Aug. 1915.

Waarde sobat,

Ik heb gisteren Reiman bij mij gehad. Wij zijn het volkoomen eens geworden en hij heeft de zaak met Schoenmakers afgedaan. Hij zou vandaag naar je toegaan om de zaak te bespreeken. Hij heeft je waarschijnlijk alles reeds verteld. Het beste zal zijn als we nu een samenkomst hebben, b.v. in Amsterdam. Ik ben van plan in de volgende week, of stellig nog in Augustus, naar den Haag te koomen, maar ik wou er mee wachten tot ik gegeevens had, waarmee ik Loudon kan bezoeken. Ik ga dan meteen naar Monnier Harper. Ik heb ook een heel aangenaam bezoek gehad van Kartono en hoop met hem te zullen opschieten. Wat het Berliner-Tageblatt-plan betreft, zoo zou ik daarmee willen wachten totdat wij met de vrienden uit de Kring tot eenheid zijn gekoomen. Voor ons is toch de hoofdzaak Gutkind, Buber, Landauer te spreeken en misschien kan de bijeenkomst in Holland plaats vinden. Ik voel grooten weerzin (intuitief) om naar Duitschland te gaan. Ik zou het haast zoo uitdrukken, dat ik vrees, dat mijn astraal-lijf de athmospheer daar niet kan verdragen. De psycholoog spreekt van zenuwgestel. Ik kreeg de brief van Bjerre aan Landauer en van Bjerre aan jezelf. Mocht de bijeenkomst doorgaan, dan zou ik behalve Däubler, die er zeeker bij hoort, ook nog Rolland, Rathenau en von Molo willen vragen. Oover onze persoonlijke keet, die zeeker geen uitslaande zal worden, acht ik het beeter te **spreeken**. Hou je zelf ook maar daaraan.

Gegroet,
als steeds je
F.v.E.

LXXIV.

Villa Marezata, Wijk a. Zee, 6 Sept. 1915.

Beste Henri, ik ontving de Deutsche Wochenzeitung met de bedoelde insinuatie. Ik weet er verder niets van. Maar te praten van ‘dunkle Sachen’ enz. en dan zelf anoniem te blijven, lijkt me nog al min en zwak. Ik heb twee brieven van den j'accuse-man en een van Suter. Dat hij Dr. Richard Grellig heet is best moogelijk, ook dat hij in Parijs heeft gewoond. Suter schreef mij een brief in **zuiver Hollandsch,** van dien man is dus wel alles te informeeren. De omkooperij-laster is gemakkelijk en dient eerst beweezen te worden.

Je brief stond weer vol dingen that one would rather have left unsaid.

Is het niet een beetje ‘de mauvais gout’ in elken brief weer oover dezelfde dingen te beginnen? Vergeetachtigheid en slordigheid enz. enz.

De 24 Incarnaties heb ik nooit van je ontvangen. Dat gaat Obbes en de douairière aan.

Het bankiertje zal ik je terug sturen. Vorstengunst wou ik gaarne uitleezen.

Je stuk oover Jinara jadasa vond ik mooi, en het Drama heeft sterk op me gewerkt.

Ik ben zelf aan een tooneelstuk begonnen, maar ik weet nog niet of er iets van komt. Er zijn nog sombere wolken (niet door complicaties, hoor!).

In je stuk oover het Kind van de Liefde vond ik te veel Fransch. Ook dat is niet geheel goede smaak, zooveel Fransche termen.

Ik zou het heel prettig vinden als je eens hier kwam aan zee.

We blijven de geheele maand September. Ik zal ook den 21ste koomen.

We hebben het hier zoo goed als we kunnen wenschen. Ik baad en ben physiek in goede conditie. Onze twee laatste ontmoetingen vond ik zeer aangenaam.

Tot spoedig, hoop ik.

F.v.E.

LXXV.

Wijk aan Zee, 12 Sept. 1915.

Beste Henri,

Ziehier de eerste toestemming. Reiman zal voor logies zorgen. We moesten dan de anderen maar telegrafeeren, dunkt je ook niet? Ik zou je graag oover de zaak spreeken. Antwoord **spoedig**. We krijgen waarschijnlijk Bjerre, Landauer, Norlind, Borel en van Eeden - maar we inviteeren ook Buber, Gutkind, Rolland, Däubler, Rang, Rathenau en Wijk. Vind je dat goed? Ik zou ook graag von Molo en Schmidtbonn willen vragen, maar wil dat niet doen zonder toestemming der anderen.

Ik denk dat er van zelf een selectie komt - omdat de anderen niet willen of niet kunnen.

Zeg me spoedig je meening, of nog beeter, kom zelf. Gegroet,

F.v.E.

LXXVI.

Wijk aan Zee, 14 Sept. 1915.

Beste Henri, de brief van Gutkind deed mij weldadig aan en troostte mij na de ellende van gisteren.

Hoeveel machtiger is toch Liefde dan verstand. Ik ook houd ‘glühend am Kreis fest’ en ben terstond geneigd zoowel Rang als Gutkind te omarmen. Mijn felle pijn ontstond door Landauer's brief, die eenvoudig ontrouw beteekende. En ik houd Buber voor de eigenlijke scheurmaker. Die is zoo koud, zoo zelfgenoegsaam, zoo hoogmoedig ook. Of ze ooit terugkoomen? Alles is moogelijk.

Wat nu het erbij halen van nieuwen betreft, dat is altijd een onzeekere zaak. Ik geef dat toe, maar ik zie geen anderen weg. Ik geloof in Norlind, ik geloof in Upton Sinclair en in Rolland.

Ik kreeg een langen brief van Upton, die je ter lezing krijgt. Ik ben nu weer rustiger en zal handelen.

Ik zal aan **allen,** die in den Kreis waren of er voor in aanmerking kwamen (dus ook aan Rathenau en Rolland) eenvoudig en zakelijk meedeelen dat Landauer en Buber niets meer van een Kreis willen weeten, dat Landauer een oproeping deed voor een geheel anderen Bund en daartoe Norlind, Bjerre, Borel, van Eeden en Rolland uitnoodigde, en dat die samenkomst was bepaald in Holland tusschen 20 en 30 September te Amersfoort. Dat echter Gutkind, Rang, Borel, van Eeden wel deegelijk vasthouden aan den oorspronkelijken kring en die niet willen loslaten.

Dunkt je dat goed, schrijf het mij dan dadelijk. Ik zou graag je koomen bezoeken - maar ik **moet** op gang koomen met mijn werk. Ik heb een reuze-correspondentie en wilde zoo graag mijn tooneelspel op gang krijgen hier aan zee.

Het is hier nu heerlijk - als ik mij maar vrij voel. Ik wou zoo graag nog een 14 dagen ongestoord hier zijn. Gisteren viel hier een man, op de straat voor ons huis, van zijn fiets. Hij sloeg met het hoofd op de steenen en kreeg een schedelbreuk. Toen ik bij hem kwam was hij al dood - zijn hart klopte nog, maar hij ademde niet meer. Men kan er toch snel uit zijn. Hoe vreemd moet hij wakker worden - zoo totaal onvoorbereid, het hoofd vervuld van zijn fietstochtje, een zeebad en een prettig dagje. Wij waren er allen erg door getroffen.

Ik schrijf Gutkind vandaag nog. Antwoord mij gaauw!

F.v.E.

LXXVII.

12 Oct. 1915.

Beste Henri.

Dat is heel goed, Zaterdag zal ik in Blaricum koomen. Zeg jij maar hoe laat. Ik kan er op elk uur zijn.

Ja, ik vond Brouwer ook zeer goed. Het lijkt me of de heele Universiteitsgeschiedenis alleen bedoelde hem met ons in contact te brengen. Ik vond bij hem het Kring-idee, en heb er hem toen ook oover gesprooken.

Ik heb een gevoel alsof ik hem zou willen beedelen om een stukje van zijn mathematisch verstand. Dat is enorm en ik kan het niet volgen, omdat ik hoe langer hoe meer in het moment leef. Eventjes buiten de werkelijkheid van het Ik-Nu raak ik terstond verdwaald. Ik denk graag aan Brouwer, aan zijn schrandere kop en aan zijn goedheid.

Hierbij een gelukkige brief van Norlind. Dien man zul je ook ‘reuzen’ vinden. Ik heb zooveel reeden om blij te zijn, maar ik ben het niet.

Is 't niet om te juichen dat die twee Zweden elkaar vinden door den kring en dat hij nu naar Berlijn gaat en misschien hier komt?

Alles gaat goed, ik zie het en weet het. Teegenoover mijn enorme weemoed is het echter alles machteloos.

Het hindert niet. Het zal wel beduiden dat ik van lieverlee ooverboodig wordt. Ik zal doen wat ik kan.

Ik ben erg benieuwd wat je van de ‘Brieven van Génerzijds’ zult zeggen. Er staan kolossale dingen in - en toch weet ik niet of ik ze gelooven moet.

Mijn moeder verhuist naar het andere huisje. Morgen ga ik haar terug halen.

Hugo breng ik nu iederen morgen naar school. Denzelfden weg dien ik ging om Paul's lichaam te begraven.

Kartono schreef mij een heel goeden brief, dien ik van middag op de vergadering bespreeken zal.

Het trio van Krah is prachtig. Den 22ste speelen ze het weer. Is dat ook niet een heerlijk succes dat die jongen nu gezond is en ijverig componeert?

Tot Zaterdag, schrijf vooral spoedig.

Je

F.v.E.

*

LXXVIII.

De uitdrukking ‘ik moet bloemen verkoopen’ slaat op wat Couperus mij eens zeide over het voor levensonderhoud moèten schrijven van artikelen en boeken en wat ik aan v.E. overbracht. Couperus vond zich zelf als een bloemenverkooper, zeide hij mij eens. Mooie, dichterlijke dingen aan den man te moeten brengen voor geld.

Walden, Bussum, 14 Oct. 1915.

Beste Henri, dank voor je welgemeend schrijven. Wil je dan maar zelf aan Brouwer en mij schrijven wanneer we in Blaricum zullen bijeen koomen?

Noch Bach, noch Beethoven, noch Mahler kan mij helpen. En ik wil ook niet geholpen worden.

Ik weet dat het moet, en het is maar zwakte van mij als ik er anderen oover spreek of schrijf. De hoofdzaak is dat ik gereegeld voortga met mijn werk. ‘Ik moet bloemen verkoopen’. Vreemden bemerken niets. Maar ik heb geen surplus van kracht of blijdschap.

Stuur de ingeslooten briefspoedig terug, en zeg me hoe je dien vind.

Tot spoedig!

F.v.E.

* Hier vergist zich B. De uitdrukking ‘Ik moet bloemen verkoopen’ is niet van Couperus afkomstig, doch van V.E. zelf. Men zie diens dagboekaanteekening van 20 Aug. 1915. De woorden hebben bij V.E. dan ook een diepere beteekenis dan B. zegt. (H.v.E.)

LXXIX.

Walden, Bussum, 10-2-'16.

Beste Henri, erg jammer dat je niet kunt koomen. We hebben je ook gemist op de promotie (van J.I. de Haan). Het was interessant. Ik stuur je een aantal boeken. Misschien vind je er wat onder dat je lust geeft er oover te schrijven. Pak ze maar goed aan want er is schandalig prulwerk bij en de standaard mag niet zakken in ons land.

Van middag om 4 uur koomen we bij Bloemers. Ook de studenten koomen er, die van het propaganda comité. Zij hebben ook met Reiman gebrooken. Hij zit nu vrijwel met de Bollandisten alleen en Mauve verwacht ook niets van hem. De vraag is nu of we Amersfoort zullen behouden als centrum, of dit aan Reiman zullen ooverlaten. Ik denk dat het zich wel zal oplossen.

Zondag koomen Joop de Haan en Brouwer bij mij. Ik ben zeer benieuwd hoe dat gaan zal. Joop is vol van Brouwer en vind hem ‘reuze’, nu laat ik ze eens op elkaar los, to look what happens.

Ik wensch je spoedige beterschap! Hartelijk gegroet,

F.v.E.

LXXX.

Met het stukje over Vriendschap is hier bedoeld een artikel van mij in ‘De Groene’ over de Chineesche opvatting van vriendschap.

Walden, Bussum, 16-2-'16.

Beste Henri, op de bijeenkomst van Bloemers en Brouwer hebben wij met succes geconfereerd en vlot beslooten. Eergister was Brouwer bij mij en stelden wij de statuten vast. We zullen voortaan gereegeld eenmaal 's weeks bijeen koomen. Morgen (Donderdag) om half vijf leeszaal Kras.

In ander opzicht zijn er voor mij zeer beroerde dingen gebeurd. Brouwer is intiem met menschen die mij inferieur voorkoomen. De intimiteit met Brouwer stijgt ze na 't hoofd en ze herhalen zijn paradoxen en wilde uitvallen op onhebbelijke manier. Ik had een samenkomst met Jaap de Haan en Brouwer gearrangeerd en daar hebben die anderen zich op geheel ongepaste manier in gemengd en een er van is op onverdraaglijk ruuwe en brutale manier teegen mij opgetreeden. Wat ik van Brouwer verdragen kan, wordt onuitstaanbaar in die menschen. Ik acht de Haan een groot dichter en een geweldig intellekt, en kan hem niet voor ‘idioot’ laten uitschelden door een man van niks. Dat zijn dus débacles geworden die mij zeer veel leed doen.

Ik weet ook niet welk ‘Zürcher Programm’ Max Ermers bedoeld, maar ik kan het van Fried wel te weeten koomen.

Ik hoop dat je gaauw wel genoeg bent om zelf te koomen. Het is zoo moeielijk huizen zoeken voor een ander.

Ja, dat stukje over vriendschap heeft mij zeer getroffen.

Het is zoo waar, en ik ondervind het nu weer - dat vriendschap alleen bestaanbaar is tusschen ‘gelijken’. Maar de gelijkheid moet diep zitten, in de ziel, niet in vaardigheid of kunde. Hartelijk gegroet,

F.v.E.

LXXXI.

Walden, Bussum, 12 April 1916.

Beste Henri, ik stuur je hier een brief van Piet Pijl, alias Dante II. Hij was een dag bij me en heeft jou geschreeven, op mijn raad. Het is een beminnelijke jongen, waar zeeker wat uit groeien kan. Maar hij is nog verbazend groen en naïef - vooral in literaire zaken. Hij heeft heel weinig van literatuur geleezen en is dus in alles nog een echte dillettant. Zijn verzen lijken naar niets - zooals je uit het ingeslooten geschrift wel zult merken. Maar hij is energiek, en als hij steun en kritiek van ons krijgt dan is er zeeker wat van hem te verwachten. Ik vind dat wij een jongen als deeze moeten toelaten tot onzen kring - dat wil zeggen onze bijeenkomsten met Brouwer. Dan zal hij merken hoe achterlijk en groen hij nog is. En dan zal hij ophouden met het er op los rijmen en het gewigtig verkondigen van allerlei afgezaagde en banale waarheeden.

Ik hoop dat je morgen ook komt, en bij Joopie blijft eeten. Daar koomen ook Truida, de Brouwers en Jetje Roll. Na het eeten gaan we dan naar de laatste en hooren misschien nog wat muziek.

Truida en ik koomen na de 18de April eenige dagen in den Haag logeeren bij Truida's nicht, mevrouw van Aalst - Gobius,

Dan kan het Couperus-plan dóórgaan.

Ik heb gisteren alweer met een danseresje kennis gemaakt, van Keekum heet ze, (Marion Gray) leerling van Lili Green, zij woont bij de Wijdeveld's in huis.

Weer zoo'n type, uit burgerfamilie, een beetje ordinair, maar

vol vuur en talent, en met iets fijns en bekoorlijks over zich. Ooveral komt het nieuwe ras te voorschijn.

Dag sobat! tot morgen hoop ik.

Je

F.

LXXXII.

Walden, 7 Juli 1916.

Beste Henri,

Ik stuur je hierbij het stukje aan Dake terug. Vooreerst hebben we deeze week geen plaats, en is er reeds een ingezonden stukje oover de Winter. Ten tweede is het in de Groene reegel dat er niet gepolemiseerd wordt met stukken in andere bladen - tenzij wij er bij kunnen voegen dat ze zijn afgeweezen, - wat je niet wilt.

Bovendien acht ik het wijzer van Dake geen notitie te neemen. De Winter stuurde zelf een stuk, dat stellig niet moest geplaatst worden. Want het maakte den indruk van een kinderlijk vinnig verweer, en ieder leert er uit dat hij boos is.

Jouw stukje was veel fijner en daardoor veel scherper, maar toch zal niemand gelooven dat het **niet** hatelijk bedoeld is.

En geheel oopenhartig gesprooken geloof ik zelf niet dat het niet hatelijk bedoeld is.

Je zegt het wel, en je hebt het misschien niet **willen** zijn, maar dat hooge standpunt is te zeer bedacht, te intellectueel. En de Winter's meer plompe uitval lijkt mij oprechter. Een vent als Dake doet ons toch onmiddellijk zoodanig aan, dat we er plezier in hebben als hij een knauw krijgt. Dat is eerlijk en mannelijk. En wil je dat niet, dan maar zwijgen.

Truida en ik gaan van 15-29 Juli naar Noordwijk a. Zee, pension Sole Mio.

Hartelijk gegroet,

F.v.E.

LXXXIII.

Wijk a. Zee, 30 Sept. 1916.

Beste Sobat, als je in Amsterdam zwerft kun je mijn briefkaart niet leezen die jou in Scheveningen zocht. Maar heb je je niet al te zeer opgewonden? Ik was bij Harper en zal doen voor hem wat ik kan, maar ik weet nog niet of het noodig is dat jij en ik zijn verpleegkosten betalen. Er zijn er die het beeter kunnen doen. Hij hoeft gelukkig niet geopereerd. Maar dat in de knie is t.b.c. Ik was zeer geroerd toen ik bij hem was en had moeite mij goed te houden. Ik zelf zweefde booven diepe weemoedsafgronden.

Wij gaan morgen naar huis. De kinderen en mijn moeder blijven een paar dagen bij Giza. Wij hadden een mooie tijd aan zee. Jammer dat we je niet zagen. Maar ik begrijp dat je aan een nieuw boek beezig bent. In October zullen wij elkaar wel zien, hoop ik. Hierbij een goede brief van Gutkind. Let op, hoe hij ook in de Duitsche illuzies zit van een oostersch-teutoonsch rijk.

Maar ik kreeg een brief van Bjerre die mij de gelukkigste momenten van deeze heele maand verschafte. Ik zal hem laten copieeren en je een afschrift er van zenden. Hij begrijpt me.

Zeg maar eens aan den Franschen gezant, dat er Zondagavond een extra editie van 't Handelsblad verscheen met de ooverwinning der geallieerden en dat de menschen er om vochten en twee kwartjes voor een nummer gaven. Dat teekent de stemming. Tot spoedig, hoop ik.

Ik wensch je rust.

F.v.E.